

ENGLISH-GREEK GLOSSARY AND GREEK DICTIONARY OF BEHAVIOR ANALYSIS TERMS

From the book *Psychology of Behavior* by Robert Mellon (2007, Pedio Books), appearing here with the kind permission of the publisher.

αγγλο-ελληνικό λεξιλόγιο όρων

ABAB design: πειραματικό σχέδιο ABAB

ABA design: πειραματικό σχέδιο ABA

abolishing operation: εκμηδενιστική διαδικασία

accidental reinforcement: συμπτωματική ενίσχυση

acquired negative reinforcer: εξαρτημένα αρνητικός ενισχυτής (E^{EE-})

acquired positive reinforcer: εξαρτημένα θετικός ενισχυτής (E^{EE+})

acquired reinforcer: εξαρτημένος ενισχυτής (E^{EE})

adaptation: εξοικείωση ή προσαρμογή

adventitious reinforcement: συμπτωματική ενίσχυση

antecedent stimulus: πρότερο (από τη συμπεριφορά) ερέθισμα

applied behavior analysis: εφαρμοσμένη ανάλυση της συμπεριφοράς

arbitrary matching to sample procedure: διαδικασία συμβατικής αντιστοίχισης επιλογής-δείγματος (ή διαδικασία συμβατικής αντιστοίχισης)

arbitrary matching to sample: συντελεστική διάκριση υπό τους όρους της συμβατικής αντιστοίχισης επιλογής-δείγματος

arbitrary relational matching to sample: συντελεστική διάκριση υπό τους όρους της συμβατικής αντιστοίχισης μιας σχετικής ιδιότητας του ερεθίσματος-επιλογής με το ερέθισμα-δείγμα

arousal: διέγερση

assertiveness training: εκπαίδευση στη διεκδικητική συμπεριφορά

autoclitic: αυτοκλιτική διάκριση

automatic reinforcer: αυτόματος ενισχυτής ή αυτόματο E^E

aversion therapy: θεραπεία αναστροφής/αποστροφής

aversive stimulus: αποτρεπτικό ή ενοχλητικό ερέθισμα

avoidance: αποφυγή

backward (respondent) conditioning: ανάστροφη συσχέτιση ερεθισμάτων

backward chaining: δημιουργία συντελεστικής αλυσίδας από την τελευταία συνάρτησή της

baseline performance (ή **baseline level** ή **baseline rate**): βασική επίδοση ή βασικό επίπεδο

baseline phase (phase A): βασική φάση (φάση A)

behavior modification: τροποποίηση της συμπεριφοράς (βλ. εφαρμοσμένη ανάλυση της συμπεριφοράς).

behavior therapy: θεραπεία συμπεριφοράς

behavioral contrast effect: επίδραση της αντίθεσης προγραμμάτων

behavioral momentum: αντίσταση αλλαγών συνθηκών

behavioral process: διεργασία συμπεριφοράς

behavioral repertoire: ρεπερτόριο συμπεριφοράς

behavioral variability: μεταβλητότητα στη μορφή δράσης

behavioral variant: παραλλαγή συμπεριφοράς

bell-and-pad method: μέθοδος του κουδουνιού και του στρώματος

between-subject manipulation: χειρισμός μεταξύ υποκειμένων

black box: μαύρο κουτί

blocking effect: επίδραση εμποδίου

cartesian dualism: καρτεσιανός δυϊσμός

causal relation: λειτουργική (ή αιτιώδης) σχέση

causal factor: καθοριστικός παράγοντας (ή καθοριστική μεταβλητή)

chain ή **chained schedule of reinforcement:** σύνθετο πρόγραμμα ενίσχυσης με μορφή αλυσίδας

chaining: δημιουργία συντελεστικής αλυσίδας

choice stimulus: ερέθισμα-επιλογή

classical conditioning: κλασική διαδικασία απόκτησης αντανάκλαστικών

clock-based schedule: πρόγραμμα ενίσχυσης ρολογιού

closest approximation: εγγύτατη προσέγγιση

coercive control: εξαναγκαστικός έλεγχος

cognitive behaviorism: γνωστικός «συμπεριφορισμός»

- compensatory responses:** αντισταθμιστικές αντιδράσεις
- compound schedule of reinforcement:** σύνθετο πρόγραμμα ενίσχυσης
- compound stimulus:** σύνθετο ερέθισμα
- concept ή conception:** έννοια
- concurrent chain schedules:** ταυτόχρονο πρόγραμμα ενίσχυσης με μορφή αλυσίδας
- concurrent schedules (CONC):** ταυτόχρονο πρόγραμμα ενίσχυσης (TAYT)
- conditional (ή conditioned) reflex:** εξαρτημένο αντανακλαστικό
- conditional discrimination:** συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων υπό όρους
- conditional negative reinforcer:** εξαρτημένα αρνητικός ενισχυτής (E^{EE-})
- conditional positive reinforcer:** εξαρτημένα θετικός ενισχυτής (E^{EE+})
- conditional reinforcement:** εξαρτημένη ενίσχυση
- conditional reinforcer:** εξαρτημένος ενισχυτής (E^{EE})
- conditional reinforcing effectiveness:** εξαρτημένα ενισχυτική αποτελεσματικότητα
- conditional reinforcing stimulus:** εξαρτημένα ενισχυτικό ερέθισμα (E^{EE})
- conditional response (CR):** εξαρτημένη αντίδραση (A^E)
- conditional stimulus (CS):** εξαρτημένα προκλητικό ερέθισμα (E^{En})
- conditioned aversive stimulus:** εξαρτημένα αρνητικός ενισχυτής ή αρνητικά ενισχυτικό ερέθισμα (E^{EE-})
- conditioning:** μάθηση
- conjunctive schedule (Conj):** συνδυασμένο πρόγραμμα ενίσχυσης (ΣΥΝ)
- consequence:** επακόλουθο (από εκδηλώσεις δράσεων) ερέθισμα
- consequent manipulation ή consequent operation:** διαδικασία αλλαγής συνεπειών
- conservation of number:** διατήρηση αριθμού
- consummatory response:** καταναλωτική δράση
- contingency of punishment:** συνάρτηση τιμωρίας
- contingency of reinforcement:** συνάρτηση ενίσχυσης
- contingency of survival:** συνάρτηση επιβίωσης
- contingency specifying stimulus:** καθοδηγητικά διακριτικό ερέθισμα (E^{DiK})
- contingency-shaped behavior:** συμπεριφορά διαμορφωμένη χωρίς κανόνες
- contingent event:** συνέπεια δράσης
- continuous reinforcement (CRF ή FI 1):** συνεχής ενίσχυση (AA 1)
- control of behavior:** έλεγχος της συμπεριφοράς
- controlling variable:** καθοριστική μεταβλητή
- counter-coercive control:** αντι-εξαναγκαστικός έλεγχος
- countertransference:** αντιμεταβίβαση
- covert behavior ή coverant:** κρυφή συμπεριφορά
- CS-UCS relation:** χρονολογική σχέση μεταξύ E^{En} και E^{An}
- cumulative record:** συσσωρευτική αναφορά
- cumulative recorder:** συσσωρευτικός καταγραφείας
- defence mechanism:** μηχανισμός άμυνας
- delay conditioning:** συσχέτιση ερεθισμάτων με καθυστέρηση
- delay of punishment:** καθυστέρηση στην τιμωρία
- delay of reinforcement:** καθυστέρηση ενίσχυσης
- delayed identity matching-to-sample procedure:** διαδικασία αντιστοίχησης του ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα με καθυστέρηση
- denial:** άρνηση
- dependent variable:** εξαρτημένη μεταβλητή
- differential reinforcement of alternative responses (DRA) schedule:** πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης άλλων δράσεων (ΔΕΑ)
- differential reinforcement of high rates of response schedule (DRH):** πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης υψηλής συχνότητας δράσης (ΔΕΥ)
- differential reinforcement of incompatible responses schedule:** πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης άλλων/ασυμβίβαστων δράσεων (ΔΕΑ)
- differential reinforcement of interresponse times:** πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης συγκεκριμένων συχνοτήτων δράσεων
- differential reinforcement of low rates of response schedule (DRL):** πρόγραμμα δια-

- φορικής ενίσχυσης χαμηλών συχνοτήτων δράσης (DEX)
- differential reinforcement of other responses (DRO) schedule:** πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης άλητων δράσεων (ΔΕΑ)
- differential reinforcement of pacing schedule (DRP):** πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης ενδιάμεσων συχνοτήτων δράσεων (ΔΕΕ)
- differential reinforcement of variability schedule (VAR):** πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης μεταβλητότητας (ΔΕΜ)
- differential reinforcement:** διαφορική ενίσχυση
- direct replication:** άμεση επανάληψη
- discrete operant procedure:** διαδικασία ξεχωριστών δοκιμών
- discrete trials procedure:** διαδικασία ξεχωριστών δοκιμών
- discriminative control of behavior:** διακριτικός έλεγχος της συμπεριφοράς
- discriminative stimulus S^D:** διακριτικό ερέθισμα E^D
- discriminative stimulus S^A:** διακριτικό ερέθισμα E^A
- dishabituation:** αποεξοικείωση
- drive operation:** παρωθητική διαδικασία
- echoic:** ηχομιμητική διάκριση
- effect of S^A:** αναστολή εκδήλωσης δράσεων
- elicit responding:** προκαλεί αντιδράσεις
- elicited behavior:** προκαλούμενη συμπεριφορά
- eliciting effectiveness:** προκλητική δύναμη
- eliciting stimulus:** προκλητικό ερέθισμα (E^π)
- emergent operant discrimination ή emergent relation:** αναδυόμενη συντελεστική διάκριση:
- emission probability:** πιθανότητα εκδήλωσης (ή εμφάνισης) δράσεων
- emit:** εκδηλώνεται
- emotions:** συναισθήματα
- empathy:** συναισθηματική ταύτιση ή ενσυναίσθηση
- equivalence relation:** σχέση ισοδυναμίας (στις διακριτικές λειτουργίες ερεθισμάτων)
- errorless discrimination learning:** εκπαίδευση στη συντελεστική διάκριση «χωρίς λάθη»
- escape:** φυγή
- essentialism:** ουσιαστικοποίηση
- establishing operation:** θεμελιωτική διαδικασία
- evoke responding (effect of S^D):** προξενεί την εκδήλωση δράσεων
- evoked behavior:** προξενούμενη συμπεριφορά
- experiment:** πείραμα
- experimental analysis of behavior:** πειραματική ανάληψη της συμπεριφοράς
- experimental chamber:** πειραματικός θάλαμος
- experimental procedure:** πειραματική διαδικασία (βλ. διαδικασία)
- explanatory concept:** επεξηγηματική έννοια
- exposure-based therapies:** θεραπεία βασισμένη στην έκθεση σε E^π
- exteroceptive ή external stimulus:** εξωτερικό ερέθισμα
- extinction:** απόσβεση (δράσεων ή εξαρτημένου αντανακλαστικού)
- extinction "burst":** «έκρηξη» δράσεων λόγω εξάλειψης της ενίσχυσης
- extraneous variable:** εξωγενής μεταβλητή
- extrinsic reinforcement:** εξωτερική ενίσχυση
- fading in (S^D and S^A):** βαθμιαία εμφάνιση (E^D και E^A)
- fading out (S^D and S^A):** βαθμιαία εξαφάνιση (E^D και E^A)
- false correlation:** λανθασμένη συσχέτιση
- fear hierarchy:** ιεραρχία φοβικών καταστάσεων
- feedback:** ανατροφοδότηση
- fine-grained discriminative repertoire:** ενδελεχές διακριτικό ρεπερτόριο
- fixed interval schedule:** πρόγραμμα αμετάβλητου χρονικού διαστήματος (ΑΧΔ)
- fixed ratio schedule (FR):** πρόγραμμα αμετάβλητης αναληψίας (ΑΑ)
- fixed time (ή fixed clock) schedule (FT):** πρόγραμμα αμετάβλητου ρολογιού (ΑΡ)
- fixed-interval scallop (ή FI scallop):** κύματα του αμετάβλητου χρονικού διαστήματος (ή κύματα ΑΧΔ)
- forward chaining:** δημιουργία συντελεστικής αλυσίδας από την αρχική συνάρτησή της
- free operant procedure:** διαδικασία ελεύθερης εκδήλωσης δράσεων
- frequency of reinforcement:** συχνότητα ενίσχυσης
- functional analysis of behavior:** λειτουργική ανάληψη της συμπεριφοράς
- functional equivalence of responses:** λειτουργική ισοτιμία δράσεων

functional relation: λειτουργική σχέση
functional response class: λειτουργική τάξη δράσεων (βλ. συντελεστική τάξη)
generality across species: δυνατότητα γενίκευσης μεταξύ βιολογικών ειδών
generality across subjects: δυνατότητα γενίκευσης μεταξύ υποκειμένων
generalization: βλ. respondent generalization, operant generalization
generalization gradient: κλίση γενίκευσης ερεθισμάτων
generalized (verbal) rule following: γενικευμένη τήρηση (λεκτικών) κανόνων
generalized arbitrary matching: γενικευμένη συμβατική αντιστοίχιση
generalized arbitrary relational matching: γενικευμένη συμβατική-σχετική αντιστοίχιση
generalized conditional discrimination: γενικευμένη συντελεστική διάκριση υπό όρους
generalized conditional reinforcer: εξαρτημένος ενισχυτής γενικής αποτελεσματικότητας
generalized conformity: γενικευμένη συμμόρφωση
generalized copying or drawing: γενικευμένη αντιγραφή ή ζωγραφική
generalized discriminative repertoire: γενικευμένο διακριτικό ρεπερτόριο
generalized identity matching: γενικευμένη αντιστοίχιση επιλογής-δείγματος
generalized identity mismatching: γενικευμένη μη αντιστοίχιση επιλογής-δείγματος
generalized imitation: γενικευμένη μίμηση προτύπου
generalized operant discrimination: γενικευμένη συντελεστική διάκριση
generalized operant inhibition due to extinction of negative reinforcement: γενίκευση της αναστολής δράσεων κατόπιν εξάλειψης της αρνητικής ενίσχυσης (βλ. επίκτητη αβοηθσία)
generalized opposition: γενικευμένη αντίθεση προτύπου
generalized relational responding: γενικευμένη διάκριση σχέσεων
general process theory: θεωρία γενικών διεργασιών
group design method: ομαδική-στατιστική μέθοδος

habituation (of an eliciting stimulus): εξοικείωση
habituation (of a reinforcer): εθισμός
haptic reinforcer: απτική επαφή ως ενισχυτής
higher-order conditional reflex: εξαρτημένο αντανακλαστικό των ανώτερων τάξεων
history of punishment: ιστορικό τιμωρίας δράσεων
history of reinforcement: ιστορικό ενίσχυσης δράσεων
hypothetical agents: υποθετικές οντότητες
identity matching to sample: συντελεστική διάκριση υπό τους όρους της αντιστοιχίας επιλογής-δείγματος
identity matching-to-sample procedure: διαδικασία αντιστοίχισης του ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα
identity mismatching to sample: συντελεστική διάκριση υπό τους όρους της μη αντιστοιχίας επιλογής-δείγματος
identity mismatching-to-sample procedure: διαδικασία μη αντιστοίχισης του ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα
identity relation: σχέση ταύτισης ερεθισμάτων
implosion therapy: ψυχοκατακλυσμική θεραπεία
in vivo desensitization: απευαισθητοποίηση in vivo
incompatible behaviors: ασυμβίβαστες συμπεριφορές
independent variable: ανεξάρτητη μεταβλητή
induction: επαγωγή δράσεων
inhibitory conditioning: παρουσίαση του E^+ κατά την απουσία του E^0 ή/και παρουσίαση του E^0 κατά την απουσία του E^+
inhibitory gradient: κλίση αναστολής ερεθισμάτων
initial link: αρχικός κρίκος
instrumental behavior: συντελεστική συμπεριφορά
instrumental conditioning: συντελεστική μάθηση
intensity threshold: κατώφλι έντασης ερεθισμού
intensive analysis of the behavior of individuals: εκτεταμένη ατομική ανάλυση της συμπεριφοράς

- interlocking three-term contingencies:** διασυνδεδεμένες συναρτήσεις τριών ορών
- intermittent reinforcement:** ασυνεχής (ή μερική) ενίσχυση
- internalization:** εσωτερίκευση ηθικών αρχών
- interoceptive stimulus ή internal stimulus:** εσωτερικό ερέθισμα
- interresponse time (IRT):** περίοδος μεταξύ δράσεων (ΠΜΔ)
- interspecies generality:** δυνατότητα γενίκευσης μεταξύ βιολογικών ειδών
- intersubject generality:** δυνατότητα γενίκευσης μεταξύ υποκειμένων
- intertrial interval:** περίοδος μεταξύ δοκιμών
- interval schedule:** προγράμματα κατά χρονικό διάστημα
- intraverbal (discrimination):** ενδολεκτική διάκριση
- intrinsic reinforcement:** εσωτερική ενίσχυση
- involuntary behavior:** ακούσια συμπεριφορά
- Kamin effect:** βήλ. επίδραση εμποδίου
- keypeck:** ράμφισμα πηλίκτρου
- latency period:** ηανθάνουσα περίοδος
- law of effect:** νόμος του αποτελέσματος
- learned helplessness:** επίκτητη αδυναμία
- learning:** μάθηση
- lever press:** πίεση μοχλού
- link (of an operant chain):** κρίκος (μιας συντελεστικής αλυσίδας)
- low N method:** εκτεταμένη ατομική ανάληψη της συμπεριφοράς
- mand:** επιτακτική λεκτική διάκριση
- manipulandum:** χειριστήριο
- manipulation phase (phase B):** φάση χειρισμού (φάση Β)
- masochism:** μαζοχισμός
- matching law:** νόμος του ταιριάσματος
- mediating behavior:** αυτοπαρεμβατική συμπεριφορά
- memory:** μνήμη
- mental set:** γνωστική προδιάθεση
- mentalism ή mentalistic account:** γνωστική αιτιολόγηση
- methodological behaviorism:** μεθοδολογικός συμπεριφορισμός
- mind:** νους
- modality (of a stimulus):** είδος ενέργειας ερεθίσματος
- modelling:** επίδειξη συμπεριφοράς προς μίμηση
- molar behaviorism:** μακροσυμπεριφορισμός
- molecular behaviorism:** μικροσυμπεριφορισμός
- motivational operation:** παρωθητική διαδικασία
- motivational process:** παρωθητική διεργασία
- motive ή motivation:** κίνητρο
- multiple baseline design:** πειραματικό σχέδιο πολλαπλού βασικού επιπέδου
- multiple baseline design across behaviors:** πειραματικό σχέδιο πολλαπλού βασικού επιπέδου με διασταύρωση συμπεριφορών
- multiple baseline design across subjects:** πειραματικό σχέδιο πολλαπλού βασικού επιπέδου με διασταύρωση υποκειμένων
- multiple exemplar training:** εκπαίδευση στη διάκριση σχέσεων με πολλαπλά παραδείγματα
- multiple schedule of reinforcement (MULT):** πολλαπλό πρόγραμμα ενίσχυσης (ΠΟΛ)
- multiple stimulus functions:** πολλαπλές λειτουργίες ερεθισμάτων
- natural science:** φυσική (ή θετική) επιστήμη
- naturalism:** νατουραλισμός
- negative contrast:** αρνητική αντίθεση (βήλ. επίδραση της αντίθεσης προγραμμάτων)
- negative punishment:** αρνητική τιμωρία
- negative reinforcement:** αρνητική ενίσχυση
- negative reinforcer (S^R):** αρνητικός ενισχυτής (E⁻)
- negatively reinforcing stimulus (S^R):** αρνητικά ενισχυτικό ερέθισμα (E⁻)
- neutral stimulus (NS):** ουδέτερο ερέθισμα (E⁰)
- non-contingent reinforcement:** παροχή ενισχυτικών γεγονότων ανεξάρτητα από τη συμπεριφορά
- non-reversable experimental effect:** μη ανατρεψίμη πειραματική επίδραση
- observational learning:** μάθηση μέσω παρατήρησης
- observational method:** παρατηρητική μέθοδος
- observing response:** παρατηρητική δράση
- omission contingency:** συνάρτηση αφαιρέσεως
- ontogenetic contingency:** οντογενετική συνάρτηση
- operandum:** χειριστήριο
- operant:** δράση
- operant behavior:** συντελεστική συμπεριφορά
- operant chain:** συντελεστική αλυσίδα

- operant chain with functional unity:** συντελεστική αλυσίδα με λειτουργική ένωση
- operant chain without functional unity:** συντελεστική αλυσίδα χωρίς λειτουργική ένωση
- operant class:** συντελεστική τάξη δράσεων
- operant conditioning:** συντελεστική μάθηση
- operant conditioning chamber:** πειραματικός θάλαμος
- operant emission:** εκδήλωση (ή εμφάνιση) δράσης
- operant extinction (as a behavioral process):** απόσβεση δράσεων
- operant extinction:** εξάλειψη της ενίσχυσης (EΞ)
- operant frequency:** συχνότητα εμφάνισης (ή εκδήλωσης) δράσεων
- operant inhibition:** αναστολή εκδήλωσης δράσεων
- operant rate:** συχνότητα εμφάνισης (ή εκδήλωσης) δράσεων
- operant response probability:** πιθανότητα εκδήλωσης (ή εμφάνισης) δράσεων
- operant resurgence:** αναβίωση δράσεων
- operant social discriminations:** κοινωνικές συντελεστικές διακρίσεις
- operant stimulus discrimination:** συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων
- operant stimulus generalization:** συντελεστική γενίκευση ερεθισμάτων
- operation:** διαδικασία
- orderliness of data:** τακτικότητα δεδομένων
- overshadowing:** επίδραση επισκίασης
- parasympathetic arousal:** παρασυμπαθητική διέγερση
- partial reinforcement extinction effect (PREE):** επίδραση της μερικής ενίσχυσης στην εξάλειψη
- partial reinforcement:** ασυνεχής (ή μερική) ενίσχυση
- pause-and-run response pattern:** υπόδειγμα δράσεων «προσπάθειας - παύσης»
- pavlovian conditioning:** παβλοβιανή διαδικασία απόκτησης αντανακλαστικών
- percentile schedule:** προγράμματα εκατοστιαίας αναλογίας
- perceptual contrast:** αντιληπτική αντίθεση
- personality:** προσωπικότητα
- philosophical realism:** ρεαλισμός
- phylogenic contingency:** φυλογενετική συνάρτηση
- positive contrast:** θετική αντίθεση (βλ. επίδραση της αντίθεσης προγραμμάτων)
- positive punishment:** θετική τιμωρία
- positive reinforcer (S^{R+}):** θετικός ενισχυτής (E^{E+})
- positively reinforcing stimulus (S^{R+}):** θετικά ενισχυτικό ερέθισμα (E^{E+})
- post-reinforcement pause:** παύση κατόπιν ενίσχυσης
- potentiation:** ευαισθητοποίηση
- power struggle:** πάλη για την εξουσία
- pragmatism:** πραγματισμός
- precurrent behavior:** προδρομικές δράσεις
- Premack principle:** βλ. αρχή της σχετικότητας ενισχυτών
- prepotent response:** δεσπόζουσα μορφή δράσης
- primary reinforcer ή primary reinforcing stimulus:** ανεξάρτητα ενισχυτικό ερέθισμα (E^{AE})
- principle of reinforcer relativity:** αρχή της σχετικότητας ενισχυτών
- private behavior:** ιδιωτικά παρατηρήσιμη συμπεριφορά
- private events:** ιδιωτικά παρατηρήσιμα γεγονότα
- procedure:** διαδικασία
- process:** διεργασία συμπεριφοράς
- progressive relaxation:** προοδευτική χαλάρωση
- projection:** προβολή
- prolonged exposure therapy:** θεραπεία παρατεταμένης έκθεσης
- prompt:** υποβοήθη
- proprioceptive stimulus:** κιναισθητικό ή ιδιοδεκτικό ερέθισμα
- psychopathology:** ψυχοπαθολογία
- publicly-observable behavior:** δημόσια παρατηρήσιμη συμπεριφορά
- punishment by omission:** τιμωρία μέσω αφαίρεσης
- punishment:** τιμωρία
- radical behaviorism:** θεμελιώδης συμπεριφορισμός
- ratio «strain»:** «κόπωση» αναλογίας (εκδηλωμένων ενισχυμένων δράσεων)
- ratio of stimulus and response magnitude:** αναλογία μεγεθών ερεθίσματος-αντίδρασης
- ratio schedule:** πρόγραμμα αναλογίας

reaction formation: αντιθετικός σχηματισμός	response chaining: δημιουργία συντελεστικής αλυσίδας
reflex: αντανακλαστικό	response cost: κόστος δράσεων
refractory phase: ανερέθιστη περίοδος	response deprivation: στέρηση δράσεων
reinforcement criterion: κριτήριο ενίσχυσης	response differentiation: διαμόρφωση δράσης
reinforcement: ενίσχυση	response form: μορφή δράσης
reinforcer: ενισχυτής (E ^E)	response frequency: συχνότητα εμφάνισης (ή εκδήλωσης) δράσεων
reinforcing effectiveness: ενισχυτική δύναμη ή αποτελεσματικότητα	response generalization: επαγωγή δράσεων
reinforcing event: ενισχυτικό γεγονός	response intensity (in operant behavior): ένταση δράσης
reinforcing stimulus (S^R): ενισχυτικό ερέθισμα (E ^E)	response intensity (in respondent behavior): ένταση αντίδρασης
relational matching to arbitrary sample procedure: διαδικασία συμβατικής αντιστοίχισης του σχετικού ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα	response latency: λιανθάνουσα περίοδος
reliability: αξιοπιστία	response magnitude: μέγεθος αντίδρασης
replication: επανάληψη πειραματικών συνθηκών	response rate: συχνότητα εμφάνισης (ή εκδήλωσης) δράσεων
representative (operant) response: αντιπροσωπευτική δράση	response satiation: κορεσμός δράσεων ή κορεσμός των αυτόματων ενισχυτών δράσεων
repression: απώθηση	response-contingent omission of positive reinforcement: συνάρτηση αφαίρεσης
resistance to change: αντίσταση αλλαγών συνθηκών	reversal design: σχέδιο ανατροπής
resistance to extinction: αντίσταση στην εξάλειψη της ενίσχυσης	reversal phase (phase A'): φάση ανατροπής (φάση A')
respondent acquisition: απόκτηση εξαρτημένου αντανακλαστικού	rule generation: διατύπωση κανόνων
respondent conditioning (as a process): απόκτηση εξαρτημένου αντανακλαστικού	rule-governed behavior ή rule following: τήρηση κανόνων
respondent conditioning (as a procedure): συσχέτιση ουδέτερων και προκλητικών ερεθισμάτων	safety signal: σήμα ασφάλειας
respondent discrimination: συγκεκριμένο αντανακλαστικό	saliency (of a stimulus): διακριτικότητα ερεθίσματος
respondent extinction: απόσβεση εξαρτημένου αντανακλαστικού	sample stimulus: ερέθισμα-δείγμα
respondent generalization: γενίκευση εξαρτημένου αντανακλαστικού	satiation: κορεσμός (ή εθισμός) ερεθίσματος
respondent habituation: εξοικείωση (στην προκαλούμενη συμπεριφορά)	schedule of reinforcement: πρόγραμμα ενίσχυσης
respondent inhibition: αναστολή δημιουργίας εξαρτημένων αντανακλαστικών	scientific interpretation: επιστημονική ερμηνεία
respondent strength: ισχύς αντανακλαστικού	scientific observation: επιστημονική παρατήρηση
respondent behavior: προκαλούμενη συμπεριφορά	secondary negative reinforcer: εξαρτημένα αρνητικός ενισχυτής (E ^{EE-})
response (in operant behavior): δράση	secondary positive reinforcer: εξαρτημένα θετικός ενισχυτής (E ^{EE+})
response (in respondent behavior): αντίδραση	secondary reinforcer: εξαρτημένος ενισχυτής (E ^{EE})
response chain: συντελεστική αλυσίδα	secondary reinforcing stimulus: εξαρτημένα ενισχυτικό ερέθισμα (E ^{EE})
	second-order conditional reflex: εξαρτημένο αντανακλαστικό της δεύτερης τάξης

selective attention: επιλεκτική προσοχή
self knowledge ή self awareness: αυτογνωσία
self-injurious behavior (SIB): αυτοτραυματική συμπεριφορά
sexual masochism: σεξουαλικός μαζοχισμός
shaping: διαμόρφωση δράσης
simultaneous conditioning (respondent): ταυτόχρονη συσχέτιση ερεθισμάτων
single subject method: εκτεταμένη ατομική ανάλυση της συμπεριφοράς
"Skinner box": «θάλαμος του Skinner» (βλ. πειραματικός θάλαμος)
social reinforcer: κοινωνικός ενισχυτής
socially interlocking operant chains: κοινωνικά διασυνδεδεμένες συντελεστικές αλυσίδες
somatic stimulus: σωματαιοσθητικό ερέθισμα
soul: ψυχή
spontaneous recovery (of operant behavior): αυθόρμητη ανάκτηση δράσεων
spontaneous recovery (of respondent behavior): αυθόρμητη ανάκτηση εξαρτημένου αντανακλαστικού
spurious correlation: λανθασμένη συσχέτιση
stability of behavior: σταθερότητα της συμπεριφοράς
standard conditioning (respondent): κανονική συσχέτιση ερεθισμάτων
statistical method: ομαδική-στατιστική μέθοδος
stereotypy of behavior: στερεοτυπία της συμπεριφοράς
stimulus: ερέθισμα
stimulus control: διακριτικός έλεγχος της συμπεριφοράς
stimulus deprivation: στέρηση ερεθίσματος
stimulus discrimination: συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων
stimulus function: λειτουργία ερεθίσματος
stimulus intensity: ένταση ερεθίσματος
stimulus magnitude: μέγεθος ερεθίσματος
stimulus pairing: συσχέτιση ουδέτερων και προκλητικών ερεθισμάτων
stimulus-response psychology: ψυχολογία ερεθίσματος-αντίδρασης
subject variable: μεταβλητή υποκειμένου
superstitious behavior: προληπτική ή τέλειουργική συμπεριφορά

supplemental contingency-specifying stimulus: αναπληρωματικό καθοδηγητικά διακριτικό ερέθισμα
supplemental stimulation: συμπληρωματικά (διακριτικά) ερεθίσματα
symbolic matching to sample procedure: διαδικασία συμβατικής αντιστοίχισης επιλογής-δείγματος
symmetrical relation ή symmetry: σχέση συμμετρίας ερεθισμάτων
sympathetic arousal: συμπαθητική διέγερση
systematic desensitization: συστηματική απευαισθητοποίηση
systematic replication: συστηματική επανάληψη (βλ. επανάληψη πειραματικών συνθηκών)
tabula rasa: άγραφος (ή κενός) πίνακας
tact: τακτική λεκτική διάκριση
target response form: επιδιωκόμενη μορφή δράσης
temporal contiguity: αμεσότητα στη σχέση εμφάνισης γεγονότων
temporal summation: χρονική άθροιση αδύναμων προκλητικών ερεθισμάτων
temporally-extended operant: χρονικά εκτεταμένη δράση
terminal link: τελικός κρίκος
textual behavior: διάκριση κειμένου
three-term contingency: συνάρτηση τριών όρων
time out from positive reinforcement: «τάιμ-άουτ» (από τη θετική ενίσχυση)
time-based schedule: πρόγραμμα ενίσχυσης ρολογιού
token economy: συμβολική οικονομία
topography of response: μορφή δράσης (τοπογραφία δράσης)
transfer of stimulus control: βαθμιαία εμφάνιση (E^p και E^a)
transference: μεταβίβαση
transitivity relation ή transitivity: σχέση μεταβατικότητας ερεθισμάτων
trial: δοκιμή
unconditional reinforcing stimulus: ανεξάρτητα ενισχυτικό ερέθισμα (E^{AE})
unconditional (ή unconditioned) response (UR ή UCR): ανεξάρτητη αντίδραση (A^A)
unconditional (ή unconditioned) stimulus (US ή UCS): ανεξάρτητα προκλητικό ερέθισμα (E^{AN})

- unconditional reflex:** ανεξάρτητο αντανακλαστικό
- unconditional reinforcement:** ανεξάρτητη ενίσχυση
- unconditional reinforcer** ή **unconditional reinforcing stimulus:** ανεξάρτητα ενισχυτικά ερεθίσμα (E^{AE})
- uniformity hypothesis:** υπόθεση της ομοιομορφίας
- unpairing:** διαδικασία διαχωρισμού προκλήτικών ερεθισμάτων
- variable interval schedule (VI):** πρόγραμμα μεταβλητού χρονικού διαστήματος (ΜΧΔ)
- variability of response form:** μεταβλητότητα στη μορφή δράσης
- variable ratio schedule (VR):** πρόγραμμα μεταβλητής αναλογίας (ΜΑ)
- variable time (ή variable clock) schedule of reinforcement (VT):** πρόγραμμα μεταβλητού ρολογιού (ΜΡ)
- verbal behavior:** λεκτική συμπεριφορά
- verbal reinforcer:** λεκτικός ενισχυτής
- vicarious reinforcement:** έμμεση-εσωτερική ενίσχυση
- voluntary behavior:** εκούσια συμπεριφορά
- warning signal:** προειδοποιητικό σήμα
- weakening of a conditional reflex:** αποδυνάμωση εξαρτημένου αντανακλαστικού
- withdrawal:** απόσυρση
- within-subject manipulation:** χειρισμός εντός υποκειμένων

γλωσσάρι

Το γλωσσάρι αυτό περιέχει σύντομες ερμηνείες των βασικών όρων και εννοιών του θεμελιώδους συμπεριφορισμού και της ανάπτυξης της συμπεριφοράς, καθώς και ορισμένων εννοιών από άλλες προσεγγίσεις της ψυχολογίας μαζί με σύντομους ορισμούς τους από την προσέγγιση του συμπεριφορισμού, που κρίθηκε ότι διευκρινίζουν τα βασικά γνωρίσματα της συμπεριφοριστικής προσέγγισης. Οι ελληνικοί όροι που εμφανίζονται στα επεξηγηματικά κείμενα με *πλάγια γράμματα* ορίζονται ξεχωριστά σε άλλο λήμμα. Ενώ οι περισσότεροι από τους όρους και τις έννοιες διευκρινίζονται πιο περιεκτικά στο κείμενο του βιβλίου, εδώ επεξηγούνται για πρώτη φορά κάποιοι άλλοι που εμφανίζονται συχνά στην επιστημονική βιβλιογραφία για τη διευκόλυνση της περαιτέρω μελέτης της σχετικής αγγλόφωνης βιβλιογραφίας, οι οποίοι ωστόσο κρίθηκε ότι είναι πέραν των αναγκών του κύριου κειμένου ενός εισαγωγικού εγχειριδίου. Για τον ίδιο λόγο, μετά το γλωσσάρι, παρατίθεται και η μετάφραση στα αγγλικά των παρουσιαζόμενων ελληνικών ορών.

άγραφος (ή κενός) πίνακας [*tabula rasa*]. Χαρακτηρισμός του εμπειριστή φιλοσόφου John Locke, ο οποίος υποστήριξε ότι η μοναδική πηγή καθορισμού της συμπεριφοράς του ατόμου είναι η προσωπική του εμπειρία, άποψη που κατά λάθος αποδίδεται και στο συμπεριφορισμό. Στο συμπεριφορισμό, η συμπεριφορά θεωρείται αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του σώματος του ατόμου με τα γεγονότα της ζωής του (και, ειδικά για τη *συντελεστική* του συμπεριφορά, από τις *συναρτήσεις της ενίσχυσης*), αλλά το σώμα προφανώς εξαρτάται και από γεγονότα που συνέβησαν στις ζωές των προγόνων του (οι *συναρτήσεις επιβίωσης*, δηλαδή η φυσική επιλογή φαινοτύπων). Ο συμπεριφορισμός είναι πλήρως συνεπής με την εξελικτική βιολογία, καθώς, σύμφωνα με αυτήν, αναγνωρίζει ότι όλα τα χαρακτηριστικά ενός ατόμου (συμπεριλαμβανομένης της συμπεριφοράς του) αναπτύσσονται μέσα από τη μακροπρόθεσμη αλληλεπίδραση της εκάστοτε σωματικής κατάστασης και των γεγονότων της ζωής του, και επομένως η απόρριψη των τελευταίων ως πιθανής πηγής μεταβλητότητας οποιουδήποτε βιολογικού φαινομένου (όπως συμβαίνει με την έννοια του ενστίκτου) δεν είναι πραγματιστικά ωφέλιμη. Για την πλήρη πρόβλεψη και τον έλεγχο της συμπεριφοράς, πρέπει να γνωρίζουμε ποια χαρα-

κτηριστικά του σώματος (συμπεριλαμβανομένου του DNA του) αλληλεπιδρούν με ποια χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος και σε ποιες φάσεις της ανάπτυξης. Δεν είναι ωφέλιμη η απόρριψη κανενός στοιχείου από αυτά (βλ. *φυλογενετική συνάρτηση*).

ακούσια συμπεριφορά [*involuntary behavior*].

Σύμφωνα τόσο με τον Descartes όσο και με την άποψη της κοινής γνώμης σήμερα, η τάξη συμπεριφορών που προφανώς προκαλούνται από ερεθίσματα. Στην ταξινόμηση της ανάπτυξης της συμπεριφοράς αντιστοιχεί με την *προκαθούμενη συμπεριφορά* (ηρβλ. με την *εκούσια συμπεριφορά*).

αμεσότητα στη σχέση εμφάνισης των γεγονότων [*temporal contiguity*].

Ο βαθμός καθυστέρησης μεταξύ δύο γεγονότων, είτε ερεθισμάτων είτε μονάδων συμπεριφοράς (αντιδράσεις ή δράσεις). Η αμεσότητα αναφέρεται αποκλειστικά στη χρονολογική σχέση μεταξύ των γεγονότων, ανεξάρτητα από την προέλευσή τους. Έτσι, η αμεσότητα μεταξύ δράσης και επακόλουθου ερεθίσματος δεν ταυτίζεται με τη σχέση *συνάρτησης* μεταξύ δράσης και συνέπειας. Για παράδειγμα, όταν μια μορφή δράσης επιφέρει ένα ενισχυτικό ερέθισμα μετά από σχετικά μεγάλη καθυστέρηση, υπάρχει μεν συνάρτηση μεταξύ δράσης και συνέπειας (δηλαδή η παραγωγή του Ε^ε εξαρτάται από την εκδήλωση της δράσης),

αλλά υπάρχει ταυτόχρονα χαμηλή αμεσότητα μεταξύ αυτών των δύο γεγονότων. Αντιθέτως, για μια μορφή δράσης που εκδηλώνεται κατά την περίοδο που μεσοληθαίνει μεταξύ της πραγματικά συντελεστικής δράσης και της συνέπειάς της, και επομένως ενισχύεται συμπτωματικά από το ίδιο ερέθισμα, δεν υπάρχει συνάρτηση μεταξύ δράσης και συνέπειας (δηλαδή η παρουσίαση του E^E δεν εξαρτάται από αυτή τη δράση), αλλά υπάρχει υψηλή αμεσότητα μεταξύ της εκδήλωσής της και του (συμπτωματικά ενισχυτικού) επακόλουθού της.

αναβίωση δράσεων στην εξάλειψη ενίσχυσης (*operant resurgence*). Φαινόμενο της συντελεστικής συμπεριφοράς, η εκ νέου εμφάνιση, κατά την εξάλειψη της ενίσχυσης μιας πρόσφατα θετικά ή αρνητικά ενισχυμένης μορφής δράσης, ή η παρουσία μορφών δράσης οι οποίες ενισχύονταν κάποτε στο παρελθόν και στη συνέχεια εξαφανίστηκαν λόγω εξάλειψης της ενίσχυσης (πρβλ. με την *αυθόρμητη ανάκτηση* της δ ή α μορφής δράσης μετά από την εξάλειψη της ενίσχυσής της με την εκ νέου εμφάνιση του περιβάλλοντος στο οποίο αυτή κάποτε ενισχυόταν).

αναδυόμενη συντελεστική διάκριση (*emergent operant discrimination* ή *emergent relation*). Γενικός όρος για *συντελεστικές διακρίσεις ερεθισμάτων* υπό τους όρους ενός *καθοδηγητικού διακριτικού ερεθίσματος* ($E^{D(K)}$), όπου η διάκριση δεν διαμορφώθηκε άμεσα αλλά εμφανίστηκε μέσα από μια αλληλαγή στις θέσεις των ερεθισμάτων από προϋπάρχουσες διακρίσεις υπό όρους, είτε από την αλληλαγή των θέσεων του $E^{D(K)}$ και του E^D της ίδιας διάκρισης (η *σχέση ταύτισης ερεθισμάτων* και η *σχέση συμμετρίας ερεθισμάτων*) είτε από έναν καινούργιο συνδυασμό $E^{D(K)}$ και E^D από δύο διακρίσεις υπό όρους οι οποίες είχαν κοινά ερεθίσματα η *σχέση μεταβατικότητας ερεθισμάτων*.

αναλογία μεγεθών ερεθίσματος-αντίδρασης (*ratio of stimulus and response magnitude*). Αρχή καθορισμού της *προκαθούμενης συμπεριφοράς*. Εντός ορίων, το μέγεθος της αντίδρασης ενός αντανακλαστικού αποτελεί

συνάρτηση του μεγέθους ή της έντασης του *προκλητικού ερεθίσματος*.

αναπηρωματικό καθοδηγητικό διακριτικό ερέθισμα (*supplemental contingency-specifying stimulus*). Ερέθισμα που μοιάζει, έχει κοινά στοιχεία ή αντιστοιχεί συμβατικά με ένα *καθοδηγητικό διακριτικό ερέθισμα* ($E^{D(K)}$) το οποίο παράγεται και διατηρείται κατά την καθυστέρηση μεταξύ της παρουσίασης του $E^{D(K)}$ και των *ερεθισμάτων-επιλογών*, οπότε ορίζει τη λειτουργία των τελευταίων ως E^D και ως E^A . Όπως όλα τα διακριτικά ερεθίσματα E^D , έτσι και το αναπηρωματικό $E^{D(K)}$ λειτουργεί επίσης ως *εξαρτημένος ενισχυτής* (E^{EE}) για τις δράσεις που το παράγουν, στη συγκεκριμένη περίπτωση επειδή οι επιλογές ερεθισμάτων-επιλογών ενισχύονται πιο συχνά κατά την παρουσία ενός ερεθίσματος το οποίο δείχνει τότε αυτά είναι πηλασία ενίσχυσης (E^D) και τότε είναι πηλασία εξάλειψης της ενίσχυσης (E^A) της δράσης της επιλογής τους.

αναστολή δημιουργίας εξαρτημένων αντανακλαστικών (*respondent inhibition*). Επίδραση των μεμονωμένων παρουσιάσεων του E^D κατά την απουσία του E^A ή του E^A κατά την απουσία του E^D , δηλαδή η μετέπειτα καθυστέρηση στην απόκτηση ενός εξαρτημένου αντανακλαστικού από τη συσχέτιση του E^D και του E^A . Ή, εάν συνεχίζονται οι μεμονωμένες παρουσιάσεις του E^D ή/και του E^A , ο αποκλεισμός της δημιουργίας του εξαρτημένου αντανακλαστικού ή ο περιορισμός της ισχύος του, ανάλογα με τις σχετικές πιθανότητες παρουσίασης του E^A κατά την παρουσία του E^D και του E^D κατά την παρουσία του E^A .

αναστολή εκδήλωσης δράσεων (*operant inhibition* ή *effect of S^A*). Η επίδραση ενός *διακριτικού ερεθίσματος* E^A , δηλαδή η μείωση της πιθανότητας εκδήλωσης μορφών δράσης που δεν ενισχύονταν διαφορετικά κατά την παρουσία του (πρβλ. με το *προξενεί την εκδήλωση δράσεων* και την *αναστολή της δημιουργίας αντανακλαστικών*).

ανάστροφη συσχέτιση ερεθισμάτων (*backward (respondent) conditioning*). *Συσχέτιση ουδέτερου και προκλητικού ερεθίσματος* στην οποία η έναρξη του E^D συμβαίνει μετά από την έναρξη του E^A . Μπορεί να δημιουργεί

αδύναμα *εξαρτημένα αντανακλαστικά*, αλλά συνήθως δεν έχει καμία επίδραση στη συμπεριφορά.

ανατροφοδότηση *feedback*. Όρος της κυβερνητικής (της επιστήμης των ηλεκτρονικών συστημάτων ελέγχου). Στην ψυχολογία χρησιμοποιείται ως γενικός όρος για οποιαδήποτε ερεθίσματα παρέχονται ως άμεσες συνέπειες συμπεριφορών που συνήθως οδηγούν σε κάποιο τελικό, καθυστερημένο στόχο. Η ανατροφοδότηση δεν είναι συνώνυμη της ενίσχυσης. Ενώ αρκετές φορές οι άμεσες συνέπειες δράσεων είναι ενισχυτικές και προξενούν την εκδήλωση της επόμενης αποτελεσματικής δράσης, κάποιες άλλες δεν είναι – για παράδειγμα, ο οδηγός μπορεί συστηματικά να αγνοεί την «ανατροφοδότηση» από το άηλο άτομο που τον καθοδηγεί στο παρκάρισμα. Τότε τα ερεθίσματα που προσφέρονται από τον άηλο, ενώ είναι συνέπειες δράσεων που παρέχουν πληροφορίες (και επομένως αποτελούν «ανατροφοδότηση»), δεν είναι E^{EE}/E^D . Συνεπώς, ενώ τα γεγονότα που περιγράφονται ως «ανατροφοδότηση» συνήθως λειτουργούν ως E^{EE}/E^D , ο όρος «ανατροφοδότηση» δεν είναι συνώνυμος με τον όρο «ενισχυτικό ερέθισμα», το οποίο περιγράφει μόνο αυτές τις συνέπειες των δράσεων που αυξάνουν την πιθανότητα εκδήλωσής τους. Σε αντίθεση με αυτήν της ανατροφοδότησης, η έννοια της ενίσχυσης ορίζεται από τη *λειτουργία* συνεπειών δράσεων στη συμπεριφορά του ατόμου.

ανεξάρτητα ενισχυτικό ερέθισμα (E^{AE}) *unconditional (ή primary) reinforcing stimulus*. Γενικός όρος για οποιοδήποτε θετικά ή αρνητικά ενισχυτικό ερέθισμα, η ενισχυτική δύναμη του οποίου δεν βασίζεται ούτε στη διαφορική παρουσία του όταν οι δράσεις ενισχύονται θετικά ή αρνητικά ούτε στη διαφορική παρουσία του όταν οι δράσεις τιμωρούνται θετικά ή αρνητικά.

ανεξάρτητα προκλητικό ερέθισμα (E^{AN}) *unconditional (ή unconditioned) stimulus (US ή UCS)*. Οποιοδήποτε προκλητικό ερέθισμα του οποίου η προκλητική δύναμη δεν εξαρτάται από τη συσχέτισή του με κάποιο άηλο προκλητικό ερέθισμα.

ανεξάρτητη αντίδραση (A^U) *unconditional (ή unconditioned) response (UR ή UCR)*. Η αντίδραση που προκαλείται από ένα ανεξάρτητα προκλητικό ερέθισμα (E^{AN}). Σε σχέση με την εξαρτημένη αντίδραση που προκαλείται από το E^{EN} το οποίο συσχετίζεται με το E^{AN} , η ανεξάρτητη αντίδραση είναι μεγαλύτερου μεγέθους και προκαλείται με συντομότερη φανθάνουσα περίοδος (E^N-A), ενώ μπορεί να διαφέρει και σε άλλες διαστάσεις.

ανεξάρτητη ενίσχυση *unconditional reinforcement*. Διεργασία της αύξησης της πιθανότητας εμφάνισης δράσεων από την παροχή ενός ανεξάρτητα θετικού ενισχυτή (E^{AE+}) ή από τον τερματισμό ενός ανεξάρτητα αρνητικού ενισχυτή ($-E^{AE-}$) ως επακόλουθα δράσεων. Ο όρος χρησιμοποιείται επίσης για την περιγραφή της διαδικασίας ρύθμισης των ανεξάρτητα (θετικά ή αρνητικά) ενισχυτικών συνεπειών των δράσεων.

ανεξάρτητη μεταβλητή *independent variable*. Σε οποιοδήποτε ψυχολογικό πείραμα, μια πιθανή αιτία του επιπέδου της συμπεριφοράς του υποκειμένου που χειρίζεται ο πειραματιστής, η οποία αντιπροσωπεύει ένα συγκεκριμένο ή γενικό χαρακτηριστικό των εμπειριών οργανισμών στη ζωή εκτός του πειράματος.

ανεξάρτητο αντανακλαστικό *unconditional reflex*. Αντανακλαστικό του οποίου η ύπαρξη και η ισχύς δεν εξαρτώνται από τη συσχέτιση ενός ουδέτερου ερεθίσματος E^0 με ένα ήδη προκλητικό ερέθισμα (E^{AN} ή E^{EN}). Δεν είναι ανεξάρτητο από την εμπειρία γενικών (π.χ. με τη συνεχή επανάληψη της πρόκλησης μιας ανεξάρτητης αντίδρασης, μειώνεται η ισχύς του αντανακλαστικού)· είναι συγκεκριμένα ανεξάρτητο από τη συσχέτιση ερεθισμάτων.

ανεξάρτητος ενισχυτής *primary (ή unconditional) reinforcer*. βλ. *ανεξάρτητα ενισχυτικό ερέθισμα* (E^{AE}).

ανερέθιστη περίοδος *refractory phase*. Η σύντομη περίοδος μετά από την πρόκληση κάποιας αντίδρασης, κατά τη διάρκεια της οποίας περαιτέρω ερεθισμός δεν προκαλεί αντίδραση.

αντανακλαστικό *irreflex*. Σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία μια μονάδα προ-

καλούμενης συμπεριφοράς (ή αντίδραση) ακολουθεί ένα ερέθισμα και εξαναγκάζεται ή προκαλείται από αυτό. Γενικός όρος που περιλαμβάνει και ανεξάρτητα και εξαρτημένα αντανακλαστικά.

αντίδραση (*response* (ή *respondent behavior*)). Μονάδα της προκαλούμενης συμπεριφοράς. Γενικός όρος που περιλαμβάνει και ανεξάρτητες και εξαρτημένες αντιδράσεις. (πρβλ. με δράση).

αντι-εξαναγκαστικός έλεγχος (*counter-coercive control*). Φαινόμενο στο οποίο η παροχή ενός αρνητικού ενισχυτή ή η αφαίρεση ενός θετικού ενισχυτή ως συνέπεια της μη επιθυμητής δράσης ενός αλλοίου προξενεί, αντί για την εκδήλωση μιας επιθυμητής μορφής, την τιμωρία αυτής της προσπάθειας εξαναγκαστικού ελέγχου. Αυτή η αύξηση στην πιθανότητα εκδήλωσης επιθετικών συμπεριφορών είναι ένα από τα πολλά μειονεκτήματα του κοινωνικού εξαναγκαστικού ελέγχου της συμπεριφοράς. Εάν στη συνέχεια η αντι-εξαναγκαστική δράση τιμωρηθεί από τον αλλοίο, το φαινόμενο ονομάζεται *πάλη για την εξουσία*.

αντιθετικός σχηματισμός (*reaction formation*). Όρος της ψυχανάλυσης. Από τη σκοπιά του συμπεριφορισμού θεωρείται τρόπος τερματισμού των *προειδοποιητικών σημάτων* που παράγονται από την αρχική εκδήλωση μιας τιμωρημένης μορφής δράσης μέσα από την εκδήλωση δράσεων που φανερώνουν αντίθεση με αυτές. Οι δράσεις αυτές διατηρούν κάποια επαφή με τα ενισχυτικά ερεθίσματα των τιμωρημένων μορφών, αλλά εφόσον δεν τιμωρούνται, τα ερεθίσματα που παράγονται κατά την εκδήλωσή τους θα αποκτήσουν θετικά ενισχυτική δύναμη ως *σήματα ασφάλειας*.

αντιληπτική αντίθεση (*perceptual contrast*). Φαινόμενο της *συντελεστικής διάκρισης ερεθισμάτων* στην οποία η διάκριση των διαστάσεων ενός ερεθίσματος (π.χ. μέγεθος, φωτεινότητα) εξαρτάται από τις αντίστοιχες διαστάσεις του πλαισίου στο οποίο βρίσκεται. Ένα παρόμοιο φαινόμενο συμβαίνει με τις διαστάσεις των ερεθισμάτων των σύνθετων προγραμμάτων ενίσχυσης (βλ. *επίδραση της αντίθεσης προγραμμάτων*).

αντιμεταβίβαση (*countertransference*). Όρος της ψυχανάλυσης για τη θεωρητική επίδραση του ασυνείδητου του θεραπευτή στα συναισθήματά του προς το θεραπευόμενο. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, πρόκειται για φαινόμενο στο οποίο ο θεραπευόμενος προκαλεί συναισθηματικές αντιδράσεις στο θεραπευτή, σε *γενίκευση των εξαρτημένων αντανακλαστικών* από σημαντικά πρόσωπα (ως E^{en}) της ζωής του θεραπευτή.

αντιπροσωπευτική δράση (*representative (operant) response*). Μια μορφή δράσης η οποία διευκολύνει τη διερεύνηση *λειτουργικών σχέσεων* συντελεστικής συμπεριφοράς-περιβάλλοντος επειδή: (α) καταγράφεται αυτόματα, (β) μπορεί να επαναληφθεί συχνά, αυξάνοντας τη διακριτικότητα αλλαγών στη συχνότητα εμφάνισής της ανάλογα με αλλαγές στις περιβαλλοντικές συνθήκες, και (γ) έχει ελάχιστη πιθανότητα εκδήλωσης και ενίσχυσης εκτός από τις πειραματικές συνθήκες, περιορίζοντας την επίδραση εξωγενών μεταβλητών στη συχνότητα εμφάνισής της. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το πάτημα του πλήκτρου (στα περιστερία, στους ανθρώπους και σε άλλα είδη) και η πίεση του μοχλού (στους αρουραίους, στους ανθρώπους και σε άλλα είδη).

αντισταθμιστικές αντιδράσεις (*compensatory responses*). Αμυντικές *αντιδράσεις* σε τοξικές ουσίες οι οποίες περιορίζουν τη βλάβη που προκαλούν οι ουσίες. Οι αντισταθμιστικές αντιδράσεις από τοξικές ουσίες, όπως είναι το αλκοόλ, η νικοτίνη και η ηρωίνη, περιορίζουν και τις ψυχοδραστικές επιδράσεις τους.

αντίσταση αλλαγών συνθηκών (*resistance to change* ή *behavioral momentum*). Εναλλακτική μέτρηση της *πιθανότητας εκδήλωσης δράσεων*, η ταχύτητα με την οποία η συχνότητα εκδήλωσης δράσεων μειώνεται με οποιαδήποτε αλλαγή συνθηκών, για παράδειγμα με την *εξάλειψη της ενίσχυσης*, με διαδικασίες που μειώνουν την ενισχυτική δύναμη των συνεπειών τους (*εκμηδενιστικές παρωθητικές διαδικασίες*), με την πρόσθεση ερεθισμάτων που διασπούν την προσοχή του υποκειμένου κ.ά. Η ταχύτητα με την οποία η

συχνότητα εκδήλωσης δράσεων μειώνεται με αυτές και άλλες αλληλαγές των συνθηκών έχει βρεθεί ότι καθορίζεται, κατά παρόμοιο τρόπο, από τη *συχνότητα ενίσχυσης δράσεων* πριν από την αλληλαγή συνθηκών, ανεξάρτητα από αρχικές διαφορές στη συχνότητα εκδήλωσης δράσεων καθαυτήν. Ως μέτρηση της πιθανότητας εκδήλωσης δράσεων, η απλή *συχνότητά* τους έχει το μειονέκτημα ότι μπορεί να ελεγχθεί από τη *διαφορική ενίσχυση* (π.χ. στα προγράμματα *διαφορικής ενίσχυσης συγκεκριμένων συχνότητων*). Επειδή η αντίσταση αλληλαγών συνθηκών (*behavioral momentum*, δηλαδή «κεκτημένη» συχνότητα εκδήλωσης δράσεων ή «φόρα» δράσεων) είναι ανεξάρτητη από τις αρχικές διαφορές στην απλή συχνότητα εκδήλωσης δράσεων, μπορεί να παρέχει μια πιο συνεπή ένδειξη της επίδρασης της ενίσχυσης, δηλαδή του καθορισμού της πιθανότητας εκδήλωσης δράσεων (πρβλ. με *συχνότητα εμφάνισης ή εκδήλωσης δράσεων*).

αντίσταση στην εξάλειψη της ενίσχυσης [*Resistance to extinction*]. Η ταχύτητα με την οποία η *συχνότητα εκδήλωσης δράσεων* μειώνεται με την εξάλειψη της ενίσχυσής τους. Γενικώς, ανεξάρτητα από διαφορές στη συχνότητα εκδήλωσης δράσεων που διατηρούνται από διάφορα προγράμματα ενίσχυσης πριν από την εξάλειψη της ενίσχυσης, όσο πιο συχνά (ή με μικρότερη αναληγία δράσεων-ενισχύσεων) ενισχύονται οι δράσεις, τόσο πιο αργά μειώνεται η συχνότητα εκδήλωσής τους με την εξάλειψη της ενίσχυσής τους (βλ. *αντίσταση αλληλαγών συνθηκών* και πρβλ. με *συχνότητα εμφάνισης ή εκδήλωσης δράσεων*).

αξιοπιστία [*Reliability*]. Σε σχέση με τα αποτελέσματα ενός πειράματος, η πιθανότητα ότι θα παρατηρηθούν παρόμοια αποτελέσματα εάν επαναληφθεί η διαδικασία του.

αποδυνάμωση εξαρτημένου αντανακλαστικού [*Weakening of a conditional reflex*]. Γενικός όρος για μειώσεις της ισχύος ενός *εξαρτημένου αντανακλαστικού*, δηλαδή για αυξήσεις στη *θανάτουσα περίοδο* $E^n \rightarrow A^E$ και για μειώσεις στο *μέγεθος της εξαρτημένης αντίδρασης* από οποιαδήποτε διεργασία (π.χ.

από τη *διαδικασία διαχωρισμού προκλητικών ερεθισμάτων*, την πρόσθεση *μεμονωμένων παρουσιάσεων του E^n ή του E^A* , μια αλληλαγή στη χρονική σχέση μεταξύ E^n και E^A κ.ά.) (πρβλ. με *απόσβεση εξαρτημένου αντανακλαστικού*).

αποεξοικείωση [*Idishabituation*]. Φαινόμενο της *προκαλούμενης συμπεριφοράς* στο οποίο, μετά από την *εξοικείωση* μιας αντίδρασης και την ακόλουθη *έλλειψη* της παρουσίας του (μέχρι πρόσφατα) προκλητικού ερεθίσματος, η *προκλητική δύναμή* του επιστρέφει (πρβλ. με *ευαισθητοποίηση*).

απόκτηση εξαρτημένου αντανακλαστικού [*Respondent conditioning ή respondent acquisition*]. Η διεργασία κατά την οποία ένα *ουδέτερο ερέθισμα* (E^0) αποκτά *εξαρτημένα προκλητική δύναμη* μέσα από τη συσχέτισή του με ένα ήδη *προκλητικό ερέθισμα* (E^A ή E^n), όπου οι *μεμονωμένες παρουσιάσεις του E^0 και του E^n* είναι περιορισμένες.

απόσβεση δράσεων [*Operant extinction*]. Η διεργασία μείωσης της πιθανότητας εκδήλωσης των μορφών δράσης μιας *συντελεστικής τάξης* λόγω της *εξάλειψης* των αρνητικά ή θετικά ενισχυτικών συνεπειών τους (στα αγγλικά ο όρος *operant extinction* χρησιμοποιείται επίσης ως ονομασία για τη *διαδικασία εξάλειψης της ενίσχυσης*).

απόσβεση εξαρτημένου αντανακλαστικού [*Respondent extinction*]. Η διεργασία *αποδυνάμωσης ενός εξαρτημένου αντανακλαστικού*, συγκεκριμένα λόγω της *διαδικασίας διαχωρισμού προκλητικών ερεθισμάτων* (ή *διαδικασίας απόσβεσης αντανακλαστικών*) (στα αγγλικά ο όρος *respondent extinction* χρησιμοποιείται επίσης ως ονομασία για τη *διαδικασία διαχωρισμού προκλητικών ερεθισμάτων*).

αποτρεπτικό (ή ενοχλητικό) ερέθισμα [*Aversive stimulus*]. Συνώνυμο για το E^E , δηλαδή οποιοδήποτε ερέθισμα το οποίο λειτουργεί ως *αρνητικός ενισχυτής* (E^E) για τη συμπεριφορά ενός συγκεκριμένου ατόμου σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

απόσυρση [*Withdrawal*]. Τρόπος τερματισμού ή περιορισμού ενός *αρνητικού ενισχυτή* (E^{AE} ή E^{EE}) μέσω της απομάκρυνσης από αυτόν.

αποφυγή (*avoidance* (ή *escape from conditional aversive stimulus*)). Η ακύρωση ενός ενδεχόμενου ανεξάρτητα ή εξαρτημένα αρνητικού ενισχυτή μέσω της φυγής ενός *εξαρτημένα αρνητικού ενισχυτή* που τον προαναγγέλλει, δηλαδή μέσω του τερματισμού ενός *προειδοποιητικού ερεθίσματος*.

απτική επαφή ως ενισχυτής (*tactile reinforcer*). Οποιοδήποτε ερεθίσμα της αφής του οποίου η παραγωγή (ή ο τερματισμός) αυξάνει την *πιθανότητα εκδήλωσης της μορφής δράσης* που το παρήγαγε (ή που το τερμάτισε αντιστοίχως).

απώθηση (*repression*). Όρος της ψυχανάλησης. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, πρόκειται για τη διακοπή της αυτοπαρατήρησης της συμπεριφοράς ως τρόπος τερματισμού των *προειδοποιητικών σημάτων* (E^{EE}) που παράγονται από την αρχική εκδήλωση μιας τιμωρημένης μορφής δράσης.

άρνηση (*denial*). Όρος της ψυχανάλησης. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, πρόκειται για τον τρόπο τερματισμού των *προειδοποιητικών σημάτων* (E^{EE}) που παράγονται από την αρχική εκδήλωση μιας τιμωρημένης μορφής δράσης μέσα από τη ρηκτική δήλωση ότι οι συνέπειες αυτής της δράσης δεν είναι ενισχυτικές ή/και ότι η εκδήλωσή της δεν συνέβη. Εάν η άρνηση είναι *ασυμβίβαστη* με τη συνέχεια της εκδήλωσης της τιμωρημένης δράσης, τα ερεθίσματα που παράγονται κατά την εκδήλωσή της θα αποκτήσουν θετικά ενισχυτική δύναμη ως *σήματα ασφάλειας* (E^{EE+}).

αρνητικά ενισχυτικό ερέθισμα ή αρνητικός ενισχυτής (E^-) (*negatively reinforcing stimulus* ή *negative reinforcer* (S^R)). Ερέθισμα του οποίου ο τερματισμός (ή ο περιορισμός) αυξάνει την *πιθανότητα εκδήλωσης της μορφής δράσης* που η εκδήλωσή της προηγείται του τερματισμού (ή περιορισμού).

αρνητική ενίσχυση (*negative reinforcement*). Διεργασία της *συντελεστικής συμπεριφοράς* στην οποία η *πιθανότητα εκδήλωσης* μιας μορφής δράσης αυξάνεται λόγω των *επακόλουθων* των εκδηλώσεών της, όπου τα επακόλουθα αποτελούνται από τον τερματισμό προϋπαρχόντων ερεθισμάτων (E^-) και συμ-

βαίνουν είτε ως «πραγματικές» συνέπειες είτε ως κατά σύμπτωση επακόλουθα των εκδηλώσεων δράσης (δηλαδή $E^-: \Delta \rightarrow -E^-$). Ο όρος χρησιμοποιείται επίσης για την περιγραφή της διαδικασίας ρύθμισης των αρνητικά ενισχυτικών συνεπειών δράσεων.

αρνητική τιμωρία (*negative punishment*). Διαδικασία της *συντελεστικής συμπεριφοράς* στην οποία μια δράση τερματίζει κάποιο *θετικά ενισχυτικό ερέθισμα* (E^{E+}) που υπήρχε πριν από τη δράση (δηλαδή $E^{E+}: \Delta \rightarrow -E^{E+}$). Συνώνυμα της αρνητικής τιμωρίας θεωρούνται η *τιμωρία μέσω αφαίρεσης* (*punishment by omission*) και η *συνάρτηση αφαίρεσης* (*omission contingency*)! Το όρος *negative punishment* αποδίδεται συχνά στα ελληνικά ως «έμμεση τιμωρία» για άγνωστους λόγους, μια και η αφαίρεση ενός E^{E+} δεν είναι εκ φύσεως ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο άμεση από την παραγωγή ενός E^- . Η αφαίρεση ενός E^{E+} μπορεί να συμβαίνει αμέσως μετά από την εκδήλωση της δράσης ή κατόπιν μεγαλύτερης καθυστέρησης, ακριβώς όπως συμβαίνει και με την παραγωγή ενός E^- στη θετική (ρηγόμενη «άμεση») τιμωρία. Όπως συμβαίνει με τη συνάρτηση της θετικής τιμωρίας, έτσι και η συνάρτηση της αφαίρεσης μπορεί να ρυθμιστεί είτε από άλλα άτομα είτε από τα άψυχα στοιχεία του περιβάλλοντος (όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν μια απότομη κίνηση κάνει να χυθεί μια αποθλαστική κρύα μπύρα). Η αρνητική τιμωρία δεν συμβαίνει με κάποιο πιο πηγάιο ή έμμεσο τρόπο σε σχέση με τη θετική τιμωρία! (Βλ. επίσης *τάμ-άουτ*).

αρχή της σχετικότητας ενισχυτών (αρχή του Premack) (*principle of reinforcer relativity* ή *Premack principle*). Μια και οι δράσεις ενισχύονται από τα ερεθίσματα που παράγονται αυτόματα κατά την εκδήλωσή τους, η ευκαιρία παραγωγής των *αυτόματων ενισχυτών* μιας συχνά εκδηλωμένης μορφής δράσης μπορεί να ενισχύει (ως E^{EE} και E^D για την παραγωγή αυτόματων ενισχυτών) την εκδήλωση *άλλων* μορφών δράσης οι οποίες έχουν μικρότερες πιθανότητες εκδήλωσης.

αρχικός κρίκος (*initial link*). Το αρχικό πρόγραμμα *ενίσχυσης* (με το *διακριτικό ερέθισμα* το

οποίο το συνοδεύει) σε ένα σύνθετο πρόγραμμα ενίσχυσης με μορφή αλλησίδας.

ασυμβίβαστες συμπεριφορές *incompatible behaviors*. Δύο ή περισσότερες συντελεστικές ή προκαλούμενες συμπεριφορές οι οποίες δεν μπορούν να λαμβάνουν χώρα ταυτόχρονα, ώστε μια αύξηση στη συχνότητα εκδήλωσης (δράσης) ή στη συχνότητα πρόκλησης (αντίδρασης) της μιας συμπεριφοράς αναγκαστικά να μειώνει τη συχνότητα εκδήλωσης ή πρόκλησης της άλλης. Γενικώς, δύο συμπεριφορές του ίδιου είδους θα είναι περισσότερο ασυμβίβαστες από ό,τι δύο συμπεριφορές διαφορετικών ειδών, δηλαδή οι δράσεις και οι αντιδράσεις είναι λιγότερο ασυμβίβαστες μεταξύ τους από ό,τι είναι οι δράσεις μεταξύ τους ή οι αντιδράσεις μεταξύ τους.

ασυνεχής (ή μερική) ενίσχυση *intermittent (ή partial) reinforcement*. Γενικός όρος για οποιοδήποτε πρόγραμμα ενίσχυσης στο οποίο μερικές εκδηλώσεις της μορφής δράσης μιας *συντελεστικής τάξης* ενισχύονται, ενώ άλλες εκδηλώσεις δράσεων δεν ενισχύονται (παρότι η μορφή τους ικανοποιεί το κριτήριο ενίσχυσης).

αυθόρμητη ανάκτηση δράσεων *spontaneous recovery of operant behavior*. Φαινόμενο της *συντελεστικής συμπεριφοράς*. Σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον η πιθανότητα εκδήλωσης μιας πρόσφατα ενισχυμένης μορφής δράσης μηδενίζεται λόγω *εξάθλιψης της ενίσχυσης*. Εάν το άτομο παραμείνει σε αυτό το περιβάλλον, η πιθανότητα εκδήλωσης αυτής της δράσης μάλλον θα είναι μηδενική ή πολύ μικρή, αλλά εάν απομακρυνθεί από αυτό το περιβάλλον για κάποιο χρονικό διάστημα, με την επιστροφή του εκεί μπορεί να υπάρξει μια προσωρινή αύξηση στην πιθανότητα εκδήλωσης της ίδιας μορφής δράσης, παρά την πρόσφατη εξάθλιψη της ενίσχυσης της (ηρβή. με *αναβίωση δράσεων*, στην οποία η εξάθλιψη της ενίσχυσης μιας μορφής αυξάνει την πιθανότητα εκδήλωσης κάποιας *άλλης* μορφής η οποία ενισχυόταν στο παρελθόν).

αυθόρμητη ανάκτηση εξαρτημένου αντανακλαστικού *spontaneous recovery of respon-*

dent behavior. Φαινόμενο της *προκαλούμενης συμπεριφοράς* στο οποίο κάποιο $E^{π}$ έχει γίνει ξανά ουδέτερο λόγω *διαχωρισμού* του από το $E^π$, αλλά στη συνέχεια δεν παρουσιάζεται καθόλου για κάποιο χρονικό διάστημα, και όταν τελικά επανεμφανιστεί, προκαλεί ξανά την πρώην A^F του, παρά την προηγούμενη *απόσβεσή* του.

αυτογνωσία *self knowledge* ή *self awareness*. Σύμφωνα με πολλούς κλινικούς ψυχολόγους αλλά και την κοινή γνώμη, πρόκειται για έναν υποθετικά *καθοριστικό παράγοντα* της συμπεριφοράς. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, πρόκειται για τη *συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων* που προκύπτουν από τη συμπεριφορά του παρατηρητή τους, καθώς και της *λειτουργικής* ή *αιτιώδους* σχέσης αυτών των συμπεριφορών με τα γεγονότα της ζωής του.

αυτοκλιτική διάκριση *autoclitic*. Λεκτική διάκριση όπου το E^p είναι κάποια ιδιότητα άλλης *λεκτικής συμπεριφοράς* του ατόμου ή οι συνθήκες που την καθορίζουν. Για παράδειγμα, η *λεκτική δράση* «Δεν είμαι σίγουρος αλλά...» είναι μια διάκριση της αδύναμης ισχύος της *λεκτικής συμπεριφοράς* του ατόμου που κάνει τη δήλωση.

αυτόματος ενισχυτής ή αυτόματο E^F *automatic reinforcer*. Οι σωματοαισθητικές και άλλες συνέπειες δράσεων που λειτουργούν ως *ενισχυτικά ερεθίσματα*, οι οποίες παράγονται άμεσα ή αυτόματα κατά την εκδήλωση των ίδιων δράσεων. Μπορεί να είναι είτε ανεξάρτητα είτε εξαρτημένα ενισχυτικές, και είτε θετικά είτε αρνητικά ενισχυτικές.

αυτοπαρεμβατική συμπεριφορά *mediating behavior*. Γενικός όρος για δράσεις οι οποίες επιφέρουν *διακριτικά ερεθίσματα* που προξενούν (ως E^p) ή που αναστέλλουν (ως E^A) την επακόλουθη συμπεριφορά του ίδιου ατόμου. Οι *προδρομικές δράσεις*, οι δράσεις που παράγουν *αναπηρωματικά καθοδηγητικά διακριτικά ερεθίσματα*, η *διατύπωση κανόνων* και οι δράσεις μιας *συντελεστικής αλλησίδας* αποτελούν όλες παραδείγματα της αυτοπαρεμβατικής συμπεριφοράς.

αυτοτραυματική συμπεριφορά *self-injurious behavior*. Οποιαδήποτε *συντελεστική συ-*

μπεριφορά που πληγώνει τους ιστούς του ίδιου του δράστη της.

βαθμιαία εμφάνιση (E^D και E^A) *fading in (S^D and S^A) ή transfer of stimulus control*. Στην εκπαίδευση στη συντελεστική διάκριση «χωρίς λάθη», η προοδευτική επέκταση ή ενδυνάμωση των διαστάσεων των καινούργιων διακριτικών ερεθισμάτων E^D και E^A τα οποία παρουσιάζονται σε συνδυασμό με τις διαστάσεις των υπαρχόντων διακριτικών ερεθισμάτων, ώστε η πιθανότητα εκδήλωσης δράσεων να ελέγχεται από τις πρώτες.

βαθμιαία εξαφάνιση (E^D και E^A) *fading out (S^D and S^A)*. Στην εκπαίδευση στη συντελεστική διάκριση «χωρίς λάθη», η προοδευτική εξαφάνιση των διαστάσεων των υπαρχόντων διακριτικών ερεθισμάτων E^D και E^A τα οποία παρουσιάστηκαν σε συνδυασμό με τις διαστάσεις των καινούργιων διακριτικών ερεθισμάτων, ώστε η πιθανότητα εκδήλωσης δράσεων να ελέγχεται από τις τελευταίες.

βασική επίδοση ή βασικό επίπεδο *baseline performance ή baseline level ή baseline rate*. Η σχετικά σταθερή συχνότητα εμφάνισης δράσεων πριν από κάποια περιβαλλοντική παρέμβαση, η επίδοση κριτηρίου για την αξιολόγηση της επίδρασης της ανεξάρτητης μεταβλητής.

βασική φάση (φάση A) *baseline phase (phase A)*. Στην εκτεταμένη ατομική ανάληψη της συμπεριφοράς, η πειραματική συνθήκη (πριν από τη βασική φάση B) στην οποία απλώς μετράται το επίπεδο της εξαρτημένης μεταβλητής. Η βασική φάση συνεχίζεται μέχρι η συχνότητα εμφάνισης δράσεων να είναι σχετικά σταθερή (η βασική επίδοση) ώστε να παρέχει μια βάση σύγκρισης για την επίδραση της ανεξάρτητης μεταβλητής.

γενικευμένη αντιγραφή ή ζωγραφική *generalized copying or drawing*. Ενδελεχές διακριτικό ρεπερτόριο στο οποίο οι δράσεις ενισχύονται εξαρτημένα από την αντιστοιχία που παράγουν μεταξύ των διαστάσεων μιας αντιγραφής και ενός πρωτότυπου σχεδίου ή αντικειμένου, όπου η σχέση των ερεθισμάτων αλληλάζει συνεχώς ως αποτέλεσμα των δράσεων και προξενεί αντίστοιχα λεπτές αλλαγές στη μορφή της επόμενης δράσης,

ώστε η ενισχυτική αντιστοιχία αντιγράφου-πρωτύπου να διατηρείται, παρότι το συγκεκριμένο άτομο δεν έχει ποτέ αντιγράψει το εν λόγω σχέδιο ή αντικείμενο.

γενικευμένη αντίθεση προτύπου *generalized opposition*. Ενδελεχές διακριτικό ρεπερτόριο στο οποίο οι δράσεις ενισχύονται εξαρτημένα από την αντίθεση που παράγουν μεταξύ των διαστάσεων των ερεθισμάτων ενός προτύπου συμπεριφοράς και της αντίθεσής του, όπου η σχέση των ερεθισμάτων αλληλάζει συνεχώς ως αποτέλεσμα των δράσεων και προξενεί αντίστοιχα λεπτές αλλαγές στη μορφή της επόμενης δράσης, ώστε να διατηρείται η ενισχυτική μη αντιστοιχίση ερεθισμάτων προτύπου-αντίθεσης, παρότι το συγκεκριμένο πρότυπο συμπεριφοράς δεν υπήρξε ποτέ αντικείμενο αντίθεσης για τη συμπεριφορά του συγκεκριμένου ατόμου. Εμφανίζεται συχνά σε καταστάσεις στις οποίες τιμωρείται η συμπεριφορά ενός άηλου ατόμου.

γενικευμένη αντιστοιχίση επιλογής-δείγματος *generalized identity matching*. Φαινόμενο στο οποίο οι επιδράσεις της διαφορικής ενίσχυσης της επιλογής ερεθισμάτων, οι διαστάσεις των οποίων αντιστοιχούν σε δείγματα (E^{D(K)}), γενικεύονται και σε συνθήκες με καινοφανή ερεθίσματα-επιλογές, οι διαστάσεις των οποίων επίσης αντιστοιχούν (E^D) και δεν αντιστοιχούν (E^A) σε αυτές των δειγμάτων.

γενικευμένη διάκριση σχέσεων *generalized relational responding*. Φαινόμενο στο οποίο η διαφορική ενίσχυση και εξάθλιψη της ενίσχυσης μιας μορφής δράσης ανάλογα με το επίπεδο μιας σχετικής διάστασης πολλών ερεθισμάτων (π.χ. «πίσω από», «πιο έντονο», «κομψότερο» κ.λπ.) καθορίζει και την πιθανότητα εκδήλωσης αυτής της μορφής κατά την παρουσία άλλων ερεθισμάτων ανάλογα με το επίπεδο της ίδιας διάστασης που εμφανίζεται σε αυτά.

γενικευμένη μη αντιστοιχίση επιλογής - δείγματος *generalized identity mismatching*. Φαινόμενο στο οποίο οι επιδράσεις της διαφορικής ενίσχυσης της επιλογής ερεθισμάτων, οι διαστάσεις των οποίων διαφέρουν

από αυτά των δειγμάτων ($E^{D(K)}$), γενικεύονται και σε συνθήκες με καινοφανή *ερεθίσματα-επιλογές*, οι διαστάσεις των οποίων επίσης διαφέρουν (E^D) και δεν διαφέρουν (E^A) από αυτές των δειγμάτων.

γενικευμένη μίμηση προτύπου [*generalized imitation*]. *Ενδελεχές διακριτικό ρεπερτόριο* στο οποίο οι δράσεις ενισχύονται εξαρτημένα από την αντιστοιχία που παράγουν μεταξύ των διαστάσεων των ερεθισμάτων της μίμησης και ενός προτύπου συμπεριφοράς, όπου η σχέση των ερεθισμάτων αλληλάζει συνεχώς ως αποτέλεσμα των δράσεων και προξενεί αντίστοιχα λεπτές αλλαγές στη μορφή της επόμενης δράσης, ώστε να διατηρείται η ενισχυτική αντιστοιχία ερεθισμάτων μίμησης-προτύπου, παρότι το συγκεκριμένο πρότυπο συμπεριφοράς δεν υπήρξε ποτέ αντικείμενο μίμησης για τη συμπεριφορά του συγκεκριμένου ατόμου.

γενικευμένη συμβατική αντιστοίχιση [*generalized arbitrary matching*]. Φαινόμενο στο οποίο οι επιδράσεις της *διαφορικής ενίσχυσης* της επιλογής ερεθισμάτων, οι διαστάσεις των οποίων αντιστοιχούν συμβατικά (δηλαδή αυθαίρετα ή κατά παράδοση) σε αυτές των δειγμάτων ($E^{D(K)}$), γενικεύονται και σε συνθήκες με καινοφανή *ερεθίσματα-επιλογές*, οι διαστάσεις των οποίων επίσης αντιστοιχούν συμβατικά (E^D) και δεν αντιστοιχούν συμβατικά (E^A) σε αυτές των δειγμάτων.

γενικευμένη συμβατική-σχετική αντιστοίχιση [*generalized arbitrary relational matching*]. Φαινόμενο στο οποίο οι επιδράσεις της *διαφορικής ενίσχυσης* της επιλογής ερεθισμάτων, οι σχετικές διαστάσεις των οποίων αντιστοιχούν συμβατικά (δηλαδή αυθαίρετα ή κατά παράδοση) σε αυτές των δειγμάτων ($E^{D(K)}$), γενικεύονται και σε συνθήκες με καινοφανή *ερεθίσματα-επιλογές*, οι σχετικές διαστάσεις των οποίων επίσης αντιστοιχούν συμβατικά σε αυτές των δειγμάτων.

γενικευμένη συμμόρφωση [*generalized conformity*]. *Ενδελεχές διακριτικό ρεπερτόριο* στο οποίο *αρνητικοί ενισχυτές* (E^{E-}) τερματίζονται από την εκδήλωση δράσεων των οποίων οι διαστάσεις αντιστοιχούν σε αυτές της συμπεριφοράς του ανθρώπου που έθεσε τα E^{E-} ,

παρότι το συγκεκριμένο πρότυπο συμπεριφοράς (και πηγή E^{E-}) δεν υπήρξε ποτέ αντικείμενο μίμησης για τη συμπεριφορά του συγκεκριμένου ατόμου.

γενικευμένη συντελεστική διάκριση ή γενικευμένο διακριτικό ρεπερτόριο [*generalized operant discrimination ή generalized discriminative repertoire*]. Φαινόμενο στο οποίο κάποια ερεθίσματα, οι διαστάσεις των οποίων διαφέρουν από αυτές των *διακριτικών ερεθισμάτων* που προξενούν (ως E^D) και αναστέλλουν (ως E^A) την εκδήλωση μιας μορφής δράσης, επίσης προξενούν και αναστέλλουν (αντίστοιχα) την εκδήλωσή της, ανάλογα με το βαθμό ομοιότητάς τους με αυτά.

γενικευμένη συντελεστική διάκριση υπό όρους [*generalized conditional discrimination*]. Φαινόμενο στο οποίο ένα *καθοδηγητικό διακριτικό ερέθισμα* ($E^{D(K)}$) ορίζει, ανάλογα με την παρουσία και την απουσία του, τη *λειτουργία* ενός δευτέρου ερεθίσματος ως E^D και ως E^A , παρότι οι διαστάσεις αυτών των ερεθισμάτων διαφέρουν από εκείνες των *διακριτικών ερεθισμάτων* με τα οποία διαμορφώθηκε αρχικά η *συντελεστική διάκριση υπό όρους*. Η γενίκευση της συντελεστικής διάκρισης ερεθισμάτων υπό όρους εξαρτάται από το βαθμό ομοιότητας (ή κοινών στοιχείων) των αρχικών και των καινούργιων *πρότερων* (της *συμπεριφοράς*) *ερεθισμάτων*.

γενικευμένη τήρηση (λεκτικών) κανόνων [*generalized (verbal) rule following*]. *Ενδελεχές διακριτικό ρεπερτόριο* στο οποίο οι δράσεις ενισχύονται εξαρτημένα από τη συμβατική αντιστοιχία που παράγουν μεταξύ των διαστάσεών τους με αυτές των δράσεων που περιγράφονται σε ένα *λεκτικό κανόνα*, όπου η σχέση των ερεθισμάτων αλληλάζει συνεχώς ως αποτέλεσμα των δράσεων και προξενεί αντίστοιχα λεπτές αλλαγές στη μορφή της επόμενης δράσης, ώστε να διατηρείται η ενισχυτική συμβατική αντιστοιχία συμπεριφοράς-κανόνα, παρότι ο συγκεκριμένος κανόνας δεν υπήρξε ποτέ αντικείμενο τήρησης για τη συμπεριφορά του συγκεκριμένου ατόμου.

γενίκευση εξαρτημένου αντανάκλαστικού [*respondent generalization*]. Φαινόμενο της

προκαλούμενης συμπεριφοράς στο οποίο ένα ερέθισμα, που διαφέρει σε κάποια διάσταση από ένα *εξαρτημένα προκλητικό ερέθισμα* (E^n), επίσης προκαλεί την εξαρτημένη του αντίδραση. Όσο περισσότερο μοιάζει ή έχει κοινά στοιχεία με το αρχικό E^n , τόσο μεγαλύτερη *προκλητική δύναμη* θα διαθέτει.

γνωστική αιτιολόγηση (*mentalism* ή *mentalistic account*). Οποιαδήποτε απόδοση αιτιών της συμπεριφοράς στην υποθετικά ανεξάρτητη συντελεστική δραστηριότητα του *νου*.

γνωστική προδιάθεση (*mental set*). *Εξηγητική έννοια* της γνωστικής ψυχολογίας για υποθετικά, μη φυσικά «σχήματα του νου», τα οποία θεωρείται ότι επηρεάζουν τις δράσεις βιολογικών όντων κατά τη λύση προβλημάτων. Από τη σκοπιά του συμπεριφορισμού, πρόκειται για μια ονομασία της διεργασίας στην οποία η ενίσχυση μορφών *προδρομικών δράσεων* σε ένα πλῆθισιο στο οποίο προάγουν τη λύση ενός προβλήματος αυξάνει την *πιθανότητα εκδήλωσης* παρόμοιων μορφών σε παρόμοια με αυτό πλῆθισια, στα οποία όμως τα ερεθίσματα που παράγουν οι συγκεκριμένες δράσεις δεν προάγουν τη λύση του προβλήματος, δεν προξενούν δηλαδή την εκδήλωση της δράσης που λύνει το πρόβλημα, ούτε αναστέλλουν την εκδήλωση μη αποτελεσματικών μορφών. Επομένως, η γενίκευση των επιδράσεων της διαφορικής ενίσχυσης των προδρομικών δράσεων σε ένα πλῆθισιο επιβραδύνει τη λύση παρόμοιων προβλημάτων, τα οποία ωστόσο δεν λύνονται με τον ίδιο τρόπο. Με λίγα λόγια, πρόκειται για μια «αποτυχημένη» *γενικευμένη συντελεστική διάκριση*.

γνωστικός «συμπεριφορισμός» (*lcognitive behaviorism*). Πρόκειται για αντιφατικό όρο που βασίζεται στη θεωρητική άποψη ότι οι κοινωνικές και άλλες συμπεριφορές ενός ανθρώπου καθορίζονται από τον τρόπο σκέψης του. Πηγές προέλευσης αυτής της άποψης είναι η κοινή γνώμη και η κλινική εμπειρία, όχι όμως η *πειραματική ανάληψη της συμπεριφοράς*. Η συγκεκριμένη θέση δεν έχει καμιά σχέση με το *θεμελιώδη συμπεριφορισμό*, βασικό γνώρισμα του οποίου είναι η απόρριψη της κοινής τάσης αποδοχής μιας συμπερι-

φοράς (π.χ. μιας πράξης) σε μια άλλη συμπεριφορά (π.χ. μιας σκέψης που είχε προηγηθεί). Βέβαια, ο θεμελιώδης συμπεριφορισμός παρέχει μια επιστημονική ερμηνεία της αποτελεσματικότητας της λεγόμενης «γνωστικο-συμπεριφοριστικής ψυχοθεραπείας» (όπως παρέχει και για κάθε αποτελεσματική θεραπευτική προσέγγιση), αλλά αυτή η πειραματική προέλευσης ερμηνεία είναι εντελώς αντίθετη με εκείνη του γνωστικού «συμπεριφορισμού».

δεσπόζουσα μορφή δράσης (*prepotent response*). Η *μορφή δράσης* με τη μεγαλύτερη *πιθανότητα εκδήλωσης* κάτω από τις τρέχουσες συνθήκες.

δημιουργία συντελεστικής αλυσίδας (*chaining* ή *response chaining*). Γενικός όρος για κάθε διαδικασία που δημιουργεί μια *συντελεστική αλυσίδα*.

δημιουργία συντελεστικής αλυσίδας από την αρχική συνάρτησή της (ή «*προς τα εμπρός*») (*forward chaining*). Με εξαίρεση την περίπτωση κατά την οποία τα ερεθίσματα που παράγει η κάθε δράση μιας επιθυμητής αλυσίδας ήδη λειτουργούν ενισχυτικά, η διαδικασία δημιουργίας μιας συντελεστικής αλυσίδας από την αρχική συνάρτησή της απαιτεί να αξιοποιηθεί προσωρινά το τελευταίο *ενισχυτικό ερέθισμα* (E^e) της αλυσίδας για να θεμελιωθεί η ενισχυτική δύναμη των συνεπειών δράσης των άλλων κρίκων. Η διαδικασία ξεκινά με τον πρώτο κρίκο της αλυσίδας, και θεμελιώνεται η *ενισχυτική αποτελεσματικότητα των αυτόματων συνεπειών* της κάθε επιμέρους δράσης της αλυσίδας: αρχικά και προσωρινά ως διαφορικό πλῆθισιο ενίσχυσης (E^p) της δράσης της κατανάλωσης του E^e από τον τελικό κρίκο της επιθυμητής αλυσίδας, και στη συνέχεια ως E^p για τη διαφορική ενίσχυση της δράσης του *επόμενου* κρίκου. Η δράση αυτή ενισχύεται προσωρινά πάλι με το ίδιο τελικό E^e . Η διαδικασία συνεχίζεται κατά τον ίδιο τρόπο μέχρι τη θεμελίωση της λειτουργίας του E^{ee}/E^p του τελικού κρίκου της αλυσίδας.

δημιουργία συντελεστικής αλυσίδας από την τελευταία συνάρτησή της (ή «*προς τα πίσω*») (*backward chaining*). Ξεκινά με τη θεμε-

λίωση της ενισχυτικής αποτελεσματικότητας του διακριτικού ερεθίσματος E^D του τελευταίου κρίκου της επιθυμητής αλυσίδας, μέσα από τη διαφορική ενίσχυση της τελευταίας δράσης κατά την παρουσία του τελευταίου E^D με τον τελικό ενισχυτή (E^E) της επιθυμητής αλυσίδας. Στη συνέχεια το E^D του τελευταίου κρίκου παρέχεται ως E^{EE} της δράσης του προτελευταίου κρίκου, διαφορετικά κατά την παρουσία του διακριτικού ερεθίσματος E^D , θεμελιώνοντας την ενισχυτική δύναμή του, ώστε αυτό να μπορέσει να ενισχύσει την εκδήλωση της δράσης του προ-προτελευταίου κρίκου, διαφορετικά κατά την παρουσία του E^D του, και ούτω καθεξής, μέχρι τη θεμελίωση της λειτουργίας του E^D του αρχικού (πρώτου) κρίκου της ολοκληρωμένης αλυσίδας.

δημόσια παρατηρήσιμη συμπεριφορά [*publicly-observable behavior*]. Οποιαδήποτε συμπεριφορά της οποίας η πρόκληση ή η εκδήλωση μπορεί να παρατηρηθεί από δύο παρατηρητές. Οι αρχές καθορισμού της συμπεριφοράς προκύπτουν από την πειραματική ανάλυση δημόσια παρατηρήσιμων συμπεριφορών και στη συνέχεια προσφέρουν τη βάση για επιστημονικές ερμηνείες του καθορισμού των ιδιωτικά παρατηρήσιμων συμπεριφορών.

διαδικασία [*operation* ή *procedure*]. Στην ψυχολογία, ονομασία για οποιαδήποτε συγκεκριμένη, συστηματική ρύθμιση της σχέσης συμπεριφοράς-περιβάλλοντος ενός οργανισμού (στο πλαίσιο ενός πειράματος ή στη φύση, ρυθμισμένη σκόπιμα ή όχι, ρυθμισμένη από άνθρωπο ή όχι). Η έννοια αυτή ωστόσο δεν εμπεριέχει τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς που καθορίζονται από αυτή τη ρύθμιση (πρβλ. με διεργασία). Μια πειραματική διαδικασία [*experimental procedure*] σχεδιάζεται για να αντιπροσωπεύει συγκεκριμένες διαδικασίες στη φύση κατά τρόπο που να μπορεί να απομονώνει τις επιδράσεις τους στη συμπεριφορά από αυτές των εξωγενών μεταβλητών.

διαδικασία αλληλαγής συνεπειών [*consequent manipulation* ή *consequent operation*]. Γενικός όρος για οποιαδήποτε διαδικασία στην οποία αλληλίζουν οι συνέπειες των δράσεων

(π.χ. τιμωρία, εξάλειψη της ενίσχυσης), ανεξάρτητα από την επίδραση ή μη επίδραση της στη συμπεριφορά του ατόμου.

διαδικασία αντιστοίχισης του ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα [*identity matching-to-sample procedure*]. Διαδικασία για τη δημιουργία μιας συντελεστικής διάκρισης υπό τους όρους της αντιστοιχίας επιλογής-δείγματος, στην οποία διάφορα ερεθίσματα εμφανίζονται στη θέση του ερεθίσματος-δείγματος ($E^{D(K)}$), όπου σε κάθε δοκιμή ενισχύεται η επιλογή του ανάλογου ερεθίσματος-επιλογής που είναι παρόμοιο με το εκάστοτε ερέθισμα-δείγμα, ενώ δεν ενισχύεται οποιαδήποτε άλλη επιλογή ερεθίσματος-επιλογής που δεν ταιριάζει με το $E^{D(K)}$.

διαδικασία αντιστοίχισης του ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα με καθυστέρηση [*delayed identity matching-to-sample procedure*]. Διαδικασία για τη δημιουργία μιας συντελεστικής διάκρισης υπό τους όρους της αντιστοιχίας επιλογής-δείγματος, στην οποία διάφορα ερεθίσματα εμφανίζονται στη θέση του ερεθίσματος-δείγματος ($E^{D(K)}$) με κάποια εκτεταμένη χρονική καθυστέρηση να μεσοβαίνει μεταξύ της παρουσίας του $E^{D(K)}$ και αυτής των ερεθισμάτων-επιλογών. Σε κάθε δοκιμή ενισχύεται η επιλογή του ανάλογου ερεθίσματος-επιλογής που είναι παρόμοιο με το $E^{D(K)}$ το οποίο παρουσιάστηκε αμέσως πριν από την καθυστέρηση, ενώ δεν ενισχύεται οποιαδήποτε άλλη επιλογή ερεθίσματος-επιλογής που δεν ταιριάζει με το $E^{D(K)}$.

διαδικασία διαχωρισμού προκλητικών ερεθισμάτων (ή διαδικασία απόσβεσης αντανakλαστικών) [*unpairing*]. Μετά από την απόκτηση ενός εξαρτημένου αντανakλαστικού, η παρουσίαση του E^{E1} και του E^{A1} σε ξεχωριστές χρονικές στιγμές (ή μετά από την απόκτηση ενός εξαρτημένου αντανakλαστικού της δεύτερης ή των ανώτερων τάξεων, η παρουσίαση των δύο E^{E1} σε ξεχωριστές χρονικές στιγμές). Η διαδικασία αυτή μειώνει την ισχύ του αντανakλαστικού, φαινόμενο γνωστό ως απόσβεση ενός εξαρτημένου αντανakλαστικού.

διαδικασία ελεύθερης εκδήλωσης δράσεων [*free operant procedure*]. Πειραματική διαδικασία στην οποία επιτρέπεται (ή απαιτείται) η επαναληπτική εκδήλωση δράσεων μιας *συντελεστικής τάξης* (π.χ. σε οποιοδήποτε πρόγραμμα μερικής ενίσχυσης) (πρβλ. με *διαδικασία ξεχωριστών δοκιμών*).

διαδικασία μη αντιστοίχισης του ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα [*identity mismatching-to-sample procedure*]. Διαδικασία για τη δημιουργία μιας *συντελεστικής διάκρισης υπό τους όρους της μη αντιστοιχίας επιλογής-δείγματος*, στην οποία διάφορα ερεθίσματα εμφανίζονται στη θέση του *ερεθίσματος-δείγματος* ($E^{D(K)}$), όπου σε κάθε δοκιμή ενισχύεται η επιλογή του *ερεθίσματος-επιλογής* που διαφέρει από το εκάστοτε ερέθισμα-δείγμα, ενώ δεν ενισχύεται οποιαδήποτε άλλη επιλογή ερεθίσματος-επιλογής που μοιάζει ή έχει κοινά στοιχεία με το $E^{D(K)}$.

διαδικασία ξεχωριστών δοκιμών [*discrete trials procedure* ή *discrete operant procedure*]. Πειραματική διαδικασία στην οποία η πειραματική συνεδρία χωρίζεται σε διακριτές, συγκεκριμένες περιόδους που ονομάζονται **δοκιμές** [*trials*], στις οποίες η εκδήλωση μιας μορφής δράσης μπορεί να επιφέρει ενισχυτικά γεγονότα. Η περίοδος αυτή συνοδεύεται συνήθως από την παρουσίαση ενός *διακριτικού ερεθίσματος*, ενώ οι δοκιμές τερματίζονται με την εκδήλωση μιας μόνο δράσης η οποία μπορεί να ενισχυθεί (εάν η δράση κρίνεται «σωστή») ή να μην ενισχυθεί (εάν η δράση κρίνεται «λανθασμένη»). Οι δοκιμές διαχωρίζονται από διαστήματα τα οποία ονομάζονται **περίοδοι μεταξύ δοκιμών** [*intertrial intervals*], όπου λείπουν τα ερεθίσματα που συνοδεύουν τις δοκιμές. Παράδειγμα μιας διαδικασίας ξεχωριστών δοκιμών είναι η *διαδικασία αντιστοίχισης του ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα* (πρβλ. με *διαδικασία ελεύθερης εκδήλωσης δράσεων*).

διαδικασία συμβατικής αντιστοίχισης επιλογής-δείγματος (ή *διαδικασία συμβατικής αντιστοίχισης*) [*arbitrary matching to sample procedure* ή *symbolic matching to sample procedure*]. Διαδικασία για τη δημιουργία μιας *συντελεστικής διάκρισης υπό*

τους όρους της συμβατικής αντιστοιχίας επιλογής-δείγματος, στην οποία διάφορα ερεθίσματα εμφανίζονται στη θέση του *ερεθίσματος-δείγματος* ($E^{D(K)}$), όπου σε κάθε δοκιμή ενισχύεται η επιλογή του *ερεθίσματος-επιλογής* που αντιστοιχεί συμβατικά στο εκάστοτε ερέθισμα-δείγμα (δηλαδή η αντιστοιχία ερεθισμάτων ορίζεται αυθαίρετα ή σύμφωνα με μια παράδοση), ενώ δεν ενισχύεται οποιαδήποτε άλλη επιλογή ερεθίσματος-επιλογής που δεν αντιστοιχεί συμβατικά στο εκάστοτε $E^{D(K)}$.

διαδικασία συμβατικής αντιστοίχισης του σχετικού ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα [*relational matching to arbitrary sample procedure*]. Διαδικασία για τη δημιουργία μιας *συντελεστικής διάκρισης υπό τους όρους της συμβατικής αντιστοιχίας μιας σχετικής ιδιότητας του ερεθίσματος-επιλογής με το ερέθισμα-δείγμα*, στην οποία διάφορα ερεθίσματα εμφανίζονται στη θέση του *ερεθίσματος-δείγματος* ($E^{D(K)}$), όπου σε κάθε δοκιμή ενισχύεται η επιλογή του *ερεθίσματος-επιλογής* του οποίου οι σχετικές διαστάσεις (π.χ. «μικρότερο από», «δίπλα από» κ.λπ.) αντιστοιχούν συμβατικά στο εκάστοτε $E^{D(K)}$ (δηλαδή η αντιστοιχία της σχετικής διάστασης ερεθίσματος-επιλογής με το $E^{D(K)}$ ορίζεται αυθαίρετα ή σύμφωνα με μια παράδοση), ενώ δεν ενισχύεται οποιαδήποτε άλλη επιλογή ερεθίσματος-επιλογής του οποίου οι σχετικές διαστάσεις δεν αντιστοιχούν συμβατικά στο εκάστοτε $E^{D(K)}$.

διάκριση κειμένου [*textual behavior*]. Λεκτική *συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων* όπου το E^D έχει τη μορφή κειμένου. Η λεκτική συμπεριφορά ενισχύεται αυτόματα από τη συμβατική αντιστοιχία της με τα τυπωμένα ερεθίσματα (π.χ. το τυπωμένο ερέθισμα «αμήν» προξενεί την εκδήλωση της αντίστοιχης λεκτικής δράσης *αμήν*).

διακριτικό ερέθισμα E^D [*discriminative stimulus* S^D]. Πλήσιο *διαφορικής ενίσχυσης δράσεων*, δηλαδή οποιοδήποτε ερέθισμα κατά την παρουσία του οποίου έχει ενισχυθεί θετικά ή αρνητικά μια συγκεκριμένη μορφή δράσης και κατά την απουσία του οποίου υπήρξε *εξάλειψη της ενίσχυσης* της ίδιας μορφής. Το

Ε^ρ προξενεί την εκδήλωση (αυξάνει την πιθανότητα εκδήλωσης) των μορφών δράσης που έχουν ενισχυθεί στο παρελθόν διαφορετικά κατά την παρουσία του. Η επίδραση αυτή γενικεύεται σε άλλα ερεθίσματα τα οποία μοιάζουν ή έχουν κοινά στοιχεία με το Ε^ρ (πρβλ. με προκλητικό ερέθισμα Ε^π).

διακριτικό ερέθισμα Ε^α *Idiscriminative stimulus S^d*. Πλαίσιο διαφορετικής μη ενίσχυσης δράσεων, δηλαδή οποιοδήποτε ερέθισμα κατά την παρουσία του οποίου μια συγκεκριμένη μορφή δράσης δεν έχει ενισχυθεί, ενώ και κατά την απουσία του υπήρξε θετική ή αρνητική ενίσχυση της ίδιας μορφής. Το Ε^α αναστέλλει την εκδήλωση (μειώνει την πιθανότητα εκδήλωσης) των μορφών δράσης που εμφανίστηκαν χωρίς ενίσχυση στο παρελθόν διαφορετικά κατά την παρουσία του. Η επίδραση αυτή γενικεύεται σε άλλα ερεθίσματα τα οποία μοιάζουν ή έχουν κοινά στοιχεία με το Ε^α.

διακριτικός έλεγχος της συμπεριφοράς *Idiscriminative control of behavior* ή *stimulus control*. Γενικός όρος για τις *συντελεστικές διακρίσεις ερεθισμάτων* και τις *γενικεύσεις* τους. Λέγεται πως η συμπεριφορά «ελέγχεται από διακριτικά ερεθίσματα» *lis under discriminative control* ή *under stimulus control* όταν η πιθανότητα εκδήλωσης μιας μορφής δράσης είναι μεγαλύτερη κατά την παρουσία ενός Ε^ρ από ό,τι κατά την παρουσία ενός όμοιου Ε^α, λόγω θετικής ή αρνητικής ενίσχυσής της στο Ε^ρ και εξάλειψής της ενίσχυσής της στο Ε^α.

διακριτικότητα ερεθίσματος *Isalience (of a stimulus)*. Ο βαθμός στον οποίο ένα ερέθισμα μπορεί σε μια συγκεκριμένη περίοδο να αποκτήσει προκλητική ή διακριτική λειτουργία με την κατάλληλη ρύθμιση των συνθηκών. Εξαρτάται όχι μόνο από τις φυσικές διαστάσεις αυτού του ερεθίσματος, αλλά και από τις διαστάσεις άλλων ερεθισμάτων τα οποία παρουσιάζονται ταυτόχρονα με αυτό, καθώς και από τα γεγονότα που καθορίζουν τη λειτουργία των αισθητήριων οργάνων του συγκεκριμένου ατόμου και το προηγούμενο ατομικό του ιστορικό *συσχέτισης προκλητικών ερεθισμάτων και διαφορετικής ενίσχυσης δράσεων* σε σχετικά πλαίσια. Συσχετίζεται

αλλά δεν ταυτίζεται με την ένταση του ερεθίσματος· ενώ δηλαδή η αύξηση της έντασης ενός ερεθίσματος αυξάνει συχνά τη διακριτικότητά του, ένα πολύ έντονο ερέθισμα μπορεί να έχει χαμηλή διακριτικότητα εάν παρουσιαστεί σε ένα εξίσου έντονο φόντο.

διαμόρφωση δράσης *Is shaping* ή *response differentiation*. Η σταδιακή διαφοροποίηση της μορφής δράσεων μέσα από τη διαφορική θετική ή αρνητική ενίσχυση ορισμένων μορφών, την κατά συνέπεια επαγωγή καινούργιων μορφών δράσης και τη διαφορική ενίσχυση μεταξύ αυτών των καινούργιων μορφών. Η διαμόρφωση δράσεων δεν είναι απλώς μια αποτελεσματική εκπαιδευτική ή κλινική τεχνική, αλλά μια διεργασία που συμβαίνει συνεχώς και συνήθως απαρατήρητα, από συνέπειες που προέρχονται από άληθους ανθρώπους αλλά και από άψυχα στοιχεία του περιβάλλοντος. Στην εκπαιδευτική ή κλινική εφαρμογή της, ο ειδικός επιδιέχει μια *επιδιωκόμενη μορφή* δράσης που λείπει από το ρεπερτόριο του εκπαιδευόμενου ή του θεραπευόμενου και ενισχύει την *εγγύτατη προσέγγισή* της από το τρέχον ρεπερτόριο του ατόμου, ενώ δεν ενισχύει άλλες μορφές. Αυτή η διαδικασία *επάγει* καινούργιες μορφές δράσης. Από αυτές τις καινούργιες μορφές ενισχύονται εκείνες που αποτελούν ακόμα πιο εγγύτατες προσεγγίσεις της επιδιωκόμενης μορφής, ενώ δεν ενισχύονται άλλες μορφές (συμπεριλαμβανομένων πιο πρωτόγων μορφών που ενισχύονταν προηγουμένως). Με τη σταδιακή αλλαγή του κριτηρίου ενίσχυσης ανάλογα με την επαγωγή και την ενδυνάμωση των καινούργιων εγγύτατων προσεγγίσεων, η επιδιωκόμενη μορφή τελικά εκδηλώνεται και ενισχύεται διαφορετικά.

διασυνδεδεμένες συναρτήσεις τριών όρων *Interlocking three-term contingencies*. Σχέση *συντελεστικής συμπεριφοράς*-περιβάλλοντος στην οποία ενώνονται δύο *συναρτήσεις τριών όρων*, όπου το *ενισχυτικό ερέθισμα* για μια δράση αποτελεί και το *διακριτικό ερέθισμα Ε^ρ* για την επόμενη δράση.

διατήρηση αριθμού *Is conservation of number*. Όρος της γνωστικής θεωρίας του Piaget. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, περιγράφει

φει τη *συντελεστική διάκριση* του αριθμού των αντικειμένων παρά τη μεταβλητότητα σε διαστάσεις τους οι οποίες συσχετίζονται με τον αριθμό τους, όπως είναι η έκταση της περιοχής την οποία καλύπτουν. Σύμφωνα με τον Piaget, η διάκριση αυτή καθορίζεται από τη γνωστική ωρίμανση του ατόμου, ενώ σύμφωνα με το συμπεριφορισμό, καθορίζεται από τη *διαφορική ενίσχυση* δράσεων κατά την παρουσία ενός επιπέδου του αριθμού των αντικειμένων (E^D, π.χ. το μεγαλύτερο αριθμό αντικειμένων) και την *εξάλειψη της ενίσχυσης* δράσεων κατά την παρουσία ενός άλλου επιπέδου αυτής της διάστασης (E^A, π.χ. το μικρότερο αριθμό αντικειμένων), όπου άλλες διαστάσεις των ερεθισμάτων-επιλογών (π.χ. η περιοχή που καλύπτουν τα αντικείμενα) μεταβάλλονται ανεξάρτητα από τη διαφορική ενίσχυση δράσεων (π.χ. τα ερεθίσματα κάποτε καλύπτουν μεγαλύτερες περιοχές και κάποτε μικρότερες), αλλά οι δράσεις πάντοτε ενισχύονται κατά την ένδειξη της συλλογής με το μεγαλύτερο αριθμό αντικειμένων (E^D) και ποτέ κατά την ένδειξη της συλλογής με το μικρότερο αριθμό αντικειμένων (E^A), ανεξάρτητα από την περιοχή που καλύπτουν οι δύο συλλογές αντικειμένων (βλ. *εκπαίδευση στη διάκριση σχέσεων με πολλαπλά παραδείγματα*).

διατύπωση κανόνων (*rule generation*). Η παραγωγή *καθοδηγητικά διακριτικών ερεθισμάτων* (E^{D(K)}) με τη μορφή *λεκτικών κανόνων* που περιγράφουν τις συνθήκες στις οποίες ενισχύονται και δεν ενισχύονται ορισμένες μορφές δράσης. Η διατύπωση κανόνων ενισχύεται όταν η *τήρησή* τους οδηγεί στην πιο αποτελεσματική παραγωγή *θετικών ενισχυτών* καθώς και στην πιο αποτελεσματική *αφαίρεση αρνητικών ενισχυτών*.

διαφορική ενίσχυση και εξάλειψη της ενίσχυσης (ή απλώς *διαφορική ενίσχυση*) (*differential reinforcement and extinction* ή απλώς *differential reinforcement*). Γενικός όρος για οποιαδήποτε διαδικασία στην οποία υπάρχει *θετική* ή *αρνητική ενίσχυση* συγκεκριμένων *μορφών δράσης* και *εξάλειψη της ενίσχυσης* άλλων μορφών, ή υπάρχει *αρνητική* ή *θετική ενίσχυση* συγκεκριμένων *μορφών δράσης* σε

ένα περιβαλλοντικό πλαίσιο (E^D) και *εξάλειψη της ενίσχυσης* των ίδιων μορφών σε ένα άλλο περιβαλλοντικό πλαίσιο (E^A) (ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για να επισημάνει ότι η διαφοροποίηση της συμπεριφοράς βασίζεται όχι μόνο στην ενίσχυση αλλά και στην *εξάλειψη της ενίσχυσης*. Στη φύση η ενίσχυση είναι πάντοτε διαφορική, με την έννοια ότι οποιοδήποτε ενισχυτικό γεγονός επιτυγχάνεται μόνο από ορισμένες μορφές δράσης και όχι από άλλες).

διέγερση (*arousal*). Φαινόμενο της *προκαλούμενης συμπεριφοράς* (A^A και A^F), η πρόκληση της δραστηριότητας του αυτόνομου νευρικού συστήματος, είτε του *συμπαθητικού* είτε του *παρασυμπαθητικού*, ή η πρόκληση μιας σύνθετης αντίδρασης που περιέχει τέτοια δραστηριότητα, όπως είναι η *σεξουαλική διέγερση*, η *ορεκτική διέγερση* ή η *αφύπνιση*.

διεργασία συμπεριφοράς (*process* ή *behavioral process*). Στην ψυχολογία, όρος που υποδηλώνει το σύνολο οποιασδήποτε συγκεκριμένης, συστηματικής ρύθμισης της σχέσης συμπεριφοράς-περιβάλλοντος ενός οργανισμού (στο πλαίσιο πειράματος ή στη φύση, ρυθμισμένο σκόπιμα ή όχι), ρυθμισμένο από άνθρωπο ή όχι) *μαζί* με τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς που καθορίζονται από αυτή τη ρύθμιση (πρβλ. με *διαδικασία*).

δράση (*response* (*in operant behavior*) ή *operant*). Μονάδα της *συντελεστικής συμπεριφοράς*, η εκδήλωση της οποίας δεν απαιτεί την παρουσίαση οποιοδήποτε *πρότερου ερεθίσματος* και μπορεί να *αλληλάξει* (ή να μην *αλληλάξει*) το περιβάλλον εντός ή εκτός του σώματος του ατόμου με τρόπους που *αλληλάζουν* την επακόλουθη *πιθανότητα εκδήλωσης* παρόμοιων με αυτήν μονάδων συμπεριφοράς. Στα αγγλικά ο όρος *response* (δηλαδή «αντίδραση») χρησιμοποιείται για τη μονάδα και της *συντελεστικής* και της *προκαλούμενης συμπεριφοράς*. Όπως παρατήρησαν ο Skinner και αρκετοί άλλοι αναλυτές της συμπεριφοράς, αυτή η χρήση δημιουργεί σύγχυση επειδή η αγγλική λέξη *response* (όπως και η αντίστοιχη ελληνική «αντίδραση») δηλώνει ότι η μονάδα συμπεριφοράς προκαλεί-

ται από κάποιο προηγούμενο γεγονός (*response*, αντίδραση), ενώ αντίθετα, όπως προαναφέρθηκε, ένα χαρακτηριστικό της συντελεστικής συμπεριφοράς είναι το ότι μπορεί να εκδηλωθεί ανεξάρτητα από οποιοδήποτε πρότερο ερεθίσμα. Η παραπλανητική αγγλική ορολογία βασίζεται στη μακρά ιστορία που έχει η *ψυχολογία ερεθίσματος-αντίδρασης* στην αγγλόφωνη κοινότητα ψυχολόγων προτού ο Skinner διακηρύξει την «ελευθερία» της συντελεστικής συμπεριφοράς από αμέσως προηγούμενα γεγονότα. Ο ίδιος ο Skinner μάλιστα απειλήστηκε προσπαθώντας να αποκαταστήσει τα πράγματα. Ευτυχώς, στην ελληνική γλώσσα η ανάληψη της συμπεριφοράς δεν επιβαρύνεται από αυτή την ιστορία, οπότε επιλέχθηκε ένας διαφορετικός όρος για τη μονάδα της μη προκαλούμενης συμπεριφοράς, ο οποίος δείχνει την πιο εύκαμπτη σχέση της συντελεστικής συμπεριφοράς με τα πρότερά της ερεθίσματα: η *ρήξη δράση*.

δυνατότητα γενίκευσης μεταξύ βιολογικών ειδών [*generality across species* ή *interspecies generality*]. Όρος που δηλώνει το κατά πόσο η *λειτουργική σχέση* που παρατηρήθηκε στο συγκεκριμένο πλαίσιο ενός πειράματος ισχύει όταν το βιολογικό είδος των υποκειμένων είναι διαφορετικό (και επομένως όταν οι συγκεκριμένες διαστάσεις της συμπεριφοράς και του περιβάλλοντος είναι επίσης κάπως διαφορετικές).

δυνατότητα γενίκευσης μεταξύ υποκειμένων [*generality across subjects* ή *intersubject generality*]. Όρος που δηλώνει το κατά πόσο η *λειτουργική σχέση* που παρατηρήθηκε στο συγκεκριμένο πλαίσιο ενός πειράματος ισχύει και για άλλα υποκείμενα του ίδιου βιολογικού είδους.

εγγύτατη προσέγγιση [*closest approximation*]. Στην εκπαιδευτική ή κλινική εφαρμογή της *διαμόρφωσης δράσεων*, από τις μορφές δράσης που εκδηλώνονται σε μια συγκεκριμένη περίοδο, αυτή που μοιάζει περισσότερο ή έχει τα περισσότερα κοινά στοιχεία με την *επιδοκώμενη μορφή* και η οποία επομένως επιλέγεται για *διαφορική ενίσχυση*.

εθισμός [*habituation of a reinforcer*]. Στη *συντελεστική συμπεριφορά*, εκμηδενιστική παρωθητική διεργασία στην οποία ένα *ενισχυτικό ερέθισμα* παρουσιάζεται συνεχώς ή επαναλαμβάνεται συχνά, με συνέπεια να χάνει τη θετικά ή αρνητικά *ενισχυτική αποτελεσματικότητά* του. Ο όρος χρησιμοποιείται συχνά ως συνώνυμο του *κορεσμού ερεθίσματος* (ως διεργασία συμπεριφοράς).

είδος ενέργειας ερεθίσματος [*modality (of a stimulus)*]. Οι λειτουργικές φυσικές διαστάσεις ενός ερεθίσματος και, συγκεκριμένα, εάν είναι χημικό (οσμή, γεύση), πιεστικό (ήχος, αφή) ή ακτινοβολούμενο (φως, θερμότητα).

εκδηλώνεται (ή εμφανίζεται) [*is emitted* ή *appears*]. Ρήμα για το συμβάν μιας μονάδας της συντελεστικής συμπεριφοράς το οποίο δηλώνει την ενέργεια ενός οργανισμού χωρίς αναφορά σε αμέσως προηγούμενα γεγονότα (βλ. *δράση*).

εκδήλωση (ή εμφάνιση) δράσης [*operant emission*]. Μονάδα της συντελεστικής συμπεριφοράς. Ο όρος χρησιμοποιείται εναλλακτικά προς την απλή *δράση* και δηλώνει το συμβάν της ενέργειας ενός οργανισμού χωρίς αναφορά σε αμέσως προηγούμενα γεγονότα.

εκμηδενιστική διαδικασία [*abolishing operation*]. *Παρωθητική διαδικασία* που μειώνει ή μηδενίζει προσωρινά τη θετικά ή αρνητικά ενισχυτική αποτελεσματικότητα ενός ερεθίσματος ή γεγονότος.

εκούσια συμπεριφορά [*voluntary behavior*]. Σύμφωνα τόσο με τον Descartes όσο και με την κοινή γνώμη σήμερα, η τάξη συμπεριφορών που δεν φαίνονται να προκαλούνται από ερεθίσματα και αποδίδονται σε ψυχικά γεγονότα (π.χ. βούληση, πρόθεση, θέληση) τα οποία προηγούνται άμεσα της εκδήλωσης συμπεριφοράς. Στην ταξινόμηση της ανάληψης της συμπεριφοράς αντιστοιχεί στη *συντελεστική συμπεριφορά* (πρβλ. με *ακούσια συμπεριφορά*).

εκπαίδευση στη διάκριση σχέσεων με πολλαπλά παραδείγματα [*multiple exemplar training*]. Διαδικασία για τη δημιουργία *συντελεστικών διακρίσεων* όπου τα πλαίσια

μοντέλιου, και αυτή η νοητική δραστηριότητα ενισχύεται *έμμεσα ή συμβολικά* (και έμφυτα) από τις συνέπειες της συμπεριφοράς του μοντέλιου. Η προσέγγιση του συμπεριφορισμού επεξηγεί αυτό το φαινόμενο χωρίς αναφορά σε υποθετικούς μηχανισμούς του νου. Σύμφωνα με τη συμπεριφοριστική θεώρηση, η μίμηση προτύπου ενισχύεται συχνά όταν η συμπεριφορά του μοντέλιου είναι αποτελεσματική, αλλά ενισχύεται σπάνια όταν η συμπεριφορά του μοντέλιου αποτυχαίνει, οπότε τα επιτυχημένα μοντέλια προξενούν (ως πηλασία ενίσχυσης E^p) την εκδήλωση της μίμησης, ενώ τα αποτυχημένα μοντέλια (ως πηλασία μη ενίσχυσης E^a) την αναστέλλουν.

ενδολεξές διακριτικό ρεπερτόριο [*fine-grained discriminative repertoire*]. Πολύπλοκη συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων στην οποία οι δράσεις ενισχύονται εξαρτημένα από κάποια σχέση μεταξύ ερεθισμάτων (π.χ. αντιστοιχία, σχετική τοποθέτηση, ισορροπία) που παράγεται από αυτές μόνο με την κατάλληλη και συνεχή προσαρμογή της μορφής τους. Η σχέση ερεθισμάτων αφενός αλληλίζει συνεχώς ως αποτέλεσμα των δράσεων και αφετέρου προξενεί αντίστοιχα ήπιες αλληλαγές στη μορφή της επόμενης δράσης, ώστε να διατηρείται η ενισχυτική σχέση ερεθισμάτων.

ενδολεξική διάκριση [*intraverbal (discrimination)*]. Λεκτική συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων με E^p τη δομή, το φθόγγο ή το ρυθμό του λόγου, όπου η δράση ενισχύεται από τη συμβατική αντιστοιχία της με το λεκτικό ερέθισμα. Για παράδειγμα, το λεκτικό ερέθισμα «Σε γνωρίζω από την κόψη» προξενεί την εκδήλωση της λεκτικής δράσης «του σπαθιού την τρομερή» λόγω της διαφορικής ενίσχυσής της κατά την παρουσία του πρώτου στίχου.

ενίσχυση [*reinforcement*]. Διεργασία της συντελεστικής συμπεριφοράς στην οποία η πιθανότητα εκδήλωσης μιας μορφής δράσης αυξάνεται λόγω των επακόλουθων των εκδηλώσεών της, τα οποία επακόλουθα αποτελούνται είτε από την παραγωγή είτε από τον τερματισμό ερεθισμάτων και συμβαίνουν εί-

τε ως «πραγματικές» συνέπειες είτε ως κατά σύμπτωση επακόλουθα των εκδηλώσεων δράσης. Ο όρος χρησιμοποιείται επίσης για την περιγραφή της διαδικασίας της ρύθμισης των θετικά ή αρνητικά ενισχυτικών συνεπειών δράσεων.

ενισχυτής (E^f) [*reinforcer*]. βλ. *ενισχυτικό ερέθισμα*.

ενισχυτική δύναμη ή αποτελεσματικότητα [*reinforcing effectiveness*]. Η δυνατότητα ενός ερεθίσματος να αυξάνει την πιθανότητα εκδήλωσης των μορφών δράσης που το επιφέρουν (θετικά ενισχυτική αποτελεσματικότητα) ή να αυξάνει την πιθανότητα εκδήλωσης των μορφών δράσης που το τερματίζουν ή το περιορίζουν (αρνητικά ενισχυτική αποτελεσματικότητα). Η ενισχυτική δύναμη οποιουδήποτε ερεθίσματος μεταβάλλεται ανάλογα με τις σχετικές παρωθητικές διαδικασίες.

ενισχυτικό γεγονός [*reinforcing event*]. Η εμφάνιση ενός θετικά ενισχυτικού ερεθίσματος (E⁺) ή η εξαφάνιση ενός αρνητικά ενισχυτικού ερεθίσματος (-E⁻).

ενισχυτικό ερέθισμα (E^f) [*reinforcing stimulus* (S^R)]. Γενικός όρος που περιλαμβάνει θετικά (E⁺) και αρνητικά ενισχυτικά ερεθίσματα (E⁻), είτε αυτά είναι ανεξάρτητα (E^{AE}) είτε εξαρτημένα ενισχυτικά (E^{EE}), και υποδηλώνει οποιοδήποτε ερέθισμα του οποίου η παροχή ή ο τερματισμός κατά συνέπεια δράσεων αυξάνει την πιθανότητα εκδήλωσης παρόμοιων με αυτές μορφών δράσης. Ορίζεται από αυτή τη συγκεκριμένη επίδραση στη συμπεριφορά ενός ατόμου σε μια συγκεκριμένη περίοδο, και όχι από τη δημοτικότητα του ή την επίδραση που αναμένεται να έχει. Αναφέρεται και ως ενισχυτής.

έννοια [*concept* ή *conception*]. Στη γνωστική ψυχολογία και στην κοινή γνώμη, υποθετικά καθοριστικός παράγοντας της συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τη συμπεριφοριστική προσέγγιση, η γενίκευση της επίδρασης ενός διακριτικού ερεθίσματος E^p σε καινούργια αλλά όμοια με το E^p πηλασία, στα οποία ενισχύονται επίσης οι εκδηλώσεις αυτής της μορφής δράσης, σε συνδυασμό με τη γενίκευση της επίδρασης του σχετικού διακριτικού ερεθίσματος E^a σε καινούργια αλλά

όμοια με το E^A πλαίσια, στα οποία επίσης δεν ενισχύονται οι εκδηλώσεις αυτής της μορφής δράσης (με λίγα λόγια, μια «επιτυχημένη» γενικευμένη συντελεστική διάκριση).

ένταση αντίδρασης (*response intensity (in respondent behavior)*). Συνώνυμη με το μέγεθος αντίδρασης, η ένταση αντίδρασης είναι μία από τις δύο βασικές μετρήσεις της ισχύος αντανακλαστικών.

ένταση δράσης (*response intensity (in operant behavior)*). Το επίπεδο ενέργειας μιας δράσης. Δε ν προσφέρει κάποια ένδειξη της πιθανότητας εκδήλωσης δράσεων, επειδή μια δράση μικρής έντασης (π.χ. η παρακοιούθηση της τηλεόρασης) μπορεί να εκδηλώνεται πολύ συχνά, ενώ μια δράση μεγάλης έντασης (π.χ. η γυμναστική) πολύ σπάνια. Μπορούμε όμως να μετρήσουμε τη συχνότητα εμφάνισης δράσεων με συγκεκριμένες εντάσεις ως μέτρηση της πιθανότητας εκδήλωσής τους.

ένταση ερεθίσματος (*stimulus intensity*). Ο βαθμός δύναμης ή ενέργειας ενός ερεθίσματος.

εξάλειψη της ενίσχυσης (*operant extinction*). Διαδικασία κατά την οποία παύει η παροχή των E^+ ως συνέπεια δράσεων (**εξάλειψη της θετικής ενίσχυσης**) ή παύει ο τερματισμός των E^- ως συνέπεια δράσεων (**εξάλειψη της αρνητικής ενίσχυσης**) (στα αγγλικά ο όρος operant extinction χρησιμοποιείται επίσης για να δηλώσει τη μείωση της πιθανότητας εκδήλωσης δράσεων που καθορίζεται συχνά –αλλά όχι πάντα– από αυτή τη διαδικασία).

εξανγκαστικός έλεγχος (*coercive control*). Γενικός όρος για τον καθορισμό της συμπεριφοράς μέσω της παροχής *αρνητικών ενισχυτών* και του τερματισμού *θετικών ενισχυτών* ως *συνεπειών* δράσεων (δηλαδή μέσω *θετικής* και *αρνητικής τιμωρίας*), καθώς και μέσω του –κατά συνεπειών δράσης– τερματισμού των *αρνητικών ενισχυτών* που παρασχέθηκαν (δηλαδή μέσω της *αρνητικής ενίσχυσης*) (πρβλ. με *έλεγχο της συμπεριφοράς*).

εξαρτημένα αρνητικός ενισχυτής (E^{EE-}) ή **εξαρτημένα αρνητικά ενισχυτικό ερέθισμα** (*conditional negative reinforcer* ή *conditioned aversive stimulus* ή *pre-aversive stimulus*).

Αρνητικά ενισχυτικό ερέθισμα του οποίου η *ενισχυτική δύναμη* εξαρτάται από τη διαφορετική παρουσία του όταν εμφανίζονται άηθοι αρνητικοί ενισχυτές (E^{EE-} ή E^{AE-}) ή όταν τερματίζονται θετικοί ενισχυτές (E^{EE+} ή E^{AE+}), δηλαδή από την παρουσία του ως διαφορικού πλαισίου τιμωρίας. Είναι επίσης γνωστό ως *προειδοποιητικό σήμα* (*warning signal*).

εξαρτημένα ενισχυτική αποτελεσματικότητα (ή **δύναμη**) (*conditional reinforcing effectiveness*). Σε μια συγκεκριμένη περίοδο, το επίπεδο της δύναμης ενός ερεθίσματος να αυξάνει την *πιθανότητα εκδήλωσης των μορφών δράσης* που το επιφέρουν (**εξαρτημένα θετικά ενισχυτική δύναμη**) ή το τερματίζουν (**εξαρτημένα αρνητικά ενισχυτική δύναμη**).

εξαρτημένα ενισχυτικό ερέθισμα (E^{EE}) (*conditional* (ή *secondary*) *reinforcing stimulus*). Γενικός όρος για οποιοδήποτε *θετικά* ή *αρνητικά ενισχυτικό ερέθισμα* του οποίου η *ενισχυτική δύναμη* βασίζεται στη διαφορική παρουσία του όταν οι δράσεις ενισχύονται θετικά ή αρνητικά (**εξαρτημένα θετικός ενισχυτής**, E^{EE+}) ή στη διαφορική παρουσία του όταν οι δράσεις τιμωρούνται θετικά ή αρνητικά (**εξαρτημένα αρνητικός ενισχυτής**, E^{EE-}).

εξαρτημένα θετικός ενισχυτής (E^{EE+}) ή **εξαρτημένα θετικά ενισχυτικό ερέθισμα** (*conditional positive reinforcer*, συχνά αναφέρεται απλώς ως *conditional* ή *secondary* ή *acquired reinforcer*). *Θετικά ενισχυτικό ερέθισμα* του οποίου η *ενισχυτική δύναμη* εξαρτάται από τη λειτουργία του ως *διακριτικού ερεθίσματος* E^D (δηλαδή ως διαφορικό πλαίσιο ενίσχυσης) για την παραγωγή ενός άηθου θετικού ενισχυτή (E^{EE+} ή E^{AE+}) ή για τον τερματισμό ενός αρνητικού ενισχυτή (E^{EE-} ή E^{AE-}).

εξαρτημένα προκλητικό ερέθισμα (E^{EN}) (*conditional stimulus (CS)*). Οποιοδήποτε *προκλητικό ερέθισμα* του οποίου η *προκλητική δύναμη* βασίζεται ή *εξαρτάται* από τη συσχέτισή του με κάποιο άηθο προκλητικό ερέθισμα.

εξαρτημένη αντίδραση (A^E) (*conditional response (CR)*). Η *αντίδραση* που προκαλείται από ένα *εξαρτημένα προκλητικό ερέθισμα* (E^{EN}). Σε σχέση με την *ανεξάρτητη αντίδραση* που προκαλείται από το E^{AN} με το οποίο συ-

- σχετίζεται το E^{En} , η εξαρτημένη αντίδραση είναι μικρότερου μεγέθους, προκαλείται κατόπιν μεγαλύτερης *λανθάνουσας περιόδου* ($E^A \rightarrow A$) και μπορεί να διαφέρει και σε άλλες διαστάσεις.
- εξαρτημένη ενίσχυση** [*conditional reinforcement*]. Η αύξηση στην πιθανότητα εμφάνισης δράσεων από την παροχή ενός εξαρτημένου θετικού ενισχυτή (E^{EE+}) ή από τον τερματισμό ενός εξαρτημένου αρνητικού ενισχυτή ($-E^{EE-}$) ως επακόλουθα δράσεων. Ο όρος χρησιμοποιείται επίσης για την περιγραφή της διαδικασίας ρύθμισης των εξαρτημένων (θετικά ή αρνητικά) ενισχυτικών συνεπειών δράσεων.
- εξαρτημένη μεταβλητή** [*dependent variable*]. Σε οποιοδήποτε ψυχολογικό πείραμα, μια μέτρηση του επιπέδου του φαινομένου συμπεριφοράς που διερευνά ο πειραματιστής, η οποία αντιπροσωπεύει κάποιο συγκεκριμένο ή γενικό χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς των οργανισμών στη ζωή εκτός του πειράματος.
- εξαρτημένο αντανακλαστικό** [*conditional (ή conditioned) reflex*]. Αντανακλαστικό του οποίου η ύπαρξη και η ισχύς εξαρτώνται από τη συσχέτιση ενός ουδέτερου ερεθίσματος E^0 με ένα ήδη προκλητικό ερέθισμα (E^{An} ή E^{En}). Γενικός όρος που περιλαμβάνει εξαρτημένα αντανακλαστικά της πρώτης τάξης (δηλαδή τα εξαρτημένα αντανακλαστικά που δημιουργούνται από τη συσχέτιση ενός E^0 με ένα E^{An}) καθώς επίσης της δεύτερης και των ανώτερων τάξεων.
- εξαρτημένο αντανακλαστικό της δεύτερης τάξης** [*second-order conditional reflex*]. Αντανακλαστικό του οποίου η ύπαρξη εξαρτάται από τη συσχέτιση ενός ουδέτερου ερεθίσματος (E^0) με ένα εξαρτημένο προκλητικό ερέθισμα (E^{En}), το οποίο απέκτησε την προκλητική του δύναμη από τη συσχέτισή του με ένα ανεξάρτητα προκλητικό ερέθισμα (E^{An}).
- εξαρτημένο αντανακλαστικό των ανώτερων τάξεων** [*higher-order conditional reflex*]. Αντανακλαστικό του οποίου η ύπαρξη εξαρτάται από τη συσχέτιση ενός ουδέτερου ερεθίσματος (E^0) με ένα εξαρτημένο προκλητικό ερέθισμα (E^{En}), το οποίο απέκτησε την προκλητική του δύναμη από τη συσχέτισή του με κάποιο άλλο εξαρτημένο προκλητικό ερέθισμα (E^{En}).
- εξαρτημένος ενισχυτής** (E^{EE}) [*conditional (ή secondary ή acquired) reinforcer*]. βλ. *εξαρτημένα ενισχυτικό ερέθισμα*.
- εξαρτημένος ενισχυτής γενικής αποτελεσματικότητας** [*generalized conditional reinforcer*]. *Εξαρτημένο ενισχυτικό ερέθισμα* το οποίο λειτουργεί ως *διακριτικό ερέθισμα* E^0 για την παραγωγή πολλαπλών ειδών ενισχυτικών ερεθισμάτων και επομένως δεν χάνει την ενισχυτική δύναμή του με τον κορεσμό σε σχέση με κάποιο τμήμα των ενισχυτών που παράγονται αποκλειστικά ή κυρίως κατά την παρουσία του.
- εξοικείωση** [*adaptation ή habituation*]. Φαινόμενο της *προκαθούμενης συμπεριφοράς* στο οποίο το μέγεθος της αντίδρασης μειώνεται και η *λανθάνουσα περίοδος* αυξάνεται κατά την επανειλημμένη ή την εκτεταμένη παρουσίαση του *προκλητικού ερεθίσματος* (πρβλ. με *αποεξοικείωση* και *ευαισθητοποίηση*).
- εξωγενής μεταβλητή** [*extraneous variable*]. Σε ένα ψυχολογικό πείραμα, κάθε γεγονός, εκτός από την *ανεξάρτητη μεταβλητή*, το οποίο μπορεί να αλλοιάξει το επίπεδο της *εξαρτημένης μεταβλητής*. Είναι ικανή να παραπλανήσει τον ερευνητή και να τον κάνει να πιστέψει ότι υπάρχει μια *λειτουργική σχέση* μεταξύ ανεξάρτητης και εξαρτημένης μεταβλητής, ενώ δεν υπάρχει, και το αντίστροφο.
- εξωτερικό ερέθισμα** [*exteroceptive ή external stimulus*]. Κάθε ερέθισμα που υπάρχει έξω από το σώμα ενός ατόμου.
- επαγωγή δράσεων** [*induction ή response generalization*]. *Διεργασία* της *συντελεστικής συμπεριφοράς*, αναφέρεται στην εκδήλωση καινούργιων μορφών δράσης είτε από την ενίσχυση παρόμοιων με αυτές μορφών (*επαγωγή δράσεων λόγω ενίσχυσης*) είτε από την *εξάλειψη της ενίσχυσης* των προηγούμενων ενισχυμένων μορφών (*επαγωγή δράσεων λόγω εξάλειψης της ενίσχυσης*). Με άλλα λόγια, ο όρος χαρακτηρίζει την επίδραση της ενίσχυσης (ή της εξάλειψης της ενίσχυσης)

στην *πιθανότητα εκδήλωσης* σχετικών μορφών δράσης των οποίων οι διαστάσεις διαφέρουν από εκείνες των ενισχυμένων (ή των μη ενισχυμένων) μορφών. Αποτελεί βασικό στοιχείο της διεργασίας *διαμόρφωσης δράσης*.

επακόλουθο (από εκδηλώσεις δράσεων) ερέθισμα *I consequence ή contiguous event*. Οποιοδήποτε *ερέθισμα* (ή τερματισμός ερεθίσματος) που ακολουθεί την εκδήλωση μιας *δράσης*, ανεξάρτητα από το εάν η δράση αυτή πραγματικά επέφερε ή τερμάτισε το ερέθισμα. Το ερέθισμα αυτό μπορεί να λειτουργεί ως *θετικός ενισχυτής* E^+ , ως *αρνητικός ενισχυτής* E^- , ή να μην έχει καμιά ενισχυτική *λειτουργία*. Ενώ δηλαδή όλα τα ενισχυτικά γεγονότα (η παραγωγή των E^+ και ο τερματισμός των E^-) είναι απαραίτητα τα επακόλουθα δράσεων, *άλλα* επακόλουθα δράσεων δεν αλληλίζουν τη *συχνότητα εμφάνισής* τους. Για παράδειγμα, εάν ήμε «*μπράβο*» κάθε φορά που παρατηρούμε ένα παιδί να βάζει τα ρούχα του στη θέση τους, οπότε συνεπώς δεν αυξάνεται η *συχνότητα εμφάνισής* αυτής της μορφής δράσης, τότε το ερέθισμα «*μπράβο*» αποτελεί επακόλουθο αυτής της δράσης αλλά δεν την ενισχύει (δεν είναι ενισχυτικό ερέθισμα) (πρβλ. με *ενισχυτικό ερέθισμα*).

επανάληψη πειραματικών συνθηκών *I replication*. Οποιοδήποτε επανάληψη μιας πειραματικής *διαδικασίας* για την αξιολόγηση της *αξιοπιστίας* ή/και τη *δυνατότητα γενίκευσης* των πειραματικών ευρημάτων. Στην *άμεση επανάληψη* *I direct replication* γίνεται προσπάθεια ώστε οι πειραματικές συνθήκες να είναι κατά το δυνατόν ίδιες με εκείνες που υπήρχαν στην αρχική παρατήρηση της επίδρασης (π.χ. στις φάσεις A και B ενός *πειραματικού σχεδίου ABAB*), για να δοκιμαστεί η αξιοπιστία αλλά όχι η δυνατότητα γενίκευσης των αρχικών ευρημάτων. Στη *συστηματική επανάληψη* *I systematic replication* πραγματοποιείται μια παραμετρική αλληλαγιά μίας διάστασης από την αρχική πειραματική διαδικασία (π.χ. μια αλληλαγιά υποκειμένου, ίσως ενός άλλου βιολογικού είδους, ή μια αλληλαγιά στα συγκεκριμένα ερεθίσματα ή σε

μια διάσταση της σχέσης μεταξύ συμπεριφοράς-περιβάλλοντος), προκειμένου να δοκιμαστούν και η αξιοπιστία και η δυνατότητα γενίκευσης των αρχικών ευρημάτων.

επεξηγηματική (ή εξηγητική) έννοια *I explanatory concept*. Οποιαδήποτε πρόταση για τον τρόπο καθορισμού ενός φυσικού φαινομένου, συμπεριλαμβανομένης της συμπεριφοράς. Σύμφωνα με την *πραγματοστική* φιλοσοφική βάση του συμπεριφορισμού (και της αποτελεσματικής επιστήμης γενικότερα), προσπαθούμε να περιορίσουμε τον αριθμό των επεξηγηματικών εννοιών στο ελάχιστο. Φυσικά δεν θέλουμε λιγότερες επεξηγηματικές έννοιες από όσες θα ήταν ωφέλιμες για την πρόβλεψη και τον πρακτικό έλεγχο της συμπεριφοράς. Ενώ οι επεξηγηματικές έννοιες πολλών άλλων προσεγγίσεων της ψυχολογίας αναφέρονται σε νοητικά ή ψυχικά γεγονότα, αυτές του συμπεριφορισμού περιορίζονται στο φυσικό κόσμο.

επίδειξη συμπεριφοράς προς μίμηση *I modeling*. Η παροχή, μέσω δράσης, των *διακριτικών ερεθισμάτων* E^o που μπορεί να προξενούν την εκδήλωση αντίστοιχων δράσεων ενός μιμητή, όπου η αντιστοιχία ερεθισμάτων των συμπεριφορών μοντέλου-μιμητή ενισχύει την επίδειξη συμπεριφοράς του μοντέλου.

επιδωκόμενη μορφή δράσης *I target response form*. Στην εκπαιδευτική ή κλινική εφαρμογή της *διαμόρφωσης δράσεων*, μια μορφή δράσης που λείπει από το *ρεπερτόριο συμπεριφοράς* του ατόμου της οποίας η διαμόρφωση είναι ο στόχος της παρέμβασης. Οι διαστάσεις της αναλύονται για τη διαπίστωση της *εγγύτατης προσέγγισής* της στο τρέχον ρεπερτόριο του εκπαιδευόμενου ή του θεραπευόμενου, καθώς και των εκάστοτε εγγύτατων προσεγγίσεων που θα επάγονται κατά την πορεία της διαμόρφωσής της.

επίδραση εμποδίου ή επίδραση του Kamin *I blocking effect ή Kamin effect*. Φαινόμενο στην *απόκτηση ενός εξαρτημένου αντανακλαστικού* με ένα *σύνθετο ουδέτερο ερέθισμα* (E^o), όπου εάν ένα από τα στοιχεία του σύνθετου E^o συσχετίστηκε προηγουμένως με το συγκεκριμένο *ανεξάρτητα προκλητικό*

ερέθισμα (E^{An}), μόνο αυτό το στοιχείο θα αποκτήσει *προκλητική δύναμη* από τη *συσχέτιση* του σύνθετου E^o με αυτό το E^{An} . Η προηγούμενη συσχέτιση του E^{An} με ένα στοιχείο του σύνθετου ερεθίσματος «εμποδίζει» την απόκτηση προκλητικής δύναμης του άλλου στοιχείου, ακόμα και όταν το δεύτερο στοιχείο είναι πιο έντονο.

επίδραση επισκίασης *lovershadowing*. Φαινόμενο στην *απόκτηση ενός εξαρτημένου αντανακλαστικού* με ένα *σύνθετο ουδέτερο ερέθισμα* (E^o), το οποίο αποτελείται από ένα πιο έντονο και ένα λιγότερο έντονο ερέθισμα. Συνήθως, μόνο το πιο έντονο από τα δύο ερεθίσματα αποκτά *προκλητική δύναμη* από τη *συσχέτισή* του με το *ανεξάρτητο προκλητικό ερέθισμα* (E^{Ae}).

επίδραση της αντίθεσης προγραμμάτων *behavioral contrast effect*. Ονομασία για την αντίστροφη συνάρτηση μεταξύ της *συχνότητας εμφάνισης δράσεων* σε ένα επιμέρους πρόγραμμα ενός *πολληληπού προγράμματος ενίσχυσης* και της *συχνότητας ενίσχυσης* δράσεων στο άλλο επιμέρους πρόγραμμα. Όταν μια μείωση στη συχνότητα ενίσχυσης σε ένα επιμέρους πρόγραμμα ενός πολληληπού προγράμματος ενίσχυσης (ΠΟΛ) αυξάνει τη συχνότητα εμφάνισης δράσεων στο άλλο επιμέρους πρόγραμμα, το φαινόμενο ονομάζεται **θετική αντίθεση** *(positive contrast)*, ενώ όταν μια αύξηση στη συχνότητα ενίσχυσης σε ένα επιμέρους πρόγραμμα ενός ΠΟΛ μειώνει τη συχνότητα εμφάνισης δράσεων στο άλλο επιμέρους πρόγραμμα, το φαινόμενο ονομάζεται **αρνητική αντίθεση** *(negative contrast)*. Παρόμοια φαινόμενα παρατηρούνται και σε άλλα σύνθετα προγράμματα ενίσχυσης.

επίδραση της μερικής ενίσχυσης στην εξάλειψη *(partial reinforcement extinction effect (PREE))*. Γενικευμένη παρατήρηση ότι στην *εξάλειψη της ενίσχυσης* η *συχνότητα εμφάνισης δράσεων* μειώνεται πιο γρήγορα όταν η *εξάλειψη* έπεται της *συνεχούς ενίσχυσης* (δηλαδή AA 1) παρά όταν έπεται ενός οποιουδήποτε άλλου *προγράμματος ασυνεχούς (μερικής) ενίσχυσης*.

επίκτητη αδυναμία (ή «*μαθημένη ανικανότητα*») *(learned helplessness)*. *Εξηγητική έννοια* της γνωστικής ψυχολογίας για ένα είδος αποτυχημένης *φυγής* από τους *αρνητικούς ενισχυτές*. Στο φαινόμενο που η έννοια αυτή «εξηγεί», η *πιθανότητα εκδήλωσης μορφών δράσεων* που κάποτε τερμάτιζαν αρνητικούς ενισχυτές μειώνεται λόγω *εξάλειψης της αρνητικής ενίσχυσής* τους. Κατά συνέπεια, η *πιθανότητα εκδήλωσης* αυτών των μορφών είναι μικρή και σε μια επόμενη συνθήκη, που επίσης περιέχει αρνητικούς ενισχυτές, στην οποία όμως θα ήταν αποτελεσματική η εκ νέου εκδήλωση αυτών των κάποτε αποτελεσματικών δράσεων. Σύμφωνα με τη γνωστική θεώρηση, η *εξάλειψη της ενίσχυσης* στην πρώτη συνθήκη θεωρητικά δημιουργεί νοητικά «γεγονότα» (η ηλεγόμενη «*αδυναμία*»), τα οποία (παρά την *έλλειψη ύλης*) θεωρούνται ότι αναστέλλουν την *εκδήλωση* των κάποτε (και ξανά) αποτελεσματικών δράσεων στην επόμενη συνθήκη. Από συμπεριφοριστική άποψη, οι *επιδράσεις της εξάλειψης της αρνητικής ενίσχυσης* σε ένα πλῆσιο (E^E/E^A) γενικεύονται σε άλλα πλῆσιια μέχρι του σημείου όπου αυτά να μοιάζουν ή να έχουν κοινά στοιχεία με το πρώτο πλῆσιιο, φαινόμενο γνωστό ως *γενίκευση της αναστολής δράσεων κατόπιν εξάλειψης της αρνητικής ενίσχυσης* *(generalized operant inhibition due to extinction of negative reinforcement)*.

επιλεκτική προσοχή *(selective attention)*. Φαινόμενο της *συντελεστικής διάκρισης ερεθισμάτων*, στο οποίο μόνο ένα τμήμα ή μια διάσταση ενός *σύνθετου διακριτικού ερεθίσματος* E^o προξενεί την *εκδήλωση δράσεων* της μορφής που έχουν ενισχυθεί διαφορεικά κατά την παρουσία του, ή/και μόνο ένα τμήμα ή μια διάσταση ενός *σύνθετου διακριτικού ερεθίσματος* E^A αναστέλλει την *εκδήλωση της μορφής δράσης* που *δεν* έχει ενισχυθεί διαφορεικά κατά την παρουσία του.

επιστημονική ερμηνεία *(scientific interpretation)*. Υπάρχουν πολλά φυσικά φαινόμενα που η πειραματική ανάλυση των φυσικών αιτιών τους *δεν* είναι (ακόμα) δυνατή. Σύμφωνα με την *υπόθεση της ομοιομορφίας*, η επιστημονική ερμηνεία είναι η αιτιολόγηση τέ-

τοιων φαινομένων με βάση τη γενίκευση των αρχών καθορισμού οι οποίες προέκυψαν από την πειραματική ανάλυση παρόμοιων φαινομένων σε ανάλογοι συνθήκες.

επιστημονική παρατήρηση [*scientific observation*]. Η παρατήρηση της τάξης μεταξύ των επιπέδων δύο φαινομένων τα οποία επιλαμβάνονται και διαθέτουν ανεξάρτητη και φυσική ύπαρξη. Η διεξαγωγή της παρατήρησης δεν γίνεται κατ' ανάγκην σε εργαστήριο. Τα αποτελέσματα των πειραμάτων συνιστούν πάντοτε επιστημονικές παρατηρήσεις, πολλές επιστημονικές παρατηρήσεις ωστόσο πραγματοποιούνται σε συνθήκες που δεν είναι πειραματικά ελεγχόμενες. Για παράδειγμα, οι παρατηρήσεις συσχετίσεων (και μη συσχετίσεων) μεταβλητών από μελέτες παρατήρησης αποτελούν επιστημονικές παρατηρήσεις. Η παρατήρηση ότι ένα άτομο τείνει να θυμώνει όταν αποτυγχάνει είναι επίσης επιστημονική, αλλιώς η παρατήρηση ότι ένα άτομο θυμώνει συχνά *επειδή έχει επιθετική προσωπικότητα* δεν είναι, επειδή η συμπεριφορά του να θυμώνει αποτελεί στοιχείο της επιθετικής προσωπικότητας – και δεν διαθέτει αυτόνομη ύπαρξη. Ενώ η επιστημονική παρατήρηση αντανακλά συχνά *αιτιώδεις σχέσεις*, δεν αποτελεί απόδειξη τους, επειδή πολλή φαινόμενα της φύσης συμμεταβάλλονται συστηματικά χωρίς να αλληλοκαθορίζονται.

επιτακτική λεκτική διάκριση [*mand*]. Λεκτική *συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων* όπου το E^p είναι μια κατάσταση στέρσης E^{E+} ή παρουσίας E^{E-} (π.χ. «πεινώ», «πονάω» κ.λπ.).

ερέθισμα [*stimulus*]. Μονάδα του περιβάλλοντος, εντός ή εκτός του σώματος του ατόμου, η οποία μπορεί να επηρεάζει κάποιο χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς του. Στις *λειτουργίες* του ανήκουν η προκλητική, η θετική ενισχυτική, η αρνητική ενισχυτική, η διακριτική, η παρωθητική και η καθοδηγητική διακριτική.

ερέθισμα-δείγμα [*sample stimulus*]. Στις διαδικασίες αντιστοίχισης του ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα, της μη αντιστοίχισης επιλογής-δείγματος, της συμβατικής αντιστοίχισης επιλογής-δείγματος και της

συμβατικής αντιστοίχισης γενικεύσιμων, σχετικών ιδιοτήτων του ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα, το ερέθισμα κατά την παρουσία του οποίου η επιλογή ενός ερεθίσματος-επιλογής με σχετικές διαστάσεις (αντιστοίχιση, μη αντιστοίχιση κ.λπ.) ενισχύεται διαφορετικά και επομένως ορίζει (ως $E^{D(K)}$) τη λειτουργία του εκάστοτε ερεθίσματος-επιλογής ως E^p ή ως E^a για την επιλογή του.

ερέθισμα-επιλογή [*choice stimulus*]. Στις διαδικασίες αντιστοίχισης του ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα, της μη αντιστοίχισης επιλογής-δείγματος, της συμβατικής αντιστοίχισης επιλογής-δείγματος και της συμβατικής αντιστοίχισης γενικεύσιμων, σχετικών ιδιοτήτων του ερεθίσματος-επιλογής στο ερέθισμα-δείγμα, τα ερεθίσματα των οποίων η επιλογή ενισχύεται ή δεν ενισχύεται ανάλογα με τη σχέση των διαστάσεών τους (αντιστοίχιση, μη αντιστοίχιση κ.λπ.) με αυτά του ερεθίσματος-δείγματος ($E^{D(K)}$). Επομένως, η λειτουργία του να προξενούν (ως E^p) ή να αναστέλλουν (ως E^a) την επιλογή τους ορίζεται από το συγκεκριμένο $E^{D(K)}$. Στα ταυτόχρονα προγράμματα ενίσχυσης, τα δύο (ή παραπάνω) διακριτικά ερεθίσματα E^p , κατά τη διαφορετική παρουσία των οποίων καθμία από τις δύο (ή παραπάνω) μορφές δράσης ενισχύεται, ονομάζονται επίσης *ερεθίσματα-επιλογές* [*choice stimuli*].

εσωτερίκευση ηθικών αρχών [*internalization*]. Στην ψυχαναλυτική και στη γνωστική ψυχολογία, καθώς και στην κοινή γνώμη, η αναπαράσταση κανόνων της κοινωνίας (π.χ. από τους γονείς) στο νου, στην ψυχή ή στο πνεύμα του ανθρώπου, η οποία αναπαράσταση θεωρείται ότι προκαλεί την τήρηση κανόνων κατά την απουσία των γονέων (ή άλλων μελών της κοινωνίας) και των ίδιων των κανόνων. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, πρόκειται για μια διεργασία κατά την οποία δημιουργείται μια *συντελεστική διάκριση υπό τους όρους της συμβατικής αντιστοίχισης* των διαστάσεων της συμπεριφοράς με αυτές των συμπεριφορών που συνιστώνται ή απαιτούνται από έναν ηθικό κανόνα, όπου οι μορφές δράσεων οι οποίες αρχικά εκδηλώνονται

με αυτό τον τρόπο ενισχύονται θετικά ή αρνητικά όπως περιγράφεται στον κανόνα, ώστε να διαμορφώνονται περαιτέρω και να διατηρούνται από τις άμεσες επιδράσεις τους στο περιβάλλον κατά την απουσία του κανόνα και των κοινωνικών πηγών του. Επομένως, η τήρηση του κανόνα περιττεύει και βαθμιαία θα εξαφανιστεί. Ενώ δηλαδή η συμπεριφορά ξεκινά ως παράδειγμα της *γενικευμένης τήρησης κανόνων*, καταλήγει σε παράδειγμα της *χωρίς κανόνες διαμορφωμένης συμπεριφοράς*.

εσωτερική ενίσχυση [*intrinsic reinforcement*].

Εξηγητική έννοια της γνωστικής ψυχολογίας για το γεγονός ότι η πιθανότητα εκδήλωσης μιας μορφής δράσης μπορεί να είναι μεγάλη, παρότι σπάνια επιφέρει αμοιβή, έπαινο ή κάποια άλλη ηγεύμενη **εξωτερική ενίσχυση** [*extrinsic reinforcement*], θεωρητικά επειδή παράγει νοητικά, πνευματικά ή ψυχικά γεγονότα τα οποία, μοιλονότι δεν έχουν φυσικές διαστάσεις, διαθέτουν *ενισχυτική δύναμη* παρόμοια με εκείνη των υλικών «εξωτερικών ενισχυτών». Από την άποψη του συμπεριφορισμού, το φαινόμενο αυτό εξηγείται με αναφορά στα φυσικά, *εξαρτημένα ενισχυτικά ερεθίσματα* τα οποία παράγονται άμεσα και αυτόματα κατά την εκδήλωση δράσεων (με αναφορά δηλαδή στους *αυτόματους ενισχυτές*), που απέκτησαν ενισχυτική δύναμη ως διαφορικά πηλασία ενίσχυσης (E^o) άηλων δράσεων.

εσωτερικό ερέθισμα [*interoceptive stimulus* ή *internal stimulus*]. Οποιοδήποτε *ερέθισμα* υπάρχει μέσα από το σώμα ενός ατόμου (πρβλ. με το *σωματισταθητικό ερέθισμα*).

ευαισθητοποίηση [*potentiation*]. *Διεργασία* στην οποία η συνεχής ή επαναληπτική παρουσίαση ενός *προκλητικού ερεθίσματος* (E^α ή E^π) αυξάνει την *προκλητική δύναμή* του, ιδιαίτερα με ερεθίσματα τα οποία προκαλούν *συμπαθητική διέγερση*. (πρβλ. με την *εξοικείωση* και την *αποεξοικείωση*).

εφαρμοσμένη ανάλυση της συμπεριφοράς [*applied behavior analysis*]. Νατουραλιστική εφαρμοσμένη επιστήμη της συμπεριφοράς που προέκυψε από τη φιλοσοφία της επιστήμης του *θεμελιώδους συμπεριφορισμού*.

Όπως η *πειραματική ανάλυση της συμπεριφοράς*, έτσι και η εφαρμοσμένη ανάλυση χαρακτηρίζεται από τη χρονικά εκτεταμένη πειραματική ανάλυση της σχέσης μεταξύ της συμπεριφοράς ατομικών οργανισμών και των συνθηκών της. Η διαφορά είναι ότι αντί να μελετά *αντιπροσωπευτικές* συμπεριφορές, η εφαρμοσμένη ανάλυση μελετά συμπεριφορές με ιδιαίτερη κοινωνική σημασία (π.χ. την ανάγνωση και την ομιλία, στοιχεία ψυχοπαθολογίας, την καταναλωτική συμπεριφορά, την εργασία, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος κ.ά.). Ακριβώς επειδή οι συμπεριφορές που μελετώνται είναι πολυήλικες και όχι αντιπροσωπευτικές, οι αρχές καθορισμού της συμπεριφοράς σπάνια προκύπτουν άμεσα από την εφαρμοσμένη ανάλυση. Αντ' αυτού, η εφαρμοσμένη ανάλυση δοκιμάζει πειραματικά κυρίως τη *δυνατότητα γενίκευσης* αρχών που προέκυψαν από τη βασική πειραματική ανάλυση αντιπροσωπευτικών συμπεριφορών για τη βελτίωση της ανθρώπινης ύπαρξης. Η σχέση μεταξύ της εφαρμοσμένης και της βασικής πειραματικής ανάλυσης της συμπεριφοράς μοιάζει με τη σχέση μεταξύ της πειραματικής ιατρικής επιστήμης και της πειραματικής φυσιολογίας, καθώς και με τη σχέση μεταξύ της πειραματικής μηχανολογίας και της βασικής φυσικής επιστήμης. Είναι επίσης γνωστή ως **τροποποίηση της συμπεριφοράς** [*behavior modification*] και ως **λειτουργική ανάλυση της συμπεριφοράς** [*functional analysis of behavior*].

ηχομιμητική διάκριση [*echoic*]. Λεκτική *συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων* όπου το E^o είναι η ακουστική δομή ήξεων ή ήλων ήχων και η δράση ενισχύεται εξαρτημένα από την ηχητική αντιστοίχιση που επιφέρει (π.χ. το ακουστικό ερέθισμα «αμήν» προξενεί την εκδήλωση της αντίστοιχης λεκτικής δράσης *αμήν*, η οποία ενισχύεται εξαρτημένα από την ηχητική αντιστοίχιση που επιφέρει με το πρότυπο ερέθισμα, ή ο ήχος ενός τζιτζικα προξενεί τη μίμησή του, δράση η οποία ενισχύεται εξαρτημένα από την αντίστοιχη που παράγεται με τις ακουστικές διαστάσεις του ήχου του εντόμου).

Θεμελιώδης συμπεριφορισμός [*radical behaviorism*]. Φιλοσοφία της επιστήμης της ψυχολογίας που βασίζεται στον *πραγματισμό* και θέτει ως στόχο την κατανόηση και πρακτικά ωφέλιμη αιτιολόγηση όλων των ψυχολογικών φαινομένων μέσα από τη διαπίστωση γενικεύσιμων αρχών καθορισμού της μακροπρόθεσμης αλληλεπίδρασης βιολογικών οργανισμών με τα φυσικά γεγονότα της ζωής τους (πρβλ. με *μεθοδολογικό συμπεριφορισμό* και *γνωστικό «συμπεριφορισμό»*).

Θεμελιωτική διαδικασία [*establishing operation*]. Παρωθητική διαδικασία η οποία θεμελιώνει ή αυξάνει προσωρινά τη θετικά ή αρνητικά *ενισχυτική δύναμη* ενός ερεθίσματος ή γεγονότος.

Θεραπεία αναστροφής/αποστροφής [*aversion therapy*]. Γενικός όρος για ποικίλες κλινικές τεχνικές που εφαρμόζονται κυρίως στη θεραπεία των *αυτοτραυματικών δράσεων* και οι οποίες βασίζονται στην παροχή *προκλητικών ερεθισμάτων* για «δυσάρεστες» αντιδράσεις (όπως είναι ο φόβος, η αηδία, η ενοχή ή ο πόνος) και στην αρνητική ενίσχυση άλλων (μη αυτοτραυματικών) δράσεων. Για παράδειγμα, στη θεραπεία αναστροφής/αποστροφής της υπερβολικής χρήσης ψυχοδραστικών ουσιών, τα *εξαρτημένα προκλητικά ερεθίσματα* (E^{pn}) για τις επιδράσεις των ουσιών (π.χ. τα μπουκάλια κρασιού, η γεύση του ποτού) μπορεί να συσχετιστούν με τα *ανεξάρτητα προκλητικά ερεθίσματα* (E^{pn}) για την αηδία. Θεωρητικά, όταν τα χαρακτηριστικά ερεθίσματα της ουσίας προκαλούν (ως E^{pn}) την A^E της αηδίας, θα προξενούν (ως E^E/E^p) τη *φυγή* τους ($E^E/E^p : \Delta \rightarrow E^E$), αποκλείοντας τη χρήση της σχετικής ουσίας. Στην πραγματική ζωή όμως αυτά τα ερεθίσματα θα παρουσιάζονται ξεχωριστά από τα E^{pn} για την αηδία, και επομένως θα χάνουν αυτή την προκλητική καθώς και την αρνητικά ενισχυτική δύναμή τους, με αποτέλεσμα να εκδηλώνεται και πάλι η χρήση της ουσίας.

Θεραπεία βασισμένη στην έκθεση σε E^{pn} [*exposure-based therapies*]. Γενικός όρος για τις ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις που οι θεωρητικοί τους δηλώνουν επίσημα ότι εφαρμόζουν με την έκθεση του θεραπευόμενου σε

εξαρτημένα προκλητικά ερεθίσματα για προβληματικά εξαρτημένα *αντανακλαστικά*, χωρίς να τα ακολουθεί κάποιο *ανεξάρτητα προκλητικό ερέθισμα* για τη συγκεκριμένη αντίδραση (π.χ. *συστηματική απευαισθητοποίηση, θεραπεία παρατεταμένης έκθεσης*). Από την άποψη του συμπεριφορισμού, οι επιδράσεις και *άλλων* ψυχοθεραπευτικών προσεγγίσεων (π.χ. της ψυχοδυναμικής ψυχοθεραπείας) στα συναισθήματα του θεραπευόμενου βασίζονται επίσης εν μέρει στη μεμονωμένη έκθεση σε E^{pn} που συμβαίνει άτυπα κατά την πορεία της θεραπείας.

Θεραπεία παρατεταμένης έκθεσης [*prolonged exposure therapy*]. Θεραπευτική τεχνική έκθεσης σε *εξαρτημένα προκλητικά ερεθίσματα* (E^{pn}) για προβληματικές αντιδράσεις, στην οποία, αντί για τη βαθμιαία, ιεραρχικά ρυθμισμένη έκθεση σε όλο και πιο αποτελεσματικά E^{pn} που συμβαίνει στη *συστηματική απευαισθητοποίηση*, εφαρμόζεται η άμεση και χρονικά παρατεταμένη έκθεση σε έντονες αναπαραστάσεις των E^{pn} .

Θεραπεία συμπεριφοράς [*behavior therapy*]. Γενικός όρος που χρησιμοποιείται στην περιγραφή ποικίλων ψυχοθεραπευτικών προσεγγίσεων και τεχνικών, οι περισσότερες από τις οποίες προέρχονται από την κλινική πρακτική και την κοινή γνώμη, και όχι από την *πειραματική ανάλυση της συμπεριφοράς*, οπότε πολλή από τις *εξηγητικές έννοιες* των *θεραπευτών της συμπεριφοράς* [*behavior therapists*] είναι αντίθετες με το *θεμελιώδη συμπεριφορισμό*. Χαρακτηριστικά της θεραπείας συμπεριφοράς είναι ο προσδιορισμός συγκεκριμένων στόχων της θεραπείας, των οποίων το επίπεδο επίτευξης αξιολογείται ποσοτικά, ο ιδιαίτερα κατευθυντικός ρόλος του θεραπευτή και η σχετικά μικρή διάρκεια της ψυχοθεραπείας (πρβλ. με *εφαρμοσμένη ανάλυση της συμπεριφοράς*).

Θετικά ενισχυτικό ερέθισμα ή θετικός ενισχυτής (E^{E+}) [*positively reinforcing stimulus* ή *positive reinforcer* (S^{R+})]. *Ερέθισμα* που η παραγωγή του (ή η κατά σύμπτωση παροχή του) αυξάνει την *πιθανότητα εκδήλωσης* της *μορφής δράσης* της οποίας η εκδήλωση προηγήθηκε της παραγωγής (ή της παροχής).

θετική ενίσχυση [*negative reinforcement*]. Διεργασία της *συντελεστικής συμπεριφοράς* στην οποία η *πιθανότητα εκδήλωσης* μιας μορφής δράσης αυξάνεται λόγω των *επακόλουθων* των εκδηλώσεών της –τα οποία επακόλουθα αποτελούνται από την εμφάνιση ερεθισμάτων (E^{E+}) που δεν προϋπήρχαν και συμβαίνουν είτε ως «πραγματικές» συνέπειες είτε ως κατά σύμπτωση επακόλουθα των εκδηλώσεων δράσης (δηλαδή $\Delta \rightarrow E^{E+}$). Ο όρος χρησιμοποιείται επίσης για την περιγραφή της διαδικασίας ρύθμισης των θετικών ενισχυτικών συνεπειών των δράσεων.

θετική τιμωρία [*positive punishment*]. Διαδικασία της *συντελεστικής συμπεριφοράς* στην οποία μια δράση παράγει ή επιφέρει κάποιο *αρνητικό ενισχυτικό ερέθισμα* (E^E) που δεν υπήρχε πριν (δηλαδή $\Delta \rightarrow E^E$).

θεωρία γενικών διεργασιών [*general process theory*]. Η άποψη ότι, παρόλο που υπάρχουν μοναδικά στοιχεία στον καθορισμό της συμπεριφοράς των διάφορων βιολογικών ειδών, υπάρχουν και κοινές διεργασίες συμπεριφοράς, έτσι ώστε οι αρχές καθορισμού της συμπεριφοράς των μελών ενός βιολογικού είδους να χρησιμεύουν και στην αιτιολόγηση ψυχοβιολογικών φαινομένων που παρουσιάζονται στα μέλη άλλων βιολογικών ειδών.

ιδιωτικά παρατηρήσιμα γεγονότα [*private events*]. Ερέθισμα ή αλληλαγή ερεθισμάτων, είτε είναι αυτόματο προϊόν της συμπεριφοράς είτε όχι, το οποίο μπορεί να παρατηρηθεί μόνο από ένα άτομο (π.χ. ο πονόδοντός του ή η σκέψη του).

ιδιωτικά παρατηρήσιμη συμπεριφορά [*private (ή covert) behavior*]. Συμπεριφορά η πρόκληση ή η εκδήλωση της οποίας μπορεί να παρατηρηθεί μόνο από το ίδιο το άτομο που συμπεριφέρεται (π.χ. σκέψη, φαντασία). Με βάση την υπόθεση της *ομοιομορφίας*, ο καθορισμός της ιδιωτικά παρατηρήσιμης συμπεριφοράς ερμηνεύεται με τις αρχές καθορισμού που προέκυψαν από την πειραματική ανάλυση της *δημόσια παρατηρήσιμης συμπεριφοράς*.

ιεραρχία φοβικών καταστάσεων [*fear hierarchy*]. Στη *συστηματική απευαισθητοποίηση*, μια λίστα *εξαρτημένα προκλητικών ερε-*

θισμάτων φόβου ενός κοινού θέματος (π.χ. καινούργιες γνωριμίες ή καταράδες) που είναι οργανωμένα ιεραρχικά ως προς το *μέγεθος της αντίδρασης* φόβου που προκαλεί το καθένα.

ιστορικό ενίσχυσης δράσεων [*history of reinforcement*]. Γενικός όρος για οποιαδήποτε μακροπρόθεσμη σχέση μεταξύ δράσεων και θετικά ή αρνητικά ενισχυτικών συνεπειών.

ιστορικό τιμωρίας δράσεων [*history of punishment*]. Γενικός όρος για οποιαδήποτε μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία οι δράσεις παράγουν *αρνητικούς ενισχυτές* (δηλαδή $\Delta \rightarrow E^E$) ή *τερματίζουν θετικούς ενισχυτές* (δηλαδή $E^{E+} : \Delta \rightarrow E^{E+}$).

ισχύς αντανakλαστικού [*respondent strength*]. Βαθμός της *προκλητικής δύναμης* ενός συγκεκριμένου ερεθίσματος (E^{AN} ή E^{EN}) σε μια συγκεκριμένη περίοδο, που συνήθως αξιολογείται με τη μέτρηση της *θανθάνουσας περιόδου* προκλητικού ερεθίσματος-αντίδρασης ή/και του *μεγέθους της αντίδρασης*.

καθοδηγητικά διακριτικό ερέθισμα ($E^{D(K)}$) [*contingency specifying (discriminative) stimulus*]. Στο φαινόμενο της *συντελεστικής διάκρισης ερεθισμάτων υπό όρους*, το *διακριτικό ερέθισμα* το οποίο ορίζει τη λειτουργία ενός δεύτερου ερεθίσματος ως E^D ή ως E^A , επειδή η ενίσχυση ή μη ενίσχυση δράσεων κατά την παρουσία του δεύτερου διακριτικού ερεθίσματος διαφοροποιείται ανάλογα με την παρουσία και την απουσία του $E^{D(K)}$.

καθοριστική μεταβλητή (ή **καθοριστικός παράγοντας**) [*controlling variable* ή *causal factor*]. Γενικός όρος για οποιαδήποτε τάξη φυσικών γεγονότων που η μεταβλητότητα στο επίπεδο της έχει μια *αιτιώδη σχέση* με τη μεταβλητότητα στο επίπεδο της συμπεριφοράς.

καθυστέρηση ενίσχυσης [*delay of reinforcement*]. Ο χρόνος που μεσοβαίνει μεταξύ μιας δράσης και της ενισχυτικής *συνέπειάς* της είτε στην παραγωγή ενός E^{E+} (καθυστέρηση της *θετικής ενίσχυσης*) είτε στον τερματισμό ενός E^E (καθυστέρηση της *αρνητικής ενίσχυσης*). Όσο εκτείνεται η καθυστέρηση της ενίσχυσης, τόσο πιθανότερη είναι η *συμπτωματική ενίσχυση* ή η *ω ν μορφών δράσεων*

που θα εκδηλωθούν την περίοδο μεταξύ δράσης και ενισχυτικής συνέπειας.

καθυστέρηση στην τιμωρία *Idelay of punishment*. Ο χρόνος που μεσολαμβάνει μεταξύ μιας δράσης και της τιμωρητικής συνέπειάς της είτε στην παραγωγή ενός E^- (καθυστέρηση στη θετική τιμωρία) είτε στον τερματισμό ενός E^+ (καθυστέρηση στην αρνητική τιμωρία). Όσο παρατείνεται η καθυστέρηση της τιμωρίας, τόσο πιθανότερο είναι τα *αυτόματα ερεθίσματα* άηλων (εκτός της τιμωρημένης μορφής) δράσεων να αποκτήσουν *εξαρτημένα αρνητικά ενισχυτική αποτελεσματικότητα* από την – κατά σύμπτωση – συσχέτισή τους με την εμφάνιση του E^- ή την εξαφάνιση του E^+ , περιορίζοντας τη δυνατότητα να μειώσει η διαδικασία αυτή την πιθανότητα εκδήλωσης της τιμωρημένης μορφής δράσης.

κανονική συσχέτιση ερεθισμάτων *Istandard conditioning (respondent)*. *Συσχέτιση ουδέτερου και προκλητικού ερεθίσματος* στην οποία η έναρξη του E^0 συμβαίνει λίγο πριν από την έναρξη του E^1 . Είναι η πιο αξιόπιστη σχέση για τη δημιουργία *εξαρτημένων αντανακλαστικών* που δημιουργεί τα πιο ισχυρά αντανακλαστικά.

καρτεσιανός δυϊσμός *ICartesian dualism*. Άποψη του Descartes (με ευρύτατο κύρος και σήμερα) για την ύπαρξη δύο ειδών συμπεριφοράς, που αμφότερα προκαλούνται από γεγονότα τα οποία προηγούνται άμεσα της κάθε μονάδας συμπεριφοράς και την καθορίζουν. Τα δύο είδη είναι η *ακούσια συμπεριφορά* (προκαλούμενη από φυσικά γεγονότα) και η *εκούσια συμπεριφορά* (προκαλούμενη από την ψυχή, τη βούληση ή άλλα μεταφυσικά γεγονότα).

καταναλωτική δράση *Iconsummatory response*. Σε οποιαδήποτε *συντελεστική αθυσίδα*, η *μορφή δράσης* που προξενείται από την παρουσίαση του *ενισχυτικού ερεθίσματος* το οποίο θεωρείται τελικό (ως E^0) και επιφέρει άμεση επαφή μαζί του. Ο όρος μάς υπενθυμίζει ότι ακόμα και η πιο απλή *συνάρτηση ενίσχυσης* ρυθμίζει τη δημιουργία μιας συντελεστικής αθυσίδας. Για παράδειγμα, ενώ λέγεται για συντομία ότι τα ραμφίσματα

του πηλίκτρου από ένα περιστερί ενισχύονται με τροφή, για την ακρίβεια, τα ραμφίσματα επιφέρουν το εξαρτημένο ενισχυτικό *θέαμα* της τροφής που απέκτησε *ενισχυτική δύναμη* ως *διακριτικό ερέθισμα* E^0 για την καταναλωτική δράση της κατάποσής της.

κατώφλι έντασης ερεθισμού *Iintensity threshold*. Η ελάχιστη *ένταση* ενός *προκλητικού ερεθίσματος* προκειμένου να προκαλέσει μια *αντίδραση*, ή ενός *διακριτικού ερεθίσματος* προκειμένου να προξενήσει (ως E^0) ή να αναστείλει (ως E^1) την εκδήλωση δράσεων.

κναισθητικό (ή ιδιοδεκτικό) ερέθισμα *Iproprioceptive stimulus*. Οποιοδήποτε *σωματοσθητικό ερέθισμα* προέρχεται από τη στάση ή τη δραστηριότητα των σκελετικών μυών, των τενόντων και των αρθρώσεων.

κίνητρο *I motive ή motivation*. Στην κοινή γνώμη αλλή και στην πλειονότητα των ψυχολογικών θεωριών, μονάδα ή στοιχείο του νου, της ψυχής, του πνεύματος, της προσωπικότητας κ.λπ., που (παρά την έλλειψη υλικής υπόστασης) θεωρείται ότι παρακινεί την εκδήλωση *μορφών δράσης* οι οποίες έχουν συγκεκριμένες *συνέπειες* (π.χ. επιδοκμασία, σεξουαλική επαφή, τερματισμός απειλής κ.ά.). Από την άποψη του συμπεριφορισμού, η έννοια περιγράφει με ανακρίβεια το σύνολο των φυσικών γεγονότων τα οποία *θεμελιώνουν* (ή *εκμηδενίζουν*) την *ενισχυτική αποτελεσματικότητα* μιας *συνέπειας* δράσεων, δηλαδή τις *παρωθητικές διεργασίες*.

κλασική διαδικασία απόκτησης αντανακλαστικών *Iclassical conditioning*. Εναλλακτικός όρος για τη *συσχέτιση ουδέτερων και προκλητικών ερεθισμάτων*.

κλίση αναστολής ερεθισμάτων *Istimulus inhibitory gradient*. Φαινόμενο της *συντελεστικής γενίκευσης ερεθισμάτων*, στο οποίο τα ερεθίσματα που μοιάζουν ή έχουν κοινά στοιχεία με το *διακριτικό ερέθισμα* E^1 *αναστέλλουν* την εκδήλωση της μορφής δράσης που *δεν* ενισχύταν διαφορεικά κατά την παρουσία του, ανάλογα με το επίπεδο ομοιότητάς τους με το E^1 . Η κλίση αναστολής ερεθισμάτων που μοιάζουν με το E^1 είναι συνήθως λιγότερο απότομη συγκριτικά με την *κλίση*

γενίκευσης ερεθισμάτων που μοιάζουν με το σχετικό του E^D .

κλίση γενίκευσης ερεθισμάτων *Istimulus generalization gradient*. Φαινόμενο της συντελεστικής γενίκευσης ερεθισμάτων, στο οποίο τα ερεθίσματα που μοιάζουν ή έχουν κοινά στοιχεία με το **διακριτικό ερέθισμα** E^D προξενούν την εκδήλωση της **μορφής δράσης** που **ενισχυόταν** διαφορετικά κατά την παρουσία του, ανάλογα με το επίπεδο ομοιότητάς τους με το E^D . Η ονομασία προέρχεται από τις γραφικές παραστάσεις του φαινομένου, στις οποίες η συχνότητα εκδήλωσης δράσεων κατά την παρουσία ερεθισμάτων που διαφέρουν σε διαβαθμιζόμενες αποστάσεις από το E^D είναι μια γραμμική (ή σχεδόν γραμμική) συνάρτηση του επιπέδου ομοιότητάς τους με το E^D .

κοινωνικά διασυνδεδεμένες συντελεστικές αλυσίδες *Isocially interlocking operant chains*. Σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο στο οποίο τα οπτικά, ακουστικά και άλλα ερεθίσματα από μια δράση ενός ατόμου προξενούν την εκδήλωση μιας δράσης του άλλου, με τα ερεθίσματα από αυτή τη δεύτερη δράση να ενισχύουν την πρώτη δράση και να παρέχουν στο πρώτο άτομο και άλλο **διακριτικό ερέθισμα**. Οι επιμέρους **συντελεστικές αλυσίδες** μπορεί να χαρακτηριστούν ή να μη χαρακτηριστούν από λειτουργική ένωση, δηλαδή, τα εκάστοτε διακριτικά ερεθίσματα E^D των αλυσίδων μπορούν να προξενούν την εκδήλωση μίας μόνο μορφής δράσης (επειδή μόνο αυτή η συγκεκριμένη μορφή έχει ενισχυθεί σε παρόμοια με το E^D πηλασία), ή να προξενούν την εκδήλωση πολλαπλών μορφών (επειδή πολλαπλές μορφές δράσης έχουν ενισχυθεί σε παρόμοια με το E^D πηλασία).

κοινωνικές συντελεστικές διακρίσεις *Ioperant social discriminations*. **Συντελεστικές διακρίσεις ερεθισμάτων** στις οποίες τα **διακριτικά ερεθίσματα** E^D και E^A καθώς και οι **θετικά ή αρνητικά ενισχυτικές συνέπειες δράσεων** προέρχονται από τη συμπεριφορά ενός άλλου ατόμου (ή περισσότερων ατόμων).

κοινωνικός ενισχυτής *Isocial reinforcer*. Οποιοδήποτε γεγονός **ενισχύει** θετικά ή αρνητικά τη συμπεριφορά ενός ατόμου, το οποίο προ-

έρχεται από τη συμπεριφορά ενός άλλου ατόμου (ή περισσότερων ατόμων).

«κόπωση» αναληγίας (εκδηλωμένων : ενισχυμένων δράσεων) *Iratio "strain"*. **Διεργασία** της **συντελεστικής συμπεριφοράς**, αναφέρεται στην εξαφάνιση (ή σχεδόν εξαφάνιση) των εκδηλώσεων της ενισχυμένης μορφής δράσης η οποία παρατηρείται συχνά σε προγράμματα αναληγίας όταν η αναληγία δράσεων-ενισχύσεων είναι μεγάλη (βλ. **πρόγραμμα αναληγίας**).

κορεσμός δράσεων ή κορεσμός των αυτόματων ενισχυτών δράσεων *Iresponse satiation*. Ως **εκμηδενιστική διαδικασία**, η συνεχής εκδήλωση δράσεων που επιφέρουν ένα συγκεκριμένο **αυτόματο ενισχυτή**. Ως **παρωθητική διεργασία**, η μείωση στη θετικά ή αρνητικά **ενισχυτική αποτελεσματικότητα** ενός **αυτόματου ενισχυτή** που καθορίζεται από αυτή τη διαδικασία.

κορεσμός ερεθίσματος *Istimulus satiation*. **Εκμηδενιστική παρωθητική διαδικασία** στην οποία ένα **ενισχυτικό ερέθισμα** παρουσιάζεται συνεχώς ή με συχνή επανάληψη, καθώς και η **παρωθητική διεργασία** στην οποία η διαδικασία αυτή **μειώνει** ή **εκμηδενίζει** τη θετικά ή αρνητικά **ενισχυτική αποτελεσματικότητα** αυτού του ερεθίσματος. Ο όρος χρησιμοποιείται συχνά ως συνώνυμο του **εθισμού**.

κόστος δράσεων *Iresponse cost*. Η παραγωγή **αρνητικά ενισχυτικών ερεθισμάτων** (E^-) ή/και ο τερματισμός **θετικά ενισχυτικών ερεθισμάτων** (E^{E+}) από δράσεις που ταυτόχρονα ενισχύονται θετικά ή αρνητικά από άλλα γεγονότα, π.χ. τα ερεθίσματα κόπωσης (που συνήθως λειτουργούν ως E^-) τα οποία παράγονται αυτόματα κατά την εκδήλωση των περισσότερων θετικά ή ενισχυτικά ενισχυμένων δράσεων ή τον τερματισμό της επαφής μας με την αγαπημένη μας τηλεοπτική εκπομπή (E^{E+}) όταν απαντάμε σε μια τηλεφωνική κλήση από το αγαπημένο μας πρόσωπο. Σε εκπαιδευτικές ή θεραπευτικές παρεμβάσεις, ο όρος χρησιμοποιείται και ως ευφημισμός για τη **τιμωρία** δράσεων, συνήθως μέσω της αύξησης του σωματικού κόπου που απαιτείται για την εκδήλωση μη επιθυμητών μορφών δράσης.

κρίκος (μιας συντελεστικής αλυσίδας) *link (of an operant chain)*. Οποιαδήποτε συγκεκριμένη *συνάρτηση τριών όρων* ($E^D \rightarrow E^{E+} \text{ ή } E^{E-} / E^D: \Delta \rightarrow E^{E+}$) μιας *συντελεστικής αλυσίδας*. Συνήθως αριθμείται από το ξεκίνημα της αλυσίδας, δηλαδή το *ενισχυτικό ερέθισμα* του πρώτου κρίκου είναι το *διακριτικό ερέθισμα* E^D (πλήσιο ενίσχυσης) του δεύτερου κ.ο.κ.

κριτήριο ενίσχυσης *(reinforcement criterion)*. Ο συνδυασμός χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς και του περιβάλλοντος που επιτυγχάνουν την παραγωγή ενός *θετικά ενισχυτικού ερεθίσματος* (E^{E+}) ή τον τερματισμό ενός *αρνητικά ενισχυτικού ερεθίσματος* ($-E^{E-}$). Το κριτήριο ενίσχυσης μπορεί να ρυθμιστεί συνειδητά ή απαρατήρητα από ένα άτομο ή άμεσα από τα άψυχα στοιχεία του περιβάλλοντος.

κρυφή συμπεριφορά *(covert behavior ή covertant)*. βλ. *ιδιωτικά παρατηρήσιμη συμπεριφορά*.

κύματα του αμετάβλητου χρονικού διαστήματος (ή κύματα ΑΧΔ) *(fixed-interval scallop (ή FI scallop))*. Υπόδειγμα συμπεριφοράς που παρατηρείται συχνά στα *προγράμματα αμετάβλητου χρονικού διαστήματος* (ΑΧΔ), στο οποίο η *συσσωρευτική αναφορά δράσεων* μοιάζει με κύματα, με το κάθε κύμα να αποτελείται από μια *παύση κατόπιν ενίσχυσης* που ακολουθείται από την προοδευτικά αυξανόμενη συσσώρευση δράσεων.

λανθάνουσα περίοδος *(latency period, response latency)*. Μία από τις δύο κυρίες μετρήσεις της *ισχύος αντανάκλαστικών* είναι ο χρόνος ανάμεσα στην παρουσίαση του *προκλητικού ερεθίσματος* και την εμφάνιση της *αντίδρασης*. Όσο μικρότερη είναι, τόσο μεγαλύτερη θεωρείται η ισχύς του αντανάκλαστικού. Επιπλέον, αλλιώς πολύ πιο σπάνια, η λανθάνουσα περίοδος μεταξύ της παρουσίασης ενός *διακριτικού ερεθίσματος* E^D και της εκδήλωσης της πρώτης *δράσης* της μορφής που ενισχύεται διαφορικά κατά την παρουσία του, χρησιμοποιείται ως μέτρηση της διακριτικής λειτουργίας του.

λανθασμένη συσχέτιση *(spurious ή false correlation)*. Συστηματική σχέση μεταξύ επιπέδων δύο μεταβλητών η οποία οφείλεται σε

έναν τρίτο παράγοντα, επομένως το επίπεδο της μιας μεταβλητής αποδίδεται κατά λάθος στο επίπεδο της άλλης.

λειτουργία ερεθίσματος *(stimulus function)*. Η επίδραση ενός ερεθίσματος στη συμπεριφορά, είτε είναι προκλητική, θετικά ενισχυτική, αρνητικά διακριτική, καθοδηγητικά διακριτική ή παρωθητική (βλ. και *πολλαπλές λειτουργίες ερεθισμάτων*).

λειτουργική (ή αιτιώδης) σχέση *(functional (ή causal) relation)*. Στην ψυχολογία, η παρατήρηση ότι το επίπεδο μιας συμπεριφοράς (μιας *εξαρτημένης μεταβλητής*) εξαρτάται από το επίπεδο ενός χειρισμού του περιβάλλοντος (μιας *ανεξάρτητης μεταβλητής*) όπου ελέγχονται άλλες πηγές μεταβλητότητας συμπεριφοράς (*εξωγενείς μεταβλητές*).

λειτουργική ισοτιμία δράσεων *(functional equivalence of responses)*. Κατάσταση στην οποία δύο δράσεις έχουν μια κοινή επίδραση στο περιβάλλον, παρά τις τυχόν διαφορές στη μορφή τους, και επομένως ανήκουν στην ίδια *συντελεστική τάξη*. Για παράδειγμα, το να παίρνει κανείς ταξί ή λεωφορείο συνιστά δυο διαφορετικές μορφές δράσης οι οποίες είναι λειτουργικά ισοτιμες για συγκεκριμένες συνέπειες, π.χ. και οι δύο επιφέρουν τα ενισχυτικά θεάματα της μετακίνησης. Δύο μορφές δράσης που είναι ισοτιμες για μία λειτουργία μπορεί να έχουν και μη κοινές συνέπειες, π.χ. η επιλογή του ταξί να τιμωρηθεί με την αφαίρεση περισσότερων χρημάτων, και του λεωφορείου να τιμωρηθεί με το ενοχλητικό πλήθος κόσμου που παράγει.

λεκτική συμπεριφορά *(verbal behavior)*. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, γενικός όρος για τις μορφές *συντελεστικής συμπεριφοράς* των οποίων η διαμόρφωση και η διατήρηση βασίζονται σε θετικά ή/και αρνητικά ενισχυτικές συνέπειες οι οποίες προέρχονται από τη συμπεριφορά άλλων ατόμων (δεν περιορίζεται στις δράσεις του φθογγικού και του γραπτού λόγου, αλλά περιέχει επίσης τις χειρονομίες, τις εκφράσεις του προσώπου, τις ανταποκρίσεις σε απαιτήσεις ή σε παρατηρήσεις και οποιαδήποτε άλλη μορφή δράσης οι διαστάσεις και η πιθανότητα εκδήλωσης της οποίας οφείλονται σε ενισχυτικές συνέπειες

που προέρχονται από τη συμπεριφορά άλλων ατόμων).

λεκτικός ενισχυτής [*verbal reinforcer*]. Γενικός όρος για οποιαδήποτε *θετικά ή αρνητικά ενισχυτικό ερέθισμα* (E^{AE} ή E^{EE}) το οποίο προέρχεται από τη συμπεριφορά ενός άλλου ατόμου. Συχνά λειτουργούν επίσης ως *διακριτικά ερεθίσματα* (E^D ή/και E^A) (ο λεκτικός ενισχυτής δεν περιορίζεται στα ερεθίσματα του φθογγικού λόγου· περιλαμβάνει τα ερεθίσματα από τις χειρονομίες, τις εκφράσεις του προσώπου, τις ανταποκρίσεις σε απαιτήσεις ή σε παρατηρήσεις και οποιαδήποτε άλλο ερέθισμα του οποίου η – κατά συνέπεια δράσης – παραγωγή ή τερματισμός αυξάνει την πιθανότητα εκδήλωσης αυτής της μορφής, εφόσον είναι το προϊόν της συμπεριφοράς ενός άλλου ατόμου).

μαζοχισμός [*masochism*]. Όρος της ψυχανάλυσης που χαρακτηρίζει ένα υποθετικό ψυχικό αίτιο συμπεριφοράς. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, πρόκειται για οποιαδήποτε κατάσταση στην οποία επώδυνα ή άηλα ερεθίσματα, που συνήθως λειτουργούν ως *αρνητικοί ενισχυτές*, αποκτούν *θετικά ενισχυτική αποτελεσματικότητα* ως διαφορικά πηλασία ενίσχυσης δράσεων (δηλαδή ως *διακριτικά ερεθίσματα* E^D). Στο ηγεγόμενο *σεξουαλικό μαζοχισμό* [*sexual masochism*], επώδυνα ερεθίσματα αποκτούν τη δυνατότητα να προκαλούν σεξουαλικές αντιδράσεις λόγω της συσχέτισής τους με τα *ανεξάρτητα προκλητικά ερεθίσματα* για τη σεξουαλική διέγερση, καθώς και να ενισχύουν θετικά τις μορφές δράσης που τα παράγουν.

μάθηση [*learning* ή *conditioning*]. Γενικός όρος για οποιαδήποτε εμφάνιση καινούργιων συμπεριφορών λόγω αλλαγών στη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος, είτε από τη *συσχέτιση ουδέτερων και προκλητικών ερεθισμάτων* [*respondent conditioning*] είτε από μια αλληλαγή στις *ενισχυτικές συνέπειες* δράσεων [*operant conditioning*] (ο αγγλικός όρος *conditioning* τονίζει το γεγονός ότι η παρατηρούμενη αλληλαγή στη συμπεριφορά εξαρτάται από τις συνθήκες, δηλαδή *conditions*, του ατόμου).

μάθηση μέσω παρατήρησης [*observational learning*]. Σύμφωνα με ορισμένους γνωστικούς ψυχολόγους, ένα τρίτο είδος *μάθησης* (πέραν δηλαδή της συσχέτισης προκλητικών ερεθισμάτων και της διαφορικής ενίσχυσης δράσεων), η οποία βασίζεται σε μια υποθετική νοητική διεργασία που ονομάζεται *έμμεση-εσωτερική ενίσχυση* [*vicarious reinforcement*]. Στη συμπεριφοριστική προσέγγιση, η μάθηση μέσω παρατήρησης θεωρείται ότι αποτελεί ένα πολύπλοκο φαινόμενο της συντελεστικής συμπεριφοράς (βλ. *γενικευμένη μίμηση προτύπου* και *γενικευμένη αντίθεση προτύπου*).

μακροσυμπεριφορισμός [*molar behaviorism*]. Άποψη που διατυπώθηκε από ορισμένους συμπεριφοριστές (με ιδρυτή το μαθητή του Skinner, R. J. Herrnstein), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η *πιθανότητα εκδήλωσης* μιας μορφής *συντελεστικής συμπεριφοράς* καθορίζεται από τη *συχνότητα ενίσχυσής* της σε σχέση με τη *συχνότητα ενίσχυσης* άλλων μορφών δράσης, ανεξάρτητα από το εάν οι ενισχυτικές συνέπειες δράσεων ακολουθούν αμέσως τις εκδηλώσεις τους ή όχι. Με άλλα λόγια, θεωρήθηκε ότι η μακροπρόθεσμη κατανομή δράσεων καθορίζεται από τη μακροπρόθεσμη κατανομή ενισχυτών, και όχι από τη μακροπρόθεσμη συσσώρευση των επιδράσεων των συνεπειών ατομικών δράσεων (τη ηγεγόμενη *molecular perspective* ή *μικροσυμπεριφορισμός*) (πρβλ. με *μικροσυμπεριφορισμό*). Ο όρος *molar behaviorism* αποτελούσε και το όνομα της προσέγγισης του γνωστικού ψυχολόγου E. C. Tolman, ο οποίος, σε πλήρη αντίθεση με τους σημερινούς οπαδούς του μακροσυμπεριφορισμού, απέδωσε τη συμπεριφορά στην υποθετικά ανεξάρτητη δραστηριότητα του νου.

μαύρο κουτί [*black box*]. Υποτιμητικός χαρακτηρισμός γνωστικών ψυχολόγων για τη συμπεριφοριστική άποψη της φύσης του ανθρώπου. Ο συμπεριφορισμός κατηγορείται ότι ενδιαφέρεται μόνο για τα *εξωτερικά ερεθίσματα* (inputs) και τις *δημόσια παρατηρήσιμες συμπεριφορές* (outputs), όχι όμως για την *ιδιωτικά παρατηρήσιμη* αντίληψη, σκέψη ή για άλλες συμπεριφορές που εκδηλώνο-

νται μεταξύ ερεθισμάτων και κινήσεων. Πρόκειται για μια συνήθη παρερμηνεία του *θεμελιώδους συμπεριφορισμού*, που ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την προέλευση και τη λειτουργία της ιδιωτικά παρατηρήσιμης συμπεριφοράς – απλώς, δεν τη θεωρεί εξήγησι της δημόσιας παρατηρήσιμης συμπεριφοράς, αλλά μέρος ενός σύνθετου φαινομένου συμπεριφοράς, του οποίου η εξήγηση βρίσκεται στην περιγραφή της μακροπρόθεσμης αλληλεπίδρασης του οργανισμού με τα γεγονότα του φυσικού κόσμου.

μέγεθος ερεθίσματος *Istimulus magnitudel*. Εναλλακτικός όρος για την ένταση ερεθίσματος.

μέγεθος της αντίδρασης *Iresponse magnitude (in respondent behavior)*. Η επέκταση, το ποσό ενέργειας ή η ένταση μιας *αντίδρασης*· μία από τις δύο κυρίες μετρήσεις της *ισχύος αντανakηαστικών*. Όσο μεγαλύτερη είναι η αντίδραση που προκαλείται, τόσο μεγαλύτερη θεωρείται η ισχύς του αντανakηαστικού.

μεθοδολογικός συμπεριφορισμός *Imethodological behaviorism*. Το όνομα που έδωσε ο B. F. Skinner στον πρώιμο συμπεριφορισμό του J. B. Watson για τη διευκόλυνση της διάκρισής του από τη δική του προσέγγιση, το *θεμελιώδη συμπεριφορισμό*. Σε μια εποχή στην οποία η ψυχολογία χαρακτηριζόταν από ατελείωτες και ανεπίλυτες διαμάχες σχετικά με τη δομή του (μη φυσικού) νου, ο Watson απέκλεισε την επιστημονική διερεύνηση της *ιδιωτικά παρατηρήσιμης συμπεριφοράς* (σκέψη, φαντασία) για μεθόδολογικούς λόγους, υποστηρίζοντας ότι δύο άνθρωποι δεν μπορούν να παρατηρήσουν την επίδραση φυσικών γεγονότων στη σκέψη του ενός από αυτούς. Βασισμένος στην *υπόθεση της ομοιομορφίας*, ο Skinner ισχυρίστηκε ότι ο καθορισμός των φαινομένων της φύσης δεν παρατηρείται άμεσα, αλλά *ερμηνεύεται επιστημονικά* με βάση παρατηρήσεις σε παρόμοιες, πειραματικά ελεγχόμενες συνθήκες. Ο Skinner ονόμασε τη δική του εκδοχή του συμπεριφορισμού "radical" (δηλαδή ριζική, της ρίζας ή θεμελιώδη) για να τονίσει την εκ νέου ένταξη όλων των ψυχολογικών φαινομένων (αντίληψη, σκέψη κ.ά.) στη νατου-

ραλιστική επιστήμη της συμπεριφοράς, εφόσον αυτά έχουν βιολογικές διαστάσεις και μπορούν να παρατηρηθούν από τουλάχιστον ένα άτομο (δηλαδή μέσω αυτοπαρατήρησης) (πρβλ. με *θεμελιώδη συμπεριφορισμό*).

μέθοδος του κουδουνιού και του στρώματος (ή «στρώμα του ενουρητικού») *Ibell-and-pad method*. Μέθοδος για τη δημιουργία ενός *εξαρτημένου αντανakηαστικού* με ένα *εσωτερικό ουδέτερο ερέθισμα* (το ξύπνημα από το ερέθισμα μιας γεμάτης κύστης) μέσα από τη συσχέτιση του E^ο με ένα *ανεξάρτητο προκλητικό ερέθισμα* γι' αυτή την αντίδραση (με τον ήχο ενός κουδουνιού).

μεταβίβαση *Itransference*. Όρος της ψυχανάλυσης για τη θεωρητική επίδραση του ασυνείδητου νου του θεραπευόμενου στα συναισθήματά του προς το θεραπευτή. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, είναι η γενίκευση εξαρτημένων συναισθηματικών αντανakηαστικών από σημαντικά πρόσωπα (ως E^ο) της ζωής του θεραπευόμενου στο θεραπευτή.

μεταβλητή υποκειμένου *Isubject variable*. Σε μελέτες με την *παρατηρητική* ή την *πειραματική μέθοδο*, μια μέτρηση ή κατηγοριοποίηση προϋπαρχουσών διαφορών στη συμπεριφορά ή/και σε άλλα χαρακτηριστικά των υποκειμένων (π.χ. στο επίπεδο επιθετικότητας, στο φύλο κ.ά.). Σε πειράματα, οι μεταβλητές του υποκειμένου συχνά (και κατά λάθος) αναφέρονται ως «ανεξάρτητες» μεταβλητές (με αντίστοιχες αναφορές σε αιτιώδεις σχέσεις, π.χ. «*η επίδραση του φύλου στο...*»). Τα χαρακτηριστικά των υποκειμένων που προϋπάρχουν του πειράματος δεν τα χειρίζεται ο ερευνητής, οπότε δεν υπάρχει κανένας τρόπος απομόνωσης των ανεξάρτητων επιδράσεών τους. Η παρατήρηση ότι οι επιδράσεις μιας *ανεξάρτητης μεταβλητής* σε μια *εξαρτημένη μεταβλητή* διαφοροποιούνται συστηματικά με τα επίπεδα μιας μεταβλητής υποκειμένου είναι συχνά σημαντικά, αλλά δεν σημαίνει ότι η μεταβλητή υποκειμένου είναι από μόνη της υπεύθυνη γι' αυτή τη διαφοροποίηση, μια και η μεταβλητή αυτή καθορίζε-

ται από άλλους, μη δοκιμασμένους στο πείραμα παράγοντες.

μεταβλητότητα στη μορφή δράσης [*behavioral variability* ή *variability of response form*]. Το επίπεδο της ποικιλίας στις διαστάσεις μιας συγκεκριμένης *μορφής δράσης* που εκδηλώνονται σε μια συγκεκριμένη περίοδο. Η μεταβλητότητα στη μορφή δράσης μειώνεται με τη *συνεχή ενίσχυση* μιας συγκεκριμένης μορφής και αυξάνεται με την *ασυνεχή ενίσχυση* της και ιδιαίτερα με την *εξάθλιψη της ενίσχυσής της*. Αυξάνεται επίσης όταν η ίδια η μεταβλητότητα στη μορφή δράσεων γίνεται το *κριτήριο ενίσχυσης* (βλ. *πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης της μεταβλητότητας δράσεων*).

μη ανατρέψιμη πειραματική επίδραση [*non-reversible experimental effect*]. Στην *εκτεταμένη ανάληψη της ατομικής συμπεριφοράς*, κάθε αλληλαγή στη συμπεριφορά από το *βασικό επίπεδο* που καθορίστηκε από το χειρισμό μιας *ανεξάρτητης μεταβλητής* (και όχι από κάποια *εξωγενή μεταβλητή*) κατά τη *φάση χειρισμού Β*, η οποία δεν ανατρέπεται στο βασικό επίπεδο σε μια *φάση ανατροπής Α'*, επειδή η πειραματική προέλευσης αλληλαγή της συμπεριφοράς έχει επιδράσεις στο γενικότερο περιβάλλον οι οποίες και τη διατηρούν.

μηχανισμός άμυνας [*defence mechanism*]. Όρος της ψυχανάλυσης για ένα υποθετικό σύνολο ασυνείδητων, οργανωμένων ψυχικών ενεργειών που διέπουν τη συμπεριφορά. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, πρόκειται για οποιαδήποτε μακροπρόθεσμη αλληλεπίδραση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία μια ενισχυμένη μορφή δράσης επίσης τιμωρείται, ώστε τα ερεθίσματα που παράγονται κατά την εκδήλωσή της να αποκτούν αρνητικά *ενισχυτική αποτελεσματικότητα* και τα ερεθίσματα τα οποία παράγονται από άλλες μορφές δράσης που τερματίζουν αυτά τα *προειδοποιητικά ερεθίσματα* να αποκτούν θετικά ενισχυτική αποτελεσματικότητα (γίνονται δηλαδή *σήματα ασφαλείας*).

μικροσυμπεριφορισμός [*molecular behaviorism*]. Άποψη που εκφράστηκε από ορισμένους συμπεριφοριστές (ανάμεσά τους και ο Β. F. Skinner), σύμφωνα με την οποία η πιθανότητα εκδήλωσης *δράσεων* καθορίζεται από τη συσσώρευση των άμεσων ενισχυτικών επιδράσεών τους. Κατά τη μικροσυμπεριφοριστική άποψη, ο καθορισμός της πιθανότητας εμφάνισης δράσεων από τις χρονικά καθυστερημένες συνέπειές τους ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα της *εξαρτημένα* (θετικά ή αρνητικά) *ενισχυτικής αποτελεσματικότητας* των ερεθισμάτων που παράγονται αυτόματα και άμεσα κατά την εκδήλωσή τους. Σημειώστε ότι η άποψη αυτή είναι «μικροσκοπική» μόνο αναφορικά με τη «*μακροσυμπεριφοριστική*» άποψη. Συγκριτικά με τη γνωστική άποψη (στην οποία η κάθε δράση αποδίδεται σε ένα αμέσως προηγούμενο γνωστικό «αίτιο»), η «μικροσυμπεριφοριστική» άποψη, ότι δηλαδή η *πιθανότητα εκδήλωσης* δράσεων με καθυστερημένες συνέπειες καθορίζεται μακροπρόθεσμα από τις άμεσες, εξαρτημένα ενισχυτικές αυτόματες συνέπειές τους, των οποίων η ενισχυτική δύναμη βασίζεται στο γεγονός ότι τα ερεθίσματα αυτά αποτελούν πηλίσια ενίσχυσης των επομένων δράσεων, είναι προφανώς «μακροσκοπική» (πρβλ. *μακροσυμπεριφορισμό*).

μνήμη [*memory*]. Στη γνωστική ψυχολογία και στην κοινή γνώμη, η υποθετική «αποθήκη» του νου όπου «τοποθετούνται» γνωστικές αναπαραστάσεις των γεγονότων και στην οποία φυλάγονται για μελλοντική «χρήση» ως πηγή πρόκλησης της συμπεριφοράς τού να θυμηθεί κανείς κάποιο γεγονός που συνέβη στο παρελθόν. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, η «μνήμη» είναι μια μη φυσική εξήγηση ενός φυσικού φαινομένου, σύμφωνα με την οποία υπάρχουν συμπεριφορές που λόγω του *ιστορικού διαφορικής ενίσχυσης* εκδηλώνονται με την εμφάνιση του κατάλληλου *διακριτικού ερεθίσματος Ε^ο* και όχι πριν από αυτό. Για παράδειγμα, όταν κάποιος απαγγέλλει ένα ποίημα «από μνήμης», τα ακουστικά και άλλα ερεθίσματα της εκδήλωσης ενός στίχου *προξενούν* (ως Ε^ο) την εκδήλωση του επόμενου, ώστε να μην υπάρχει ανάγκη για κάποιο Ε^ο με μορφή σημειώσεων – η εκδήλωση αυτή δεν προκαλείται από κάποια μη φυσική αντιπαράσταση των στίχων. Παρομοίως, στη συμπεριφοριστική θεώρηση,

η λεγόμενη «αναζήτηση μνήμης» είναι η εκδήλωση *προδρομικών δράσεων* (π.χ. «Από πού τον γνωρίζω αυτόν, από το πανεπιστήμιο, από τη γειτονιά, από το μαγαζί...»), οι οποίες μπορούν να επιφέρουν ένα *συμπληρωματικό διακριτικό ερέθισμα* E^p που προξενεί την επιθυμητή (αλλά μέχρι στιγμής άγνωστη) δράση (π.χ. «Ναι! Είναι ο τραπεζίτης που αρνήθηκε να μου δώσει το δάνειο!»). Από την άποψη του συμπεριφορισμού, η αναφορά σε κάποια απεικόνιση του τραπεζίτη που «βρίσκεται» σε μια υποθετική αποθήκη του νου δεν προσφέρει τίποτε ωφέλιμο στην ικανότητά μας να προβλέψουμε και να ελέγχουμε το φαινόμενο.

μορφή δράσης (*response form* ή *topography* (τοπογραφία) *of response*). Όρος που περιγράφει τις φυσικές διαστάσεις (π.χ. σχήμα, ένταση, εμφάνιση) μιας μονάδας της *συντελεστικής συμπεριφοράς*, χωρίς αναφορά στη *λειτουργία* της (στις ενισχυτικές ή μη συνέπειές της). Οι δράσεις μιας *συντελεστικής τάξης* διαφέρουν στη μορφή τους, αλλά έχουν την ίδια λειτουργία. Αντιθέτως, οι δράσεις ανεξάρτητων λειτουργικών τάξεων μπορεί να μοιάζουν στη μορφή (π.χ. μια δράση με το τηλεκοντρόλ μιας τηλεόρασης και μια δράση με το τηλεκοντρόλ της πόρτας ενός πάρκινγκ είναι σχεδόν της ίδιας μορφής», αλλά έχουν διαφορετικές επιδράσεις στο περιβάλλον.

νατουραλισμός (*Inaturalism*). Η φιλοσοφική άποψη ότι όλος ο κόσμος έχει φυσικές διαστάσεις και ότι ο μεταφυσικός κόσμος (π.χ. ο νοητικός ή ψυχικός κόσμος ως πηγές συμπεριφοράς και όχι ως βιολογικές διεργασίες) δεν υπάρχει.

νόμος του αποτελέσματος (*law of effect*). Θεωρία που διατύπωσε ο Αμερικανός ψυχολόγος E. L. Thorndike σχετικά με την επίδραση των γεγονότων που στη συμπεριφοριστική προσέγγιση ονομάζονται *ενισχυτικές συνέπειες δράσεων*. Κατά τον Thorndike, όλες οι συμπεριφορές *προκαλούνται* αντανακλαστικά από τα *προηγούμενά* τους *ερεθίσματα*, και όταν η πρόκληση μιας αντίδρασης ακολουθείται από ικανοποιητικά ή ευχάριστα γεγονότα, αυξάνεται η *προκλητική δύναμη* του ερεθίσματος που την προκάλεσε ($E \rightarrow A$). Ενώ

συχνά αναφέρεται ως μια πρώιμη εκδοχή της αρχής της *ενίσχυσης* (επειδή και οι δύο αποδίδουν την προέλευση μονάδων της συμπεριφοράς στις συνέπειες προηγούμενων συμπεριφορών), ο νόμος του αποτελέσματος ανήκει στο πλήθος των ψυχολογικών προσεγγίσεων σύμφωνα με τις οποίες η κάθε δράση καθορίζεται από αμέσως προηγούμενα ερεθίσματα, άποψη της οποίας η απόρριψη αποτελεί βασικό γνώρισμα της συμπεριφοριστικής αιτιολόγησης της *συντελεστικής συμπεριφοράς* (ηρβθ. με *ενίσχυση*).

νόμος του ταιριάσματος (*matching law*). Αρχή που περιγράφει τον καθορισμό της κατανομής δράσεων σε *ταυτόχρονα προγράμματα ενίσχυσης*. Σύμφωνα με τη γενική εξίσωση του νόμου όταν δύο *προγράμματα ενίσχυσης* ισχύουν ταυτόχρονα για δύο μορφές δράσης, η σχετική *συχνότητα εμφάνισης* των δύο μορφών δράσης ταιριάζει με τη σχετική *συχνότητα ενίσχυσης* των δύο δράσεων. Όταν υπάρχει μια διαφορά στην *ενισχυτική αποτελεσματικότητα* των συνεπειών δύο μορφών δράσης, η εξίσωση προσαρμόζεται με τον πολλαπλασιασμό της συχνότητας ενίσχυσης του δυνατότερου ενισχυτή, ανάλογα με το μέγεθος της διαφοράς στη δύναμή τους.

νοός (*mind*). Από την άποψη του συμπεριφορισμού, όρος που υποδηλώνει το σύνολο των τάσεων ενός ατόμου να αντιλαμβάνεται, να σκέφτεται, να αισθάνεται και να ενεργεί με τους τρόπους που το χαρακτηρίζουν, και που δεν αποτελεί αιτία τους.

ομαδική-στατιστική μέθοδος (*group design* ή *statistical method*). Πειραματική μέθοδος στην οποία οι επιδράσεις άγνωστων *εξωγενών μεταβλητών* ελέγχονται μέσα από την κατανομή τους σε ομάδες πολλαπλών υποκειμένων. Εφόσον οι πειραματικές ομάδες θεωρούνται ότι είναι, κατά μέσο όρο, ισοδύναμες όσον αφορά τις επιδράσεις εξωγενών μεταβλητών, οι διαφορές στο μέσο όρο της συμπεριφοράς σε αυτές αποδίδονται στην *ανεξάρτητη μεταβλητή*.

οντογενετική συνάρτηση (ή *συνάρτηση ενίσχυσης*) (*ontogenetic contingency* (ή *contingency of reinforcement*)). Όρος του Skinner

για μια από τις δύο βασικές τάξεις γεγονότων που είναι υπεύθυνα για τη *συντελεστική συμπεριφορά* ενός ατομικού οργανισμού. Αυτές είναι η *διαμόρφωση δράσεων* από τις διαφορικές συνέπειές τους κατά τη διάρκεια της ζωής του (οι οντογενετικές συναρτήσεις) και η διαφοροποίηση των γενετικών χαρακτηριστικών του από τη διαφορική αναπαραγωγική επιτυχία των προγόνων του (οι *φυλογενετικές συναρτήσεις*).

ουδέτερο ερέθισμα (E⁰) [*neutral stimulus (NS)*].

Σε σχέση με την *προκαλούμενη συμπεριφορά*, οποιοδήποτε ερέθισμα το οποίο δεν προκαλεί μια συγκεκριμένη αντίδραση (δηλαδή τα ερεθίσματα είναι «ουδέτερα» σε σχέση με μια συγκεκριμένη *λειτουργία* – μπορεί όμως να είναι προκλητικά για κάποια *άλλη* αντίδραση). Σε σχέση με τη *συντελεστική συμπεριφορά*, οποιοδήποτε ερέθισμα το οποίο δεν διαθέτει μια συγκεκριμένη ενισχυτική, διακριτική, καθοδηγητική διακριτική ή παρωθητική λειτουργία. Και πάλι το ερέθισμα διαπιστώνεται ότι είναι ουδέτερο σε σχέση με μια *συγκεκριμένη λειτουργία* – δεν είναι απόλυτα χωρίς επίδραση στη συμπεριφορά του ατόμου, αλλιώς δεν θα μπορούσε να αποκτήσει ποτέ κάποια προκλητική, ενισχυτική, διακριτική ή παρωθητική λειτουργία.

ουσιαστικοποίηση [*essentialism*]. Τρόπος εξήγησης της προέλευσης φυσικών φαινομένων, συμπεριλαμβανομένης και της συμπεριφοράς. Οι κατηγορίες φαινομένων (π.χ. ο αθλητισμός, το άγχος κ.λπ.) αντανακλούν κάποιες καθολικές, σταθερές ιδιότητες, οι οποίες θεωρείται ότι προϋπάρχουν και καθορίζουν το κάθε παράδειγμα της κατηγορίας (π.χ. ο ποδοσφαιριστής κάνει ένα καλό σουτ *επειδή* είναι καλός αθλητής, ο φοιτητής τραυλίζει *επειδή* είναι αγχωμένος κ.ο.κ.).

πάλη για την εξουσία [*power struggle*]. Μορφή *κοινωνικά διασυνδεδεμένης συντελεστικής αλλησίδας χωρίς λειτουργική ένωση*, στην οποία, για τη συμπεριφορά δύο ή περισσότερων ανθρώπων, η παροχή *αρνητικών ενισχυτών* στον άλλο (ή η αφαίρεση *θετικών αρνητικών* από τον άλλο) ενισχύεται περιστασιακά από τον τερματισμό αρνητικών ενισχυτών που προέρχονται από τον άλλο. Πρόκειται

δηλαδή για μια αλληλεπίδραση στην οποία διαμορφώνονται μαζί τα *ρεπερτόρια* χρήσης της *τιμωρίας* και των δύο (ή περισσότερων) συμμετεχόντων.

παραλλαγή συμπεριφοράς [*behavioral variant*].

Μορφή της *συντελεστικής συμπεριφοράς* η οποία *επάγεται* από την *ενίσχυση* ή την *εξάλειψη της ενίσχυσης* άλλων μορφών.

παρασυμπαθητική διέγερση [*parasympathetic arousal*].

Σύνθετη *ανεξάρτητη* ή *εξαρτημένη αντίδραση* προερχόμενη από τη δραστηριότητα του παρασυμπαθητικού τομέα του αυτόνομου νευρικού συστήματος, που αφορά τη μείωση του καρδιακού ρυθμού, της αναπνοής και της πίεσης του αίματος το οποίο συγκεντρώνεται στους λείους μυς και στους αδένες, διευκολύνοντας την πρόκληση πεπτικών αντιδράσεων και άλλων καταβολικών ενεργειών, αλλά μειώνει την ετοιμότητα του σώματος για ζωηρές δράσεις όπως το τρέξιμο ή η αντεπίθεση (πρβλ. με *συμπαθητική διέγερση*).

παρατηρητική δράση [*observing response*]. Κάθε

δράση η οποία επιφέρει ή εντοπίζει ένα *ερέθισμα* και *ενισχύεται* από αυτό το γεγονός, επειδή στο παρελθόν το ερέθισμα αυτό αποτέλεσε το πηλαίο διαφορικής θετικής ή αρνητικής ενίσχυσης (E⁺) άλλων δράσεων.

παρατηρητική μέθοδος [*observational method*].

Επιστημονική παρατήρηση της τάξης μεταξύ δύο ή περισσότερων μεταβλητών στην οποία υπάρχει ένας ολοκληρωμένος ορισμός των διαστάσεών τους και μια ποσοτική αξιολόγηση των επιπέδων τους, καθώς και της μεταξύ τους σχέσης. Στην ψυχολογία, οι παρατηρήσεις μπορεί να γίνονται μεταξύ δύο χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς (π.χ. απογοήτευσης και θυμού) ή μεταξύ χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς και περιβαλλοντικών συνθηκών (π.χ. απογοήτευσης και αποδοκμασίας), σε καμιά όμως περίπτωση δεν προσφέρουν απόδειξη για την ύπαρξη *αιτιωδών σχέσεων* μεταξύ μεταβλητών, επειδή η παρατηρητική μέθοδος δεν διαθέτει τρόπο απόρριψης των πιθανών επιδράσεων άλλων γνωστών ή άγνωστων παραγόντων, που μπορεί να είναι πραγματικά υπεύ-

θυνες για τη συστηματική σχέση των μεταβλητών που παρατηρήθηκε.

παρουσίαση του Eⁿ κατά την απουσία του E^o ή/και παρουσίαση του E^o κατά την απουσία του Eⁿ [inhibitory conditioning]. Περιβαλλοντικές συνθήκες που καθυστερούν ή αποκλείουν τη δημιουργία ενός εξαρτημένου αντανακλαστικού ή περιορίζουν την ισχύ του. Η δημιουργία ενός εξαρτημένου αντανακλαστικού δεν βασίζεται μόνο στη συσχέτιση του E^o και του Eⁿ για τη συγκεκριμένη αντίδραση, αλλά και στον περιορισμό της ξεχωριστής παρουσίας αυτών των ερεθισμάτων.

παροχή ενισχυτικών γεγονότων ανεξάρτητα από τη συμπεριφορά [non-contingent reinforcement]. βλ. πρόγραμμα ενίσχυσης ρολογιού.

παρωθητική διαδικασία [motivational operation ή drive operation]. Γενικός όρος για οποιαδήποτε περιβαλλοντική συνθήκη η οποία αυξάνει ή μειώνει προσωρινά τη θετικά ενισχυτική ή την αρνητικά ενισχυτική αποτελεσματικότητα ερεθισμάτων.

παρωθητική διεργασία [motivational process]. Ο καθορισμός της ενισχυτικής δύναμης ερεθισμάτων· ονομασία για το σύνολο οποιασδήποτε παρωθητικής διαδικασίας, μαζί με την προσωρινή αύξηση ή μείωση στη θετικά ενισχυτική ή στην αρνητικά ενισχυτική αποτελεσματικότητα ερεθισμάτων που καθορίζεται από αυτήν.

παυλοβιανή διαδικασία απόκτησης αντανακλαστικών [Pavlovian conditioning]. Εναλλακτικός όρος για τη συσχέτιση ουδέτερων και προκλητικών ερεθισμάτων.

παύση κατόπιν ενίσχυσης [post-reinforcement pause]. Φαινόμενο της συντελεστικής συμπεριφοράς, είναι η περίοδος διακοπής στην εκδήλωση δράσεων που εμφανίζεται ύστερα από την παραγωγή (ή την απλή παρουσίαση) ενός θετικά ενισχυτικού ερεθίσματος ή ύστερα από τον τερματισμό ενός αρνητικά ενισχυτικού ερεθίσματος. Είναι σχετικά μεγάλη στα αμετάβλητα προγράμματα ενίσχυσης (AA, AXΔ και AP) και καθορίζεται από τη λειτουργία των συνθηκών κατόπιν ενίσχυσης ως διακριτικών ερεθισμάτων (E^o και Eⁿ) για τη

παραγωγή του επόμενου ενισχυτικού ερεθίσματος.

πείραμα [experiment]. Επιστημονική μελέτη στην οποία υπάρχει τρόπος απομόνωσης των αιτιωδών σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών. Ειδικά στην ψυχολογία, πραγματοποιείται μέσα από το συστηματικό χειρισμό συνθηκών και τη καταγραφή της συμπεριφοράς των υποκειμένων.

πειραματική ανάλυση της συμπεριφοράς [experimental analysis of behavior]. Νατουραλιστική επιστήμη της συμπεριφοράς που προέκυψε από τη φιλοσοφία της επιστήμης του θεμελιώδους συμπεριφορισμού. Χαρακτηρίζεται από τη χρονικά εκτεταμένη πειραματική ανάλυση της σχέσης μεταξύ της συμπεριφοράς ατομικών οργανισμών και των συνθηκών της. Για να αυξηθεί η δυνατότητα γενίκευσης των αρχών που προκύπτουν από τις πειραματικές αναλύσεις, οι συμπεριφορές που μελετώνται είναι συνήθως αντιπροσωπευτικές δράσεις (π.χ. ραμφίσματα πηκτρού, πίεση μοχλού) με σχετικά απλούς οργανισμούς (π.χ. περιστέρια, αρουραίους), αλλά και με ανθρώπους (ιδιαίτερα σε μελέτες χαρακτηριστικών συμπεριφοράς τα οποία δεν εμφανίζονται σε άλλα βιολογικά είδη, όπως η σχέση μεταβατικότητας ερεθισμάτων).

πειραματικό σχέδιο ABA (σχέδιο ανατροπής) [ABA design (ή reversal design)]. Στη μέθοδο εκτεταμένης ατομικής ανάλυσης, η πιο δυνατή δοκιμασία της αξιοπιστίας των πειραματικών ευρημάτων. Μετά από τη βασική φάση A και τη φάση χειρισμού B, η αρχική συνθήκη (A') ανατρέπεται παρέχοντας δύο δοκιμασίες της χωροχρονικής τάξης μεταξύ επιπέδων της ανεξάρτητης και της εξαρτημένης μεταβλητής.

πειραματικό σχέδιο ABAB [ABAB design]. Εκτεταμένη παραήλαση του πειραματικού σχεδίου ανατροπής ABA, η οποία, πέρα από την ανατροπή στη βασική φάση (A'), προσθέτει και μια ανατροπή στη φάση χειρισμού (B'). Πέρα από την πρόσθετη απόδειξη της αξιοπιστίας της επίδρασης της ανεξάρτητης μεταβλητής την οποία παρέχει σε σχέση με το σχέδιο ABA, το σχέδιο ABAB προτιμάται σε περιπτώ-

σεις στις οποίες η επίδραση αυτή είναι επιθυμητή (π.χ. στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ή της ψυχοθεραπείας), επειδή το πείραμα δεν τελειώνει με τη συμπεριφορά στο αρχικό, μη επιθυμητό (φάση Α) επίπεδό της.

πειραματικό σχέδιο πολλαπλού βασικού επιπέδου *Multiple baseline design*. Στην *εκτεταμένη ατομική ανάληψη*, πειραματικό σχέδιο που χρησιμοποιείται για την αξιολόγηση της *αξιοπιστίας* της επίδρασης της *ανεξάρτητης μεταβλητής* όταν οι αλλαγές στη συμπεριφορά που εμφανίστηκαν στη *φάση χειρισμού Β* δεν θα μπορούσαν να ανατραπούν σε μια *φάση ανατροπής Α'*, συνήθως επειδή μια καινούργια μορφή δράσης ενισχύεται και εκτός πλαισίου του πειράματος. Στο **πειραματικό σχέδιο πολλαπλού βασικού επιπέδου με διασταύρωση υποκειμένων** *Multiple baseline design across subjects*, το κάθε υποκείμενο έχει μια *βασική φάση* διαφορετικής διάρκειας, ώστε να υπάρχει μια ποικιλία χρονικών σχέσεων μεταξύ του χειρισμού της ανεξάρτητης μεταβλητής και της αλλαγής στο επίπεδο της *εξαρτημένης μεταβλητής*. Εάν η αλλαγή της συμπεριφοράς ακολουθεί σταθερά το χειρισμό της ανεξάρτητης μεταβλητής παρά τις διαφορές στη διάρκεια της βασικής φάσης, θεωρείται ότι παρέχει απόδειξη της ανεξάρτητης (από *εξωγενείς μεταβλητές*) επίδρασής του στη συμπεριφορά των υποκειμένων. Στο **πειραματικό σχέδιο πολλαπλού βασικού επιπέδου με διασταύρωση συμπεριφορών** *Multiple baseline design across behaviors* δύο ή περισσότερες *μορφές δράσης* του ίδιου ατόμου καταγράφονται ταυτόχρονα (υπάρχουν δηλαδή δύο ταυτόχρονες βασικές φάσεις Α), και όταν οι *συντόπιες εκδήλωσης* και των δύο συμπεριφορών είναι σταθερές, οι πειραματικές συνθήκες αλληλάζουν μόνο σε σχέση με μία από αυτές. Αργότερα, δηλαδή σε μια διαφορετική χρονική στιγμή, αλληλάζουν οι πειραματικές συνθήκες σε σχέση με την άλλη μορφή δράσης. Εάν η ανεξάρτητη μεταβλητή έχει μια παρόμοια επίδραση και στις δύο συμπεριφορές, παρά τη διαφορά στη χρονική στιγμή των δύο χειρισμών, θεωρείται ότι παρέχει απόδειξη ότι η ανεξάρτητη μεταβλητή (και όχι κάποια

εξωγενής μεταβλητή) καθόριζε τις παρατηρήσιμες αλλαγές στη συμπεριφορά.

πειραματικός θάλαμος («θάλαμος του Skinner»)

Experimental chamber ή *operant conditioning chamber* ("Skinner box"). Κλειστό, ελεγχόμενο περιβάλλον, απομονωμένο από τις επιδράσεις *εξωγενών μεταβλητών* για τη διεκδίκηση της διερεύνησης γενικεύσιμων αρχών της μακροπρόθεσμης σχέσης μεταξύ της *πιθανότητας εκδήλωσης αντιπροσωπευτικών δράσεων* και των *πρότερων και επακόλουθων ερεθισμάτων* τους, συνήθως με υποκείμενα σχετικά απλών βιολογικών ειδών. Περιλαμβάνει έναν τρόπο ακριβούς παρουσίασης *διακριτικών/εξαρτημένα ενισχυτικών ερεθισμάτων*, ένα τουλάχιστον *χειριστήριο* (*operandum* ή *manipulandum*) που καταγράφει την εκδήλωση δράσεων μιας *συντελεστικής τάξης* και έναν τουλάχιστον μηχανισμό για το χειρισμό των ανεξάρτητων (θετικά ή αρνητικά) ενισχυτικών *συνεπειών* αυτών των δράσεων. Ο όρος Skinner box χρησιμοποιείται κυρίως από όσους είναι αντίθετοι στην προσέγγισή μας, υπονοώντας την υποτιθέμενη απλοϊκή αντιμετώπιση του συμπεριφοριστή απέναντι στην πολυπλοκή φύση της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

περίοδος μεταξύ δράσεων (ΠΜΔ) *Interresponse time (IRT)*. Φαινόμενο της *συντελεστικής συμπεριφοράς*, αναφέρεται στη διάρκεια της παύσης που μεσοδιαβεί μεταξύ *εκδηλώσεων των δράσεων* μιας *συντελεστικής τάξης*. Στα *προγράμματα διαφορικής ενίσχυσης συγκεκριμένων συχνοτήτων δράσεων*, συγκεκριμένες περίοδοι μεταξύ δράσεων (ΠΜΔ) αποτελούν βασικά κριτήρια της *συνάρτησης ενίσχυσης*.

πίεση μοχλού *Lever press*. Χαρακτηριστική *αντιπροσωπευτική δράση*, συνήθως με αρουραίους ή ανθρώπους ως πειραματικά υποκείμενα, αλλά και με άλλα βιολογικά είδη, η οποία περιλαμβάνει οποιαδήποτε μορφή δράσης κλείνει ένα μικροδιακόπτη που ενεργοποιείται από ένα μοχλό.

πιθανότητα εκδήλωσης (ή εμφάνισης) δράσεων *Emission probability* ή *operant response probability*. Η ισχύς μιας τάξης *συντελεστικής συμπεριφοράς*. Συνήθως ταυτίζεται με

τη μέτρηση της *συχνότητας εμφάνισης δράσεων*, όπου η πιθανότητα εκδήλωσης θεωρείται μεγαλύτερη όταν η μορφή δράσης εκδηλώνεται περισσότερο συχνά. Υπάρχουν όμως εναλλακτικές θεωρήσεις της ισχύος της συντελεστικής συμπεριφοράς, όπως η αντίσταση της συχνότητας εμφάνισης στην αλλαγή όταν αλληάζουν οι συνθήκες (βλ. *αντίσταση αλλαγών συνθηκών*) και η σχετική συχνότητα εμφάνισης πολλαπλών μορφών δράσης (βλ. *νόμος του ταιριάσματος*).

πολλαπλές λειτουργίες ερεθισμάτων *Multiple stimulus functions*. Όρος που υποδηλώνει ότι το ίδιο ερέθισμα μπορεί ταυτόχρονα να έχει περισσότερες από μία *λειτουργίες* στη συμπεριφορά, π.χ. το ίδιο ερέθισμα μπορεί ταυτόχρονα να ενισχύσει τη μορφή δράσης που το επέφερε (ενισχυτική λειτουργία), να προκαλέσει μια αντίδραση (προκλητική λειτουργία) και να προξενήσει την εκδήλωση της επόμενης δράσης (διακριτική λειτουργία), η ενισχυτική δύναμη της συνέπειας της οποίας θεμελιώθηκε από την παρουσία του (παρωθητική λειτουργία).

πολλαπλό πρόγραμμα ενίσχυσης (ΠΟΛ) *Multiple schedules of reinforcement (MULT)*. *Σύνθετο πρόγραμμα ενίσχυσης* με δύο ή περισσότερα εναλλασσόμενα προγράμματα, το καθένα από τα οποία εισάγεται με το δικό του *διακριτικό ερέθισμα* E^ο. Το κάθε πρόγραμμα μπορεί να ισχύει για κάποιο αμετάβλητο ή μεταβλητό χρονικό διάστημα, με την αλλαγή των προγραμμάτων (μαζί με τα E^ο τους) να γίνεται ανεξάρτητα από τη συμπεριφορά του ατόμου, ή μπορεί να ισχύει μέχρι την παραγωγή ενός αμετάβλητου ή μεταβλητού αριθμού ενισχυτικών ερεθισμάτων.

πραγματισμός *[pragmatism]*. Φιλοσοφική βάση του *θεμελιώδους συμπεριφορισμού*. Απορρίπτει τη δυνατότητα αντικειμενικής περιγραφής της πραγματικότητας — άρα το κριτήριο για την καλύτερη από δύο προτάσεις αναφορικά με τις αιτίες ενός φαινομένου δεν είναι το σχετικό ποσό αλήθειας (όπως στο *ρεαλισμό*), αλλά η σχετική πρακτική ωφελιμότητά τους. Επιλέγει τις προτάσεις που καθιστούν την προέλευση του φαινομένου λιγότερο

μυστηριώδη, πιο κατανοητή σχετικά με άλλα γνωστά φαινόμενα, περισσότερο προβλεπόμενα, και που, όπου είναι δυνατόν, αυξάνουν τη δυνατότητα ελέγχου του. Τέλος, ταυτίζει τη γνώση ενός φαινομένου με την πρακτική ωφελιμότητα της περιγραφής του (πρβλ. με *ρεαλισμό*).

προβολή *[projection]*. Όρος της ψυχανάλυσης. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, πρόκειται για έναν τρόπο τερματισμού των *προειδοποιητικών σημάτων* που παράγονται από την αρχική εκδήλωση μιας τιμωρημένης μορφής δράσης μέσα από τη λεκτική απόδοσή της σε άλλον. Η δράση αυτή διατηρεί κάποια επαφή με τα *ενισχυτικά ερεθίσματα* των τιμωρημένων μορφών, αλλά εφόσον δεν τιμωρείται, τα ερεθίσματα που παράγονται κατά την εκδήλωσή της θα αποκτήσουν θετικά ενισχυτική δύναμη και ως *σήματα ασφάλειας*.

πρόγραμμα αμετάβλητης αναλογίας (ΑΑ) *Fixed ratio schedule (FR)*. Μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία η ενίσχυση βασίζεται στο *ποσό* δράσεων μιας *συντελεστικής τάξης* που εκδηλώνονται, με το ποσό αυτό να είναι κάθε φορά το ίδιο, δηλαδή να μη μεταβάλλεται από το έναν ενισχυτή στον άλλο.

πρόγραμμα αμετάβλητου ρολογιού (ΑΡ) *Fixed time (ή fixed clock) schedule (FT)*. Μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία το *ενισχυτικό γεγονός* συμβαίνει ανεξάρτητα από τη συμπεριφορά του υποκειμένου, με τη λήξη ενός αμετάβλητου χρονικού διαστήματος.

πρόγραμμα αμετάβλητου χρονικού διαστήματος (ΑΧΔ) *Fixed interval schedule*. Μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία η *ενίσχυση* βασίζεται στην εκδήλωση μίας μόνο δράσης της *συντελεστικής τάξης* μετά από το πέρασμα ενός αμετάβλητου χρονικού διαστήματος. Οι δράσεις που εκδηλώνονται πριν από τη λήξη αυτού του διαστήματος δεν συμβάλλουν στην παραγωγή του *ενισχυτικού ερεθίσματος*.

πρόγραμμα αναλογίας *[ratio schedule]*. Γενικός όρος για κάθε μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία η ενίσχυση βασίζεται στο ποσό δράσεων μιας συ-

ντελεστικής τάξης που εκδηλώνονται, δηλαδή το ενισχυτικό ερέθισμα παράγεται μόνο με την εκδήλωση ενός ποσού «κατάλληλων» δράσεων. Συγκριτικά με τα προγράμματα κατά χρονικό διάστημα, τα προγράμματα αναλογίας διατηρούν σχετικά υψηλές συχνότητες εκδήλωσης δράσεων.

πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης άλλων δράσεων (ΔΕΑ) *differential reinforcement of other (ή alternative ή incompatible) responses (DRO ή DRA) schedule*. Μακροπρόθεσμη συνάρτηση στην οποία η ενισχυτική συνέπεια παράγεται όταν μια συγκεκριμένη μορφή δράσης δε ν εμφανίζεται για μια συγκεκριμένη περίοδο. Αυτό το χρονικό διάστημα μπορεί να είναι το ίδιο κάθε φορά (ΔΕΑ-αμετάβλητου διαστήματος ή ΔΕΑ-ΑΧΔ) ή να αλλάζει από το ένα ενισχυτικό ερέθισμα στο άλλο (ΔΕΑ-μεταβλητού διαστήματος ή ΔΕΑ-ΜΧΔ).

πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης ενδιάμεσων συχνοτήτων δράσεων (ΔΕΕ) *differential reinforcement of pacing schedule (DRP)*. Μακροπρόθεσμη συνάρτηση στην οποία τα ενισχυτικά ερεθίσματα παράγονται μόνο όταν η περίοδος μεταξύ δράσεων είναι μεγαλύτερη από κάποια συγκεκριμένη περίοδο x , αλλά και μικρότερη από μια δεύτερη περίοδο ψ .

πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης μεταβλητότητας (ΔΕΜ) *differential reinforcement of variability schedule (VAR)*. Μακροπρόθεσμη συνάρτηση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος όπου το ενισχυτικό γεγονός παράγεται μόνο όταν η μορφή της δράσης διαφέρει από τη μορφή των προηγούμενων x ενισχυμένων δράσεων (π.χ. από τη μορφή των προηγούμενων 5 ενισχυμένων δράσεων: ΔΕΜ 5).

πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης συγκεκριμένων συχνοτήτων δράσεων *differential reinforcement of interresponse times*. Γενικός όρος για τα προγράμματα ενίσχυσης στα οποία η περίοδος μεταξύ δράσεων (ΠΜΔ) αποτελεί μέρος του κριτηρίου ενίσχυσης, π.χ. τα προγράμματα ΔΕΧ, ΔΕΨ και ΔΕΕ.

πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης υψηλής συχνότητας δράσης (ΔΕΥ) *differential reinforcement of high rates of response schedule (DRH)*. Μακροπρόθεσμη συνάρτηση

στην οποία οι ενισχυτικές συνέπειες παράγονται μόνο όταν ένας συγκεκριμένος αριθμός δράσεων της συντελεστικής τάξης εμφανίζεται μέσα σε ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, όταν δηλαδή οι περίοδοι μεταξύ δράσεων (ΠΜΔ) είναι αρκετά μικρές.

πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης χαμηλών συχνοτήτων δράσης (ΔΕΧ) *differential reinforcement of low rates of response schedule (DRL)*. Μακροπρόθεσμη συνάρτηση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία οι ενισχυτικές συνέπειες παράγονται μόνο όταν η περίοδος μεταξύ μιας δράσης της συντελεστικής τάξης και της προηγούμενης δράσης είναι μεγαλύτερη από κάποιο δεδομένο χρονικό κριτήριο. Το πρόγραμμα ΔΕΧ μπορεί να ενισχύει συμπτωματικά τις μορφές δράσεων που «γεμίζουν» την απαραίτητη περίοδο μεταξύ δράσεων.

πρόγραμμα ενίσχυσης *Ischedule of reinforcement*. Μια σύνοψη της συστηματικής σχέσης μεταξύ της εκδήλωσης δράσεων μιας συντελεστικής τάξης και της παραγωγής θετικών ή αρνητικών ενισχυτικών συνεπειών σε ορισμένη χρονική περίοδο, δηλαδή ένας κανόνας που αναπαριστά τις συνθήκες κάτω από τις οποίες τα μέλη μιας λειτουργικής τάξης δράσεων είναι και δεν είναι αποτελεσματικά για κάποιο χρονικό διάστημα. Τα προγράμματα ενίσχυσης μπορεί να ρυθμιστούν με ακρίβεια από ειδικούς σε ψυχοθεραπευτικές ή εκπαιδευτικές παρεμβάσεις, αλλά πάντοτε υπάρχουν αυτές οι μακροπρόθεσμες σχέσεις δράσεων-ενισχυτών, ανεξάρτητα από τη συστηματική παρατήρηση ή ρύθμισή τους.

πρόγραμμα ενίσχυσης ρολογιού *Itime-based schedule* ή *clock-based schedule*. Μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία η παροχή ενισχυτών βασίζεται αποκλειστικά στο πέρασμα του χρόνου, ανεξάρτητα δηλαδή από τη συμπεριφορά του υποκειμένου. Ενώ η ενίσχυση δεν εξαρτάται από τη συμπεριφορά του υποκειμένου, τα προγράμματα ενίσχυσης ρολογιού διαμορφώνουν τη συμπεριφορά του με τη συμπτωματική ενίσχυση δράσεων (βλ. πρό-

γραμμά αμετάβλητου ρολογιού και πρό-
γραμμά μεταβλητού ρολογιού).

πρόγραμμα μεταβλητής αναλογίας (MA) [*variable ratio schedule (VR)*]. Μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία η ενίσχυση βασίζεται στο ποσό των δράσεων μιας συντελεστικής τάξης που εκδηλώνονται, με το ποσό αυτό να μεταβάλλεται από το έναν ενισχυτή στον άλλο.

πρόγραμμα μεταβλητού ρολογιού (MP) [*variable time* (ή *variable clock*) *schedule of reinforcement (VT)*]. Μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία το ενισχυτικό γεγονός συμβαίνει ανεξάρτητα από τη συμπεριφορά του υποκειμένου με τη λήξη ενός χρονικού διαστήματος, το οποίο *μεταβάλλεται* από τη μια παροχή του ενισχυτικού γεγονότος στην άλλη.

πρόγραμμα μεταβλητού χρονικού διαστήματος (MXΔ) [*variable interval schedule (VI)*]. Μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία η ενίσχυση βασίζεται στην εκδήλωση *μιας μόνο* δράσης της συντελεστικής τάξης *μετά από το πέρασμα ενός μεταβλητού χρονικού διαστήματος*. Οι δράσεις που εκδηλώνονται πριν από τη λήξη αυτού του διαστήματος δεν συμβάλλουν στην παραγωγή του ενισχυτικού ερεθίσματος.

προγράμματα εκατοστιαίας αναλογίας [*percentile schedule*]. Πρόγραμμα προδιαγραμμένης αλληλαγής στο *κριτήριο ενίσχυσης* στην κλινική ή εκπαιδευτική *διαμόρφωση δράσεων*, ανάλογα με το ρυθμό *επαγωγής* και *ενδυνάμωσης* καινούργιων *εγγύτατων μορφών*. Σε οποιαδήποτε στιγμή της διαμόρφωσης, η μόλις εκδηλωμένη μορφή δράσης θα ενισχυθεί εάν αποτελεί *εγγύτερη προσέγγιση της επιδιωκόμενης μορφής* σε σχέση με ένα συγκεκριμένο ποσοστό από τις αμέσως προηγούμενες εκδηλωμένες μορφές (π.χ. εάν μοιάζει πιο πολύ με την επιδιωκόμενη μορφή σε σχέση με τουλάχιστον πέντε από τις αμέσως προηγούμενες δέκα εκδηλωμένες δράσεις). Έτσι, το κριτήριο ενίσχυσης γίνεται αυτόματα περισσότερο ή λιγότερο απαιτητικό, ανάλογα με την πρόσφατη επί-

δοση του εκπαιδευόμενου ή θεραπευόμενου.

προγράμματα κατά χρονικό διάστημα [*interval schedule*]. Γενικός όρος για οποιαδήποτε μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία η ενίσχυση βασίζεται στην εκδήλωση *μίας μόνο δράσης* της *συντελεστικής τάξης* μετά το πέρασμα ενός χρονικού διαστήματος. Οι δράσεις που εκδηλώνονται πριν από τη λήξη αυτού του διαστήματος δεν συμβάλλουν στην παραγωγή της ενισχυτικής συνέπειας. Συγκριτικά με τα προγράμματα αναλογίας, τα προγράμματα κατά χρονικό διάστημα διατηρούν σχετικά χαμηλές συχνότητες εκδήλωσης δράσεων.

προδρομικές δράσεις [*precurrent behavior*]. Δράσεις των οποίων η εκδήλωση επιφέρει *διακριτικά ερεθίσματα* E^D και E^A που προάγουν τη λύση προβλημάτων, δηλαδή την εκδήλωση μιας (μέχρι την εκδήλωσή της) άγνωστης μορφής δράσης η οποία επιφέρει ένα γνωστό ενισχυτικό αποτέλεσμα.

προειδοποιητικό σήμα [*warning signal*]. Σύμπτυξη του όρου *εξαρτημένα αρνητικός ενισχυτής* (E^{EE-}) ή *εξαρτημένα αρνητικά ενισχυτικά ερεθίσματα*. Χρησιμοποιείται ιδιαίτερα συχνά σε καταστάσεις στις οποίες ο –κατά συνέπεια δράσης– τερματισμός ενός E^{EE-} ακυρώνει την παρουσίαση ενός E^{AE-} (ή ακυρώνει τον τερματισμό ενός E^{EE+}) που θα συνέβαινε εάν δεν εκδηλωνόταν η δράση αυτή.

προκαλεί αντιδράσεις [*elicit responding* ή *effect of CS or UCS*]. Αναγκάζει αντανακλαστικά μια ενέργεια του ατόμου· η επίδραση των *προκλητικών ερεθισμάτων* (E^{EP} και E^{AP}) (πρβλ. με *προξενεί την εκδήλωση δράσεων*).

προκαλούμενη συμπεριφορά [*respondent* ή *elicited behavior*]. Γενικός όρος για όλες τις *αντιδράσεις*, δηλαδή για όλες τις συμπεριφορές που προκαλούνται αντανακλαστικά από ερεθίσματα τα οποία προηγούνται αυτών, συμπεριλαμβανομένων των ανεξάρτητων (A^A) και των εξαρτημένων (A^E) αντιδράσεων (πρβλ. με *συντελεστική συμπεριφορά*).

προκλητική δύναμη [*eliciting effectiveness*]. Σε μια συγκεκριμένη περίοδο, το επίπεδο της δύναμης ενός ερεθίσματος να προκαλεί μια συγκεκριμένη αντίδραση.

προκλητικό ερέθισμα (Eⁿ) *eliciting stimulus*.

Οποιοδήποτε ερέθισμα το οποίο, όταν παρουσιαστεί, προκαλεί μια αντίδραση. Το Eⁿ είναι ένας γενικός όρος που περιγράφει και τα ανεξάρτητα (E^{an}) και τα εξαρτημένα (E^{en}) προκλητικά ερεθίσματα (πρβλ. με *διακριτικό ερέθισμα E^p*).

προληπτική ή τελετουργική συμπεριφορά *Isuperstitious behavior*.

Συντελεστική συμπεριφορά η οποία διαμορφώνεται και διατηρείται από τη συμπτωματική ενίσχυση δράσεων, δηλαδή από την κατά σύμπτωση παρουσίαση θετικών ενισχυτών ή τον κατά σύμπτωση τερματισμό αρνητικών ενισχυτών.

προξενεί την εκδήλωση δράσεων *levoked responding (effect of S^p)*.

Η επίδραση ενός *διακριτικού ερεθίσματος E^p*, δηλαδή η αύξηση της *πιθανότητας εκδήλωσης* μορφών δράσης που ενισχύονταν διαφορετικά κατά την παρουσία του (πρβλ. με *προκαλεί αντιδράσεις και αναστέλλει την εκδήλωση δράσεων*).

προξενούμενη συμπεριφορά *levoked (operant) behavior*.

Γενικός όρος για τις δράσεις των οποίων η *πιθανότητα εκδήλωσης* αυξάνεται από την παρουσίαση ενός *διακριτικού ερεθίσματος E^p* (ενός πλαισίου ενίσχυσης αυτής της μορφής δράσης).

προοδευτική χαλάρωση *lprogressive relaxation*.

Μέθοδος για την πρόκληση μυϊκής χαλάρωσης και *παρασυμπαθητικής διέγερσης* μέσα από το προσωρινό έντονο τέντωμα ομάδων των κύριων μυών του σώματος και την ελεγχόμενη βαθιά αναπνοή.

προσωπικότητα *(personality)*.

Από την άποψη του συμπεριφορισμού, ονομασία για το σύνολο των τάσεων του ατόμου να αντιλαμβάνεται, να σκέφτεται, να αισθάνεται και να ενεργεί με τρόπους που το χαρακτηρίζουν, και που δεν αποτελεί αιτία τους. Κυρίως αναφέρεται σε συμπεριφορές που θεωρούνται προσαρμοσμένες ή μη προβληματικές (αφού οι προβληματικές συμπεριφορές αναφέρονται ως «ψυχοπαθολογία»). Όπως όλες οι συμπεριφορές, έτσι και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας διακρίνονται από μεταβλητότητα, αλλά η δυναμική καθοριστική αλληλεπίδρασή τους με τις περιβαλλοντικές συνθήκες είναι δυσδιάκριτη όταν οι συνθήκες εί-

ναι σταθερές για σχετικά μεγάλα χρονικά διαστήματα.

πρότερο (της συμπεριφοράς) *ερέθισμα lantecedent stimulus* ή απλώς *antecedent*.

Κάθε ερέθισμα που προηγείται της εκδήλωσης μιας *δράσης* ή της πρόκλησης μιας *αντίδρασης*, ανεξάρτητα από την επίδραση ή μη επίδρασή του στη συμπεριφορά. Ένα πρότερο ερέθισμα μπορεί να λειτουργεί ως *διακριτικό ερέθισμα E^p* ή E^a, ως *προκλητικό ερέθισμα Eⁿ*, μπορεί επίσης να θεμελιώσει ή να εκμηδενίσει την *ενισχυτική αποτελεσματικότητα* ενός άλλου ερεθίσματος, ή μπορεί να μην έχει καμιά διακριτική, προκλητική ή παρωθητική λειτουργία. Επομένως, ενώ όλα τα διακριτικά και προκλητικά ερεθίσματα είναι απαραίτητα *πρότερα* (της συμπεριφοράς) ερεθίσματα, *άλλα* πρότερα ερεθίσματα δεν επηρεάζουν τις συμπεριφορές που τα ακολουθούν. Για παράδειγμα, στην οδήγηση, η ξαφνική εμφάνιση ενός μπλε φορτηγού μπορεί να προξενήσει φρενάρισμα και να προκαλέσει φόβο. Ενώ το μπλε χρώμα του φορτηγού εμφανίστηκε πριν από τη δράση, μάλλον δεν *προξένησε* (ως E^p) το φρενάρισμα, και μάλλον δεν *προκάλεσε* (ως Eⁿ) την *αντίδραση* φόβου, παρόλο που εμφανίστηκε τη στιγμή της πρόκλησής της.

ράμφισμα πηλίκτρου *(keypeck)*.

Αντιπροσωπευτική δράση περισπεριών η *συχνότητα εκδήλωσης* της οποίας μελετάται συχνά στην *πειραματική ανάληψη της συμπεριφοράς*. Αφού αποτελείται από σωματική ενέργεια η οποία κλείνει ένα ηλεκτρικό κύκλωμα, το ράμφισμα πηλίκτρου διαθέτει μορφολογικές ομοιότητες με τη χρήση πηλίκτρων και διακοπτών στους ανθρώπους, αλλά η σημασία του έγκειται στο γεγονός ότι η *λειτουργική* μακροπρόθεσμη σχέση της συχνότητας εμφάνισης αυτής της μορφής δράσης με τα *πρότερα* και *επακόλουθα* στοιχεία του περιβάλλοντος έχει βρεθεί ότι γενικεύεται σε πολλούς άλλες μορφές συμπεριφοράς πολλών βιολογικών ειδών, συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπινου.

ρεαλισμός *(philosophical realism)*.

Η φιλοσοφική βάση του *μεθοδολογικού συμπεριφορισμού* του J. B. Watson και των περισσότερων προ-

σεγγίσεων της σημερινής ψυχολογίας. Ο ρεαλισμός θεωρεί δυνατή την αντικειμενική περιγραφή της πραγματικότητας, ανεξάρτητα δηλαδή από τις προσωπικές εμπειρίες του επιστήμονα. Στόχος είναι η περιγραφή των διαστάσεων του μοναδικού, αυτοτελούς αληθινού κόσμου, έστω και αν κάποια στοιχεία αυτής της περιγραφής δεν έχουν πραγματιστική ωφελιμότητα. Ο Watson, λόγου χάριν, πίστευε ότι ο αληθινός κόσμος περιέχει ληπτά ερεθίσματα που προκαλούν τις δράσεις ανθρώπων, παρότι τα «ερεθίσματα» αυτά δεν παρατηρούνται από κανέναν και επομένως δεν αυξάνουν τη δυνατότητα πρόβλεψης ή ελέγχου της συμπεριφοράς. Παρομοίως, οι σημερινοί γνωστικοί ψυχολόγοι πιστεύουν ότι η πραγματικότητα περιέχει γνωστικά γεγονότα που προκαλούν την κάθε δράση, παρότι κανείς δεν μπορεί να παρατηρήσει, σε οποιαδήποτε συνθήκη, την ανεξάρτητη επίδραση αυτών των «γεγονότων» στη συμπεριφορά, πράγμα που σημαίνει ότι δεν αυξάνουν τη δυνατότητα πρόβλεψης ή ελέγχου της. Ο ρεαλισμός δε εν ταυτίζει τη γνώση ενός φαινομένου με την πρακτική ωφελιμότητα της περιγραφής του, αλλά με την αντιστοιχία της προς την πραγματικότητα, όπως την αντιλαμβάνεται βέβαια ο εκάστοτε επιστήμονας. Άλλοι επιστήμονες θα έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για τις διαστάσεις της πραγματικότητας, χωρίς να υπάρχει ένα κριτήριο που να καθορίζει ποια είναι η πιο αληθινή πρόταση για τη φύση του φαινομένου (πρβλ. με *πραγματισμό*).

ρεπερτόριο συμπεριφοράς (*behavioral repertoire*). Το σύνολο των συμπεριφορών ενός ατόμου που είναι δυνατόν να εκδηλωθούν ή να προκληθούν σε μια συγκεκριμένη φάση της ζωής του, δεδομένης της παροχής των κατάλληλων συνθηκών. Για παράδειγμα, λέγεται ότι το ρεπερτόριο συμπεριφοράς ενός ατόμου περιέχει τη διάκριση του πράσινου και του κόκκινου χρώματος, ακόμα και εάν δεν τα διακρίνει τη συγκεκριμένη στιγμή, εφόσον υπάρχει απόδειξη από προηγούμενες παρατηρήσεις ότι τα ερεθίσματα αυτά λειτουργούν ως *διακριτικά ερεθίσματα* για τη συμπεριφορά του.

σήμα ασφάλειας (*safety signal*). Σε πλαίσιο τιμωρίας, τα αυτόματα και άλλα ερεθίσματα που παράγονται κατά την εκδήλωση μη τιμωρημένων μορφών δράσης, τα οποία αποκτούν εξαρτημένα θετικά *ενισχυτική δύναμη* λόγω της διαφορικής απουσίας τους κατά τις συνέπειες των τιμωρημένων μορφών, δηλαδή κατά την παρουσίαση *αρνητικών ενισχυτών* (E^{AE-} ή E^{EE-}) ή κατά τον τερματισμό *θετικών ενισχυτών* ($-E^{AE+}$ ή E^{EE+}). Ως *εξαρτημένα προκλητικά ερεθίσματα* (E^{EN}), τα σήματα ασφάλειας προκαλούν *εξαρτημένες αντιδράσεις* (A^E) παρόμοιες με αυτές που προκαλούνται ανεξάρτητα από τον τερματισμό των E^E ή από την ανάκτηση των E^{E+} , όπως η ανακούφιση, η ασφάλεια, η ηρεμία και άλλα.

σταθερότητα της συμπεριφοράς (*stability of behavior*). Όρος για τη σχετική αμεταβλητότητα σε οποιαδήποτε διάσταση της συμπεριφοράς, ιδιαίτερα στη *συχνότητα εκδήλωσης* των δράσεων μιας *συντελεστικής τάξης*. Στην *εκτεταμένη πειραματική ανάληψη της ατομικής συμπεριφοράς* θεωρείται το κριτήριο για την αξιολόγηση της ανεξάρτητης επίδρασης ενός χειρισμού της σχέσης συμπεριφοράς-περιβάλλοντος. Επιτυγχάνεται μέσα από τον άμεσο και ενεργητικό έλεγχο των *εξωγενών μεταβλητών* και την εκτεταμένη παρατήρηση της συμπεριφοράς στις ίδιες συνθήκες. Δε εν ταυτίζεται με τη *στερεοτυπία της συμπεριφοράς*, δηλαδή με ένα σχετικά χαμηλό επίπεδο ποικιλίας στη μορφή δράσης· π.χ. σε ένα πρόγραμμα διαφορικής ενίσχυσης *μεταβλητότητας*, η συχνότητα εκδήλωσης μορφών δράσης της συντελεστικής τάξης μπορεί να είναι σταθερή, ενώ οι ίδιες οι μορφές χαρακτηρίζονται από υψηλή μεταβλητότητα, και όχι από στερεοτυπία.

στερεοτυπία της συμπεριφοράς (*stereotypy of behavior*). Σχετικά χαμηλή *μεταβλητότητα στη μορφή δράσεων*, δηλαδή ένα σχετικά χαμηλό επίπεδο ποικιλίας στις διαστάσεις μιας συγκεκριμένης μορφής δράσης που εκδηλώνονται σε μια συγκεκριμένη περίοδο. (πρβλ. με *σταθερότητα της συμπεριφοράς* και *μεταβλητότητα στη μορφή δράσης*).

στέρση δράσεων (ή *στέρση των αυτόματων ενισχυτών δράσεων*) (*response deprivation*).

θεμελιωτική διαδικασία στην οποία η ενισχυτική αποτελεσματικότητα των αυτόματων ενισχυτών αυξάνεται με τον περιορισμό της εκδήλωσης των μορφών δράσης που τις επιφέρουν.

στέρηση ερεθίσματος [stimulus deprivation]. Η εκτεταμένη και συνεχής απουσία ενός ήδη θετικά ή αρνητικά ενισχυτικού ερεθίσματος, είναι μια θεμελιωτική διαδικασία η οποία προσωρινά αυξάνει την αποτελεσματικότητα του ενισχυτή που απουσιάζει.

συγκεκριμένο αντανάκλαστικό [respondent discrimination]. Φαινόμενο της προκαλούμενης συμπεριφοράς στο οποίο ένα πρώην ουδέτερο ερέθισμα προκαλεί μια εξαρτημένη αντίδραση, ενώ ένα όμοιο με αυτό ερέθισμα δεν την προκαλεί, λόγω της συσχέτισης του πρώτου ερεθίσματος με το E^A (ή με το E^{E^A} στα εξαρτημένα αντανάκλαστικά της δεύτερης τάξης) και την επαναληπτική παρουσίαση του δεύτερου ερεθίσματος χωρίς συσχέτιση με το ίδιο E^A (ή E^{E^A}).

συμβολική οικονομία [token economy]. Ομαδική ψυχοθεραπευτική ή εκπαιδευτική παρέμβαση που βασίζεται στη θεμελίωση εξαρτημένων ενισχυτικών γενικής αποτελεσματικότητας (π.χ., μάρκες), τα οποία παρέχονται εύκολα σε πολλές και ποικίλες συνθήκες ως συνέπειες των επιθυμητών μορφών δράσης των μελών της κοινότητας, αυξάνοντας την πιθανότητα εκδήλωσής τους και θεμελιώνοντας την ενισχυτική δύναμη των αυτόματων συνεπειών τους.

συμπαθητική διέγερση [sympathetic arousal]. Σύνθετη ανεξάρτητη ή εξαρτημένη αντίδραση προερχόμενη από τη δραστηριότητα του συμπαθητικού τομέα του αυτόνομου νευρικού συστήματος, που αφορά την αύξηση του καρδιακού ρυθμού, της αναπνοής και της πίεσης του αίματος, το οποίο απομακρύνεται από τους λείους μυς και τους αδένες, διευκολύνοντας την εκδήλωση δράσεων των σκελετικών μυών όπως το τρέξιμο ή η απεπιθέση, αλλά αναστέλλει την πρόκληση καταβολικών και σεξουαλικών αντιδράσεων (ηρβή. με παρασυμπαθητική διέγερση).

συμπεριφορά διαμορφωμένη χωρίς κανόνες [contingency-shaped behavior]. Όρος του B.

F. Skinner για όλες τις δράσεις που δεν ενισχύονται στο παρόν από τη συμβατική αντιστοιχία των ερεθισμάτων που παράγονται κατά την εκδήλωσή τους με αυτές των συμπεριφορών που συστήνονται σε κάποιο λεκτικό κανόνα [η τήρηση κανόνων], αλλά από την άμεση επίδρασή τους στο περιβάλλον. Πολλές μορφές δράσης αρχικά εκδηλώνονται στη γενικευμένη τήρηση κανόνων, οι οποίες στη συνέχεια ενισχύονται αρνητικά ή θετικά, σύμφωνα με τη συνάρτηση που περιγράφεται στον κανόνα. Όταν οι δράσεις διαμορφώνονται περαιτέρω και διατηρούνται από αυτές τις άμεσες συνέπειες, η τήρηση του κανόνα περιττεύει και βαθμιαία εξαφανίζεται.

συμπληρωματικά (διακριτικά) ερεθίσματα [supplemental stimulation]. Γενικός όρος για τα ερεθίσματα που παράγονται κατά την εκδήλωση προδρομικών δράσεων ή που παρέχονται από άλλους με τη μορφή υποβοήθης, τα οποία σε συνδυασμό με ήδη υπάρχοντα διακριτικά ερεθίσματα προξενούν την εκδήλωση μιας (ως τότε) άγνωστης μορφής δράσης η οποία επιφέρει ένα γνωστό θετικό ενισχυτή ή τερματίζει ένα γνωστό αρνητικό ενισχυτή.

συμπτωματική ενίσχυση [adventitious (ή accidental) reinforcement]. Φαινόμενο της συντελεστικής συμπεριφοράς, η αύξηση της συχνότητας εμφάνισης μιας μορφής δράσης από την επακόλουθη παρουσίαση ενός θετικού ενισχυτή ή από τον επακόλουθο τερματισμό ενός αρνητικού ενισχυτή, όπου η δράση αυτή δεν έφερε ως αποτέλεσμα το ενισχυτικό γεγονός.

συναισθήματα [emotions]. Φαινόμενο της προκαλούμενης συμπεριφοράς, μια ποικιλία αντιδράσεων (A^A και A^E), και κυρίως η διέγερση του συμπαθητικού αλλά και του παρασυμπαθητικού τομέα του αυτόνομου νευρικού συστήματος. Παίρνουν διαφορετικές ονομασίες ανάλογα με τις συνθήκες στις οποίες προκαλούνται (π.χ. απόκτηση ή απώλεια ενός E^{E^+}). Μερικά συναισθήματα θεωρούνται από την κοινή γνώμη «θετικά» (π.χ. χαράς, αγάπης) και μερικά άλλα «αρνητικά» (π.χ. θυμού, φθόνου), αλλά ο καθορισμός όλων των συναισθημάτων περιγράφεται από τις ίδιες

αρχές της προκαλούμενης συμπεριφοράς. Σε αντίθεση με την κοινή γνώμη και την πλειονότητα των ψυχολογικών θεωριών, η συμπεριφοριστική προσέγγιση θεωρεί ότι τα συναισθήματα είναι συμπεριφορές και όχι αιτίες δράσεων.

συναισθηματική ταύτιση ή ενσυναίσθηση (*empathy*). Όρος της κλινικής ψυχολογίας. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, πρόκειται για τη γενίκευση εξαρτημένων αντανακλαστικών λύπης, πόνου, απογοήτευσης κ.ά., στην οποία αυτές οι συναισθηματικές αντιδράσεις αυτές προκαλούνται από τις δυσάρεστες συνθήκες $\dot{A} \dot{H} \dot{H} \omega \nu$ ατόμων, λόγω της ομοιότητας ή των κοινών στοιχείων τους με τα εξαρτημένα προκλητικά ερεθίσματα για αντίστοιχες συναισθηματικές αντιδράσεις στη δική μας ζωή.

συνάρτηση ενίσχυσης (*contingency of reinforcement*). Μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος αφορά τις συνθήκες στις οποίες μια μορφή δράσης είτε επιφέρει ένα συγκεκριμένο θετικό ενισχυτικό ερέθισμα (*συνάρτηση θετικής ενίσχυσης* [*positive reinforcement contingency*]) είτε τερματίζει ή περιορίζει ένα συγκεκριμένο αρνητικό ενισχυτικό ερέθισμα (*συνάρτηση αρνητικής ενίσχυσης* [*negative reinforcement contingency*]). Τα προγράμματα ενίσχυσης είναι λεπτομερείς περιγραφές συναρτήσεων ενίσχυσης.

συνάρτηση αφαίρεσης (*omission contingency* ή *response-contingent omission of positive reinforcement*). Μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος, αφορά την παράλειψη ενός θετικού ενισχυτή ως επακόλουθο δράσης (επίσης γνωστή ως *αρνητική τιμωρία*).

συνάρτηση τιμωρίας (*contingency of punishment*). Μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος, αφορά τις συνθήκες στις οποίες μια μορφή δράσης είτε επιφέρει ένα συγκεκριμένο αρνητικό ενισχυτικό ερέθισμα (*συνάρτηση θετικής τιμωρίας* [*positive punishment contingency*]) είτε τερματίζει ή περιορίζει ένα συγκεκριμένο θετικό ενισχυτικό ερέθισμα (*συνάρτηση αρνητικής τιμωρίας* [*negative punishment continge-*

ncy] ή *συνάρτηση αφαίρεσης* [*omission contingency*]).

συνάρτηση τριών όρων (*three-term contingency*). Βασική σχέση συντελεστικής συμπεριφοράς-περιβάλλοντος για τη δημιουργία και τη διατήρηση μιας *συντελεστικής διάκρισης ερεθισμάτων*. Αποτελείται από ένα *διακριτικό ερέθισμα* E^D , τη μορφή δράσης που ενισχύεται διαφορικά κατά την παρουσία του και τη θετικά ή αρνητικά ενισχυτική συνέπεια αυτής της μορφής δράσης σε αυτό το πλαίσιο ($E^D: \Delta \rightarrow E^{E+}$ ή $E^E/E^D: \Delta \rightarrow E^E$).

συνδυασμένο πρόγραμμα ενίσχυσης (*SYN*) (*conjunctive schedule* (*Conjunct*)). *Σύνθετο πρόγραμμα ενίσχυσης* στο οποίο η παραγωγή ενός ενισχυτικού ερεθίσματος εξαρτάται από την ικανοποίηση των απαιτήσεων και των δύο ή περισσότερων προγραμμάτων ενίσχυσης, π.χ. την εκδήλωση ενός ποσού δράσεων (AA ή MA) καθώς και την εκδήλωση μιας δράσης μετά από το πέρασμα ενός χρονικού διαστήματος (AXΔ ή MXΔ).

συνέπεια δράσης (*contingent event* ή *consequence*). *Επακόλουθο* δράσης (είτε η παραγωγή είτε ο τερματισμός ενός ερεθίσματος) το οποίο συγκεκριμένα είναι το «πραγματικό» αποτέλεσμα και όχι απλώς το συμπτωματικό επακόλουθο της δράσης. Όπως με τη γενικότερη έννοια «επακόλουθο», έτσι και εδώ οι συνέπειες δράσεων δεν είναι απαραίτητως ενισχυτικές. Εξαιρώντας δηλαδή τη συμπτωματική ενίσχυση, όλα τα ενισχυτικά γεγονότα είναι συνέπειες δράσεων, αλλά πολλές συνέπειες δράσεων δεν είναι ενισχυτικά γεγονότα.

συνεχής ενίσχυση (AA 1) (*continuous reinforcement* (CRF ή FR 1)). *Πρόγραμμα ενίσχυσης* στο οποίο ενισχύεται η κάθε εκδήλωση της μορφής δράσης μιας *συντελεστικής τάξης*.

σύνθετο ερέθισμα (*compound stimulus*). Οποιοδήποτε ερέθισμα αποτελείται από δύο τουλάχιστον στοιχεία (ή διαστάσεις). Στις κατάλληλες συνθήκες μπορεί το καθένα από αυτά τα στοιχεία (ή διαστάσεις) να λειτουργεί από μόνο του ως *προκλητικό ερέθισμα* (E^D) ή/και ως *διακριτικό ερέθισμα* E^D ή E^A .

σύνθετο πρόγραμμα ενίσχυσης (*compound schedule of reinforcement*). Γενικός όρος για

οποιαδήποτε μακροπρόθεσμη σχέση συμπεριφοράς-περιβάλλοντος στην οποία δύο ή περισσότερα προγράμματα ενίσχυσης ισχύουν παράλληλα, σε χρονική ή/και σε τοπική αλληλουχία ή σε συνδυασμό. Τα δύο ή περισσότερα «απλά» προγράμματα συνθέτουν ένα πιο πολύπλοκο πρόγραμμα ενίσχυσης. Τα προγράμματα ενίσχυσης είναι πάντοτε σύνθετα, με την έννοια ότι υπάρχουν περισσότερα από ένα είδη ενισχυτικού γεγονότος.

σύνθετο πρόγραμμα ενίσχυσης με μορφή αλυσίδας (πρόγραμμα αλυσίδας) [*chain* ή *chained schedule of reinforcement*]. Σύνθεση δύο ή περισσότερων προγραμμάτων ενίσχυσης στην οποία το ενισχυτικό ερέθισμα ενός προγράμματος είναι το διακριτικό ερέθισμα E^D για την παραγωγή ενίσχυσης του επόμενου προγράμματος, οδηγώντας στην παραγωγή μιας τελικής (συνήθως E^{AE}) ενισχυτικής συνέπειας. Η παραγωγή ενός επιμέρους προγράμματος (και του σχετικού E^{EE}/E^D του) εξαρτάται από τη συμπλήρωση του προηγούμενου προγράμματος.

συντελεστική αλυσίδα [*operant chain* ή *response chain*]. Γενικός όρος για τη συνοδική αλληλουχία γεγονότων μιας σειράς διασυνδεδεμένων συναρτήσεων τριών όρων, όπου το εξαρτημένο ενισχυτικό ερέθισμα για την κάθε δράση (με εξαίρεση την τελευταία) είναι και το διακριτικό ερέθισμα E^D (δηλαδή το πλῆσιον ενίσχυσης) για μια επόμενη δράση.

συντελεστική αλυσίδα με λειτουργική ένωση [*operant chain with functional unity*]. Συντελεστική αλυσίδα στην οποία η κάθε δράση δεν μπορεί να ενισχυθεί παρά μόνο με την παρουσία ενός συγκεκριμένου διακριτικού ερεθίσματος, ώστε η κάθε δράση της αλυσίδας να έχει ένα συγκεκριμένο πλῆσιον στο οποίο ενισχύεται και να παράγει το μοναδικό πλῆσιον στο οποίο ενισχύεται η επόμενη δράση, με ολόκληρη την αλυσίδα να βασίζεται στο ιστορικό ενίσχυσης της τελευταίας δράσης της με μια συγκεκριμένη συνέπεια.

συντελεστική αλυσίδα χωρίς λειτουργική ένωση [*operant chain without functional unity*]. Συντελεστική αλυσίδα στην οποία οι δράσεις παράγουν διακριτικά ερεθίσματα για πολλαπλές εναλλακτικές μορφές δράσης, χωρίς

μία συγκεκριμένη σειρά ή κάποιο συγκεκριμένο, προβλεπόμενο τελικό ενισχυτικό γεγονός.

συντελεστική γενίκευση ερεθισμάτων [*operant stimulus generalization*]. Διεργασία συμπεριφοράς στην οποία, όταν μια μορφή δράσης ενισχύεται σε ένα περιβαλλοντικό πλῆσιον E^D , η πιθανότητα εκδήλωσής της αυξάνεται και σε άλλα περιβαλλοντικά πλῆσινα, μέχρι του σημείου που αυτά να μοιάζουν ή να έχουν κοινά στοιχεία με το πλῆσιον ενίσχυσης E^D , και όταν μια μορφή δράσης δεν ενισχύεται σε ένα περιβαλλοντικό πλῆσιον E^A , η πιθανότητα εκδήλωσής της μειώνεται και σε άλλα περιβαλλοντικά πλῆσινα, μέχρι του σημείου που αυτά να μοιάζουν ή να έχουν κοινά στοιχεία με το πλῆσιον μη ενίσχυσης E^A .

συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων [*operant stimulus discrimination*]. Διεργασία συμπεριφοράς στην οποία, όταν μια μορφή δράσης ενισχύεται στο περιβαλλοντικό πλῆσιον E^D και δεν ενισχύεται στο όμοιο με αυτό περιβαλλοντικό πλῆσιον E^A , μακροπρόθεσμα η πιθανότητα εκδήλωσής της γίνεται σχετικά μεγάλη στο πλῆσιον ενίσχυσης E^D και σχετικά μικρή στο πλῆσιον μη ενίσχυσης E^A .

συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων υπό όρους [*conditional discrimination*]. Πολύπλοκη συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων στην οποία η λειτουργία ενός αντικειμένου ή γεγονότος ως διακριτικού ερεθίσματος E^D ή E^A εξαρτάται από την παρουσία ή από την απουσία ενός καθοδηγητικά διακριτικού ερεθίσματος ($E^{D(K)}$).

συντελεστική διάκριση υπό τους όρους της αντιστοιχίας επιλογής-δείγματος [*identity matching to sample*]. Πολύπλοκη συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων στην οποία η λειτουργία ενός αντικειμένου ή γεγονότος ως διακριτικού ερεθίσματος E^D (πλῆσιον ενίσχυσης) για την επιλογή του ορίζεται από την αντιστοιχία των διαστάσεών του με αυτές ενός καθοδηγητικά διακριτικού ερεθίσματος ($E^{D(K)}$).

συντελεστική διάκριση υπό τους όρους της μη αντιστοιχίας επιλογής-δείγματος [*identity mismatching to sample*]. Πολύπλοκη συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων στην οποία η

λειτουργία ενός αντικειμένου ή γεγονότος ως *διακριτικού ερεθίσματος* E^D (πλῆθισο ενίσχυσης) για την επιλογή του ορίζεται από τη μη αντιστοιχία των διαστάσεων του με αυτές ενός *καθοδηγητικά διακριτικού ερεθίσματος* ($E^{D(K)}$).

συντελεστική διάκριση υπό τους όρους της συμβατικής αντιστοιχίας επιλογής-δείγματος *arbitrary matching to sample* ή *symbolic matching to sample*. Πολλήλοκη *συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων* στην οποία η λειτουργία ενός αντικειμένου ή γεγονότος ως *διακριτικού ερεθίσματος* E^D (πλῆθισο ενίσχυσης) για την επιλογή του ορίζεται από τη συμβατική (αυθαίρετα ή κατά παράδοση καθιερωμένη) αντιστοιχία των διαστάσεων του με αυτές ενός *καθοδηγητικά διακριτικού ερεθίσματος* ($E^{D(K)}$).

συντελεστική διάκριση υπό τους όρους της συμβατικής αντιστοιχίας μιας σχετικής ιδιότητας του ερεθίσματος-επιλογής με το ερέθισμα-δείγμα *arbitrary relational matching to sample*. Πολλήλοκη *συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων* στην οποία η λειτουργία ενός αντικειμένου ή γεγονότος ως *διακριτικού ερεθίσματος* E^D (πλῆθισο ενίσχυσης) για την επιλογή του ορίζεται από τη συμβατική (αυθαίρετα ή κατά παράδοση καθιερωμένη) αντιστοιχία των σχετικών διαστάσεων του (π.χ. νεότερο από, πριν από, κάτω από κ.λπ.) με αυτές ενός *καθοδηγητικά διακριτικού ερεθίσματος* ($E^{D(K)}$).

συντελεστική μάθηση *operant conditioning* ή *instrumental conditioning*. Γενικός όρος για τη δημιουργία καινούργιων *μορφών δράσης* (ή *διαμόρφωση δράσης*) και τη διαφοροποίηση των συνθηκών στις οποίες οι δράσεις εκδηλώνονται και δεν εκδηλώνονται (ή δημιουργία *συντελεστικών διακρίσεων*).

συντελεστική συμπεριφορά *operant* (ή *instrumental*) *behavior*. Γενικός όρος για όλες τις *δράσεις*, δηλαδή για όλα τα στοιχεία συμπεριφοράς που μπορούν να εκδηλωθούν χωρίς την αιτιολογική δραστηριότητα κάποιου αμέσως προηγούμενου ερεθίσματος. Οι δράσεις *συντελούν* ή *αλληλάζουν* το περιβάλλον, και επομένως *αλληλάζει* η *πιθανότητα εκδήλωσης* παρόμοιων με αυτές *μορφών δρά-*

σης. Ενώ δεν προκαλούνται από *πρότερα* (της συμπεριφοράς) *ερεθίσματα*, εάν μια μορφή δράσης είναι πιο αποτελεσματική σε ένα περιβαλλοντικό πλῆθισο από ό,τι σε ένα άλλο, η παρουσίαση του πρώτου θα αυξάνει την πιθανότητα εκδήλωσής της, ενώ η παρουσίαση του δεύτερου θα τη μειώνει (πρβλ. *προκαλούμενη συμπεριφορά*).

συντελεστική τάξη (ή λειτουργική τάξη) δράσεων *operant class* ή *functional response class*. Το σύνολο όλων των μορφών δράσης, είτε είναι παρόμοιες είτε ανόμοιες, που είναι *λειτουργικά ισότιμες*, που έχουν δηλαδή μια κοινή *θετικά* ή *αρνητικά ενισχυτική συνέπεια*. Επομένως, η *πιθανότητα εκδήλωσης* όλων των μελών μιας συντελεστικής τάξης μεταβάλλεται μαζί με τις σχετικές *παρωθητικές διεργασίες*, δηλαδή με γεγονότα που αλληλάζουν την *ενισχυτική δύναμη* της κοινής τους συνέπειας. Για παράδειγμα, παρά τις διαφορές στη μορφή τους, η στέρση της επαφής με τη φωνή και το λόγο ενός φίλου αυξάνει και την πιθανότητα εκδήλωσης της δράσης του να περάσουμε από το σπίτι του και της δράσης του να του τηλεφωνήσουμε, επειδή στο παρελθόν και οι δύο μορφές είχαν μια κοινή επίδραση στο περιβάλλον—την παραγωγή της ενισχυτικής ομιλίας του. Βέβαια, η δράση του να περάσουμε από το σπίτι του έχει επιφέρει και $\acute{\alpha}$ η η α E^E τα οποία δεν παράγονται τηλεφωνικώς. Έτσι, ενώ και οι δύο ανόμοιες μορφές ανήκουν στη συντελεστική τάξη των δράσεων που παράγουν την ενισχυτική ομιλία του φίλου μας, μόνο η μια ανήκει στη συντελεστική τάξη των δράσεων που παράγουν την ενισχυτική οπτική εμφάνισή του. Όποτε έχει ποληληπής ενισχυτικές συνέπειες, η ίδια μορφή δράσης ανήκει ταυτόχρονα σε ποληληπής συντελεστικές τάξεις.

συστηματική απευαισθητοποίηση *systematic desensitization*. Τεχνική θεραπείας της συμπεριφοράς του J. Wolpe, η οποία περιλαμβάνει την εκπαίδευση στην τεχνική *προοδευτικής χαλάρωσης*, την κατασκευή της *ιεραρχίας φοβικών καταστάσεων* και τη *βαθμιαία έκθεση* σε E^{En} χωρίς τα E^{An} για φοβικές αντιδράσεις, μέσω λεκτικών περιγραφών ή/και πραγματικής παρουσίασης των E^{En} σε

συνθήκες ρυθμισμένες από το θεραπευτή (γνωστή ως απευαισθητοποίηση *in vivo* (*in vivo desensitization*)).

συσχέτιση ερεθισμάτων με καθυστέρηση (*delay conditioning* (*respondent*)). *Συσχέτιση ουδέτερου και προκλήτικού ερεθίσματος* στην οποία η περίοδος μεταξύ της έναρξης του E⁰ και του Eⁿ είναι μεγαλύτερη από ό,τι στην *κανονική συσχέτιση ερεθισμάτων*. Όσο μεγαλύτερη είναι η περίοδος μεταξύ των δύο ερεθισμάτων, τόσο πιο αδύναμο θα είναι το *εξαρτημένο αντανακλαστικό* που θα δημιουργηθεί (ή μπορεί και να μη δημιουργηθεί καν).

συσχέτιση ουδέτερων και προκλητικών ερεθισμάτων (*stimulus pairing* ή *respondent conditioning*). Απαραίτητη (αλλά όχι επαρκής) περιβαλλοντική συνθήκη για τη δημιουργία και τη διατήρηση ενός *εξαρτημένου αντανακλαστικού*, και συγκεκριμένα η χωροχρονική συσχέτιση μεταξύ παρουσιάσεων ενός E⁰/Eⁿ και ενός ήδη *προκλητικού ερεθίσματος* (είτε E^{AN} είτε E^{EN}) (στα αγγλικά ο όρος *respondent conditioning* χρησιμοποιείται επίσης για την *απόκτηση ενός εξαρτημένου αντανακλαστικού* που καθορίζεται από τη διαδικασία συσχέτισης ουδέτερων και προκλητικών ερεθισμάτων).

συσσωρευτική αναφορά (*cumulative record*). Οποιαδήποτε γραφική παράσταση της συσσώρευσης εκδηλώσεων μιας *μορφής δράσης* ανάλογα με το πέρασμα του χρόνου, έτσι ώστε η κλίση της γραμμής να αντιπροσωπεύει τη *συχνότητα εμφάνισης* αυτών των δράσεων σε μια συγκεκριμένη περίοδο, είτε αυτή παράγεται άμεσα από ένα *συσσωρευτικό καταγραφέα* είτε εκ των υστέρων από άμεσες ποσοτικές παρατηρήσεις.

συσσωρευτικός καταγραφέας (*cumulative recorder*). Μηχάνημα ή πρόγραμμα υπολογιστή που παρέχει μια άμεση και συνεχή απεικόνιση της *συχνότητας εμφάνισης δράσεων* με το πέρασμα του χρόνου, δηλαδή μια *συσσωρευτική αναφορά*.

συχνότητα εμφάνισης (ή εκδήλωσης) *δράσεων* (*operant*) *response rate* ή *response frequency* ή *operant frequency*). Βασική μέτρηση της *πιθανότητας εκδήλωσης συντελεστικής συμπεριφοράς* για τη διερεύνηση της αι-

τιώδους σχέσης της με γεγονότα προηγούμενα και επακόλουθα της συμπεριφοράς. Αναφέρεται στον αριθμό των μορφών δράσης μιας *συντελεστικής τάξης* οι οποίες εκδηλώνονται σε μια συγκεκριμένη περίοδο.

συχνότητα ενίσχυσης (*frequency of reinforcement*). Βασικός καθοριστικός παράγοντας της *πιθανότητας εμφάνισης δράσεων*. Αναφέρεται στον αριθμό των *ενισχυτικών γεγονότων* τα οποία ακολουθούν εκδηλώσεις δράσεων μιας *συντελεστικής τάξης* σε μια συγκεκριμένη περίοδο.

σχέση ισοδυναμίας (στις *διακριτικές λειτουργίες ερεθισμάτων*) (*equivalence relation*). Φαινόμενο στο οποίο τα *διακριτικά ερεθίσματα* δύο (ή περισσότερων) διαφορετικών *συντελεστικών διακρίσεων υπό τους όρους της συμβατικής αντιστοιχίας ερεθισμάτων* έχουν μεταξύ τους ένα (ή περισσότερα) ερεθίσματα-μέλη και οι σχέσεις των ερεθισμάτων χαρακτηρίζονται από το κάθε είδος *αναδυόμενων διακριτικών λειτουργιών* (δηλαδή από τις *σχέσεις ταύτισης, συμμετρίας και μεταβατικότητας*), ώστε το κάθε μέλος-ερέθισμα των δύο (ή περισσότερων) πολυπληθών διακρίσεων να είναι λειτουργικά ισοδύναμο με τα υπόλοιπα.

σχέση μεταβατικότητας ερεθισμάτων (*transitivity relation* ή *transitivity*). Φαινόμενο στο οποίο τα *διακριτικά ερεθίσματα* δύο διαφορετικών *συντελεστικών διακρίσεων υπό τους όρους της συμβατικής αντιστοιχίας ερεθισμάτων* έχουν μεταξύ τους ένα κοινό ερέθισμα-μέλος και η σχέση των ερεθισμάτων μεταβιβάζεται και στους καινούργιους συνδυασμούς των ίδιων ερεθισμάτων. Για παράδειγμα, το *ερέθισμα-επιλογή Β* λειτουργεί ως E⁰ διαφορεικά κατά την παρουσία του ερεθίσματος Α (ως E^{0(K)}) και το ερέθισμα-επιλογή Γ λειτουργεί ως E⁰ διαφορεικά κατά την παρουσία του ερεθίσματος Β (ως E^{0(K)}), οπότε το ερέθισμα-επιλογή Γ λειτουργεί ως E⁰ και κατά την παρουσία του ερεθίσματος Α (ως E^{0(K)}), παρότι η επιλογή του Γ δεν ενισχύθηκε ποτέ κατά την παρουσία του Α.

σχέση συμμετρίας ερεθισμάτων (*symmetrical relation* ή *symmetry*). Φαινόμενο στο οποίο, κατόπιν *διαμόρφωσης* μιας *συντελεστικής*

διάκρισης υπό τους όρους της συμβατικής αντιστοιχίας του ερεθίσματος-επιλογής με το ερέθισμα-δείγμα, για πρώτη φορά το αρχικό ερέθισμα-επιλογή E^D εμφανίζεται στη θέση του ερεθίσματος-δείγματος $E^{D(K)}$ και το αρχικό $E^{D(K)}$ εμφανίζεται στη θέση ενός ερεθίσματος-επιλογής, το οποίο προξενεί (ως E^D) την επιλογή του.

σχέση ταύτισης ερεθισμάτων *identity relation*.

Εναλλακτική έκφραση για τη *συντελεστική διάκριση υπό τους όρους της αντιστοιχίας ερεθισμάτων*, όπου το ίδιο ερέθισμα λειτουργεί ισοδύναμα είτε στη θέση του ερεθίσματος-δείγματος ($E^{D(K)}$) είτε στη θέση του ερεθίσματος-επιλογής, η επιλογή του οποίου ενισχύεται διαφορετικά (E^D) κατά την παρουσία αυτού του $E^{D(K)}$.

σωματοαισθητικό ερέθισμα *Isomatic stimulus*.

Κάθε ερέθισμα που προκαλεί δραστηριότητα στα αισθητήρια των μυών, του δέρματος, των οστών, των τενόντων, των αρθρώσεων, των σπλάχνων και άλλων εσωτερικών οργάνων, το οποίο με το κατάλληλο ιστορικό *διαφορικής ενίσχυσης* μπορεί να λειτουργεί επίσης ως *διακριτικό ερέθισμα*. Ένα σωματοαισθητικό ερέθισμα μπορεί να προέρχεται από μέσα ή έξω από το σώμα του ατόμου (π.χ. από την πίεση του δέρματος στο χέρι του όταν πιέζει ένα μοχλό) (πρβλ. με *εσωτερικό ερέθισμα*, *κιναισθητικό (ή ιδιοδεκτικό) ερέθισμα*).

τάιμ-άουτ (από τη θετική ενίσχυση) *Itime out (from positive reinforcement)*.

Ευφημιστικός όρος που χρησιμοποιείται στην παιδαγωγική ή θεραπευτική εφαρμογή της *αρνητικής τιμωρίας* (τιμωρίας μέσω αφαίρεσης) με στόχο τη μείωση της συχνότητας εκδήλωσης μιας μη επιθυμητής μορφής δράσης, συνήθως μέσα από τη φυσική απομάκρυνση του ατόμου από πηγές θετικής ενίσχυσης για κάποια σύντομη περίοδο ($E^{E+}: \Delta \rightarrow E^{E+}$) –για παράδειγμα, το να κάθεται ένα παιδί σε μια γωνία μακριά από άλλα παιδιά, από παιχνίδια κ.λπ. Ο όρος υποδηλώνει ότι η διαδικασία αυτή έχει λιγότερες συναισθηματικές και άλλες ανεπιθύμητες παρενέργειες συγκριτικά με τη *θετική τιμωρία*, άποψη για την οποία δεν υπάρχει εμπειρική απόδειξη. Μακροπρό-

θεσμα ωστόσο η διαδικασία του «τάιμ-άουτ» *εμπεριέχει* και τη θετική τιμωρία, επειδή οι λέξεις και οι φράσεις που διαφορετικά προηγούνται της αφαίρεσης των θετικών ενισχυτών (π.χ. «Πήγαινε στη γωνία!» ή «Είσαι σε τάιμ-άουτ!») γίνονται *εξαρτημένα αρνητικοί ενισχυτές* (E^{E-}) που παρέχονται ως άμεσες συνέπειες των μη επιθυμητών μορφών δράσης ($\Delta \rightarrow E^{E-}$). Μάλλον η χρήση αυτού του όρου αποτελεί τρόπο *φυγής* από τους αρνητικούς ενισχυτές οι οποίοι προκύπτουν από τη χρήση δυσάρεστων γεγονότων για τον έλεγχο της συμπεριφοράς αγαπημένων ανθρώπων, με αποτέλεσμα τη μείωση της συχνότητας εκδήλωσης των μεθόδων ελέγχου μέσω της *θετικής ενίσχυσης* δράσεων *ασυμβίβαστων* με αυτές. Καλύτερα να «ρήμε τα σύκα σύκα και την τιμωρία τιμωρία».

τακτική λεκτική διάκριση *tactl*. Λεκτική *συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων* όπου το *διακριτικό ερέθισμα* E^D είναι ένα συγκεκριμένο αντικείμενο ή γεγονός ή μια συγκεκριμένη ιδιότητα ενός αντικειμένου ή γεγονότος. Ενισχύεται αυτόματα από τη συμβατική αντιστοιχία μεταξύ αντικειμένου και περιγραφής (π.χ. οι δηλώσεις «Βρέχει» ή «Λείπει»).

τακτικότητα δεδομένων *orderliness of data*. Το επίπεδο της συστηματικότητας μιας παρατηρήσιμης σχέσης μεταξύ επιπέδων των *ανεξάρτητων* και *εξαρτημένων μεταβλητών*. Η τακτικότητα των δεδομένων εξαρτάται από το επίπεδο ελέγχου των *εξωγενών μεταβλητών*.

ταυτόχρονη συσχέτιση ερεθισμάτων *simultaneous conditioning (respondent)*. *Συσχέτιση ουδέτερου και προκλητικού ερεθίσματος* στην οποία η περίοδος μεταξύ της έναρξης του E^D και του E^R είναι μηδενική. Στην καλύτερη περίπτωση δημιουργεί αδύναμα *εξαρτημένα αντανακλαστικά*, συνήθως μετά από πολλές συσχετίσεις.

ταυτόχρονο πρόγραμμα ενίσχυσης (ΤΑΥΤ) *concurrent schedules (CONC)*. *Σύνθετο πρόγραμμα ενίσχυσης* με δύο ή περισσότερα προγράμματα που ισχύουν ταυτόχρονα και ανεξάρτητα, το καθένα για μια διαφορετική *μορφή δράσης*. Η κάθε μορφή δράσης ενισχύεται κατά την παρουσία ενός σχετικού

διακριτικού ερεθίσματος E^D και αυτά τα διάφορα E^D παρουσιάζονται επίσης ταυτόχρονα. Η ελεύθερη εναλλαγή προγραμμάτων δεν «ακυρώνει» τις δράσεις που εκδηλώνονταν στα άλλα επιμέρους προγράμματα.

ταυτόχρονο πρόγραμμα ενίσχυσης με μορφή αλυσίδας *lconcurrent chain schedules*. *Σύνθετο πρόγραμμα ενίσχυσης* με δύο ή περισσότερα προγράμματα που ισχύουν ταυτόχρονα και ανεξάρτητα, το καθένα για μια διαφορετική μορφή δράσης. Η κάθε μορφή δράσης ενισχύεται κατά την παρουσία ενός σχετικού *διακριτικού ερεθίσματος* E^D, και αυτά τα διάφορα E^D παρουσιάζονται επίσης ταυτόχρονα στους *αρχικούς κρίκους*. Το *ενισχυτικό ερέθισμα* για τη συμπλήρωση ενός από τους δύο αρχικούς κρίκους είναι η πρόσβαση στο πρόγραμμα ενίσχυσης του *τελικού κρίκου* που αντιστοιχεί σε αυτό, μαζί με το σχετικό *διακριτικό* του *ερέθισμα* E^D, το οποίο λειτουργεί ενισχυτικά επειδή η ικανοποίηση των απαιτήσεων αυτού του προγράμματος επιφέρει το τελικό ενισχυτικό ερέθισμα της αλυσίδας (π.χ. τροφή). Συνήθως, τα προγράμματα ενίσχυσης στους αρχικούς κρίκους είναι πανομοιότυπα (π.χ. και τα δύο προγράμματα είναι ΜΧΔ 60''), ενώ αυτά των τελικών κρίκων διαφέρουν (π.χ. το ένα είναι ΑΑ 20 και το άλλο ΜΑ 20) ώστε η σχετική *συχνότητα εκδήλωσης* δράσεων στους αρχικούς κρίκους να δείχνει τη σχετική *ενισχυτική αποτελεσματικότητα* της πρόσβασης στις συνθήκες των τελικών κρίκων (ή, με άλλα λόγια, τη σχετική προτίμηση για τα προγράμματα των τελικών κρίκων).

τελικός κρίκος *lterminal link*. Το τελικό πρόγραμμα ενίσχυσης (με το διακριτικό ερέθισμα το οποίο το συνοδεύει) σε ένα *σύνθετο πρόγραμμα ενίσχυσης με μορφή αλυσίδας*.

τήρηση κανόνων *lrule-governed behavior ή rule following*. *Συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων υπό τους όρους της συμβατικής αντιστοιχίας* του E^D με το E^{D(K)}, όπου το E^{D(K)} είναι ένας *λεκτικός κανόνας* ο οποίος περιγράφει τις συνθήκες στις οποίες ενισχύονται διαφορετικά ορισμένες *μορφές δράσης* και το E^D είναι τα ερεθίσματα που παράγονται κατά την εκδήλωση των δράσεων των οποίων οι διαστά-

σεις αντιστοιχούν συμβατικά σε αυτές. Η συμβατική αντιστοιχία των ερεθισμάτων της δράσης με τις διαστάσεις του κανόνα αποκτά *εξαρτημένα ενισχυτική δύναμη* όταν γίνεται το πλῆσις στο οποίο ενισχύονται διαφορετικά ορισμένες *καταναλωτικές δράσεις*.

τιμωρία *lpunishment*. Γενικός όρος για διαδικασίες στις οποίες οι συνέπειες δράσεων είναι είτε η παραγωγή ενός ερεθίσματος που λειτουργεί ως *αρνητικός ενισχυτής* (*θετική τιμωρία*) είτε η αφαίρεση ενός ερεθίσματος που λειτουργεί ως *θετικός ενισχυτής* (*αρνητική τιμωρία* ή *τιμωρία μέσω αφαίρεσης*). Οι διαδικασίες αυτές συχνά μειώνουν την πιθανότητα εκδήλωσης των τιμωρημένων μορφών δράσης, αλλά όχι πάντοτε. Οι τιμωρημένες δράσεις παράγουν επίσης *θετικούς ενισχυτές* ή/και *τερματίζουν αρνητικούς ενισχυτές*, οι οποίοι μπορεί να διατηρούν την *πιθανότητα εκδήλωσής* τους παρά την ταυτόχρονη τιμωρία τους.

υποβοή *lprompt*. *Διακριτικό ερέθισμα* E^D ή E^A από μια υπάρχουσα *συντελεστική διάκριση ερεθισμάτων* που χρησιμοποιείται για τη διευκόλυνση της δημιουργίας μιας καινούργιας διάκρισης, μειώνοντας τον αριθμό των «*λάθων*», δηλαδή τον αριθμό των παρουσιάσεων του καινούργιου E^D στις οποίες μια μορφή δράσης που ενισχύθηκε εκεί δεν εκδηλώνεται, ή/και τον αριθμό των παρουσιάσεων του καινούργιου E^A στις οποίες μια μορφή δράσης που δεν ενισχύεται εκεί εκδηλώνεται. Η υποβοή *εξαφανίζεται βαθμιαία*, έτσι ώστε από μόνα τους τα καινούργια διακριτικά ερεθίσματα E^D και E^A να ελέγχουν τη συχνότητα εμφάνισης των μορφών δράσης που ενισχύονται και δεν ενισχύονται κατά την παρουσία τους (βλ. *εκπαίδευση στη συντελεστική διάκριση «χωρίς λάθη*»).

υπόδειγμα δράσεων «προσπάθειας-παύσης» *lrun-and-pause response pattern*. Υπόδειγμα δράσεων το οποίο παρατηρείται συχνά σε *προγράμματα αμετάβλητης αναλογίας*, όπου υπάρχει μια σχετικά μεγάλη και σταθερή *συχνότητα εμφάνισης δράσεων* μέχρι την παραγωγή ενίσχυσης («*προσπάθεια*») και μετά από την ενίσχυση ακολουθεί μια περίοδος στην οποία οι δράσεις που επιφέρουν ενί-

σχυση δεν εκδηλώνονται καθόλου («παύση»)
(βλ. *παύση κατόπιν ενίσχυσης*).

υπόθεση της ομοιομορφίας *Uniformity hypothesis*. Βασική υπόθεση όλων των επιστημών, σύμφωνα με την οποία, όταν για πρακτικούς λόγους δεν μπορούμε να παρατηρήσουμε πειραματικά τον καθορισμό ενός φυσικού φαινομένου, υποθέτουμε ότι ο καθορισμός του δεν διαφέρει από εκείνον που έχει παρατηρηθεί σε παρόμοιες πειραματικά ελεγχόμενες συνθήκες· υποθέτουμε δηλαδή ότι ο καθορισμός ενός φυσικού φαινομένου δεν αλληλάζει από την αδυναμία μας να τον παρατηρήσουμε σε ορισμένες συνθήκες.

υποθετικές οντότητες *Hypothetical agents*. Υποθετικές μονάδες του νου, της ψυχής, του πνεύματος, της προσωπικότητας κ.ά., που συνθήκως αντιπροσωπεύουν εμπειρίες ή τάσεις της συμπεριφοράς του ατόμου και θεωρούνται ότι είναι οι άμεσες αιτίες για την εκδήλωση δράσεων.

φάση ανατροπής (φάση Α') *Reversal phase (phase A')*. Στο πειραματικό σχέδιο ανατροπής (ABA, ABAB κ.ά.), η πειραματική συνθήκη (μετά από τη φάση χειρισμού Β) στην οποία η ανεξάρτητη μεταβλητή αναστρέφεται στο αρχικό της επίπεδο. Η φάση ανατροπής Α' συνεχίζεται μέχρι η *συχνότητα εμφάνισης* δράσεων σε αυτή την παλαιότερα βιωμένη συνθήκη να είναι σταθερή.

φάση χειρισμού (φάση Β) *Manipulation phase (phase B)*. Στην εκτεταμένη ατομική ανάλυση της συμπεριφοράς, η πειραματική συνθήκη (μετά από τη βασική φάση Α) στην οποία γίνεται ο χειρισμός της ανεξάρτητης μεταβλητής. Η φάση χειρισμού Β συνεχίζεται μέχρι η *συχνότητα εμφάνισης* δράσεων σε αυτή την καινούργια συνθήκη να είναι σταθερή.

φυγή *Escape*. Ο κατά συνέπεια δράσης τερματισμός ενός εξαρτημένου ή ανεξάρτητου αρνητικά ενισχυτικού ερεθίσματος (πρβλ. με αποφυγή).

φυλογενετική συνάρτηση (ή **συνάρτηση επιβίωσης**) *Phylogenetic contingency* ή *contingency of survival*. Όρος του Β. F. Skinner για τη διαφοροποίηση των βιολογικών ειδών μέσα από τη φυσική επιλογή των γενετικών χαρακτηριστικών. Με αυτό τον όρο ο Skinner

ήθελε να τονίσει την ομοιότητα της συγκεκριμένης διεργασίας με εκείνη της περιβαλλοντικής επιλογής των χαρακτηριστικών της συντελεστικής συμπεριφοράς στη ζωή ενός μεμονωμένου οργανισμού (βλ. *οντογενετική συνάρτηση* ή *συνάρτηση ενίσχυσης*) *Ontogenic contingency* ή *contingency of reinforcement*.

φυσική (ή **θετική** ή **νατουραλιστική**) **επιστήμη** *Natural science*. Η συστηματική διερεύνηση των διαστάσεων και του καθορισμού των φυσικών γεγονότων μέσα από την *επιστημονική παρατήρηση*, την *πειραματική ανάλυση* και την *επιστημονική ερμηνεία*, στην οποία ανήκει όχι μόνο η φυσική, αλλά και επιστήμες όπως η χημεία, η βιολογία και (κατά την άποψη του συμπεριφορισμού) η ψυχολογία.

χειρισμός εντός υποκειμένων *Within-subject manipulation*. Πειραματικός χειρισμός όπου το κάθε υποκείμενο βιώνει δύο ή περισσότερα επίπεδα της ανεξάρτητης μεταβλητής. Στην *ομαδική-στατιστική μέθοδο* συγκρίνονται οι μέσοι όροι της εξαρτημένης μεταβλητής στις δύο (ή περισσότερες) πειραματικές συνθήκες. Στην *εκτεταμένη ατομική μέθοδο* ο χειρισμός πραγματοποιείται πάντοτε εντός των υποκειμένων, με τα επίπεδα συμπεριφοράς στις δύο (ή περισσότερες) συνθήκες (φάσεις) να συγκρίνονται σε κάθε υποκείμενο χωριστά.

χειρισμός μεταξύ υποκειμένων *Between-subject manipulation*. Στην *ομαδική-στατιστική μέθοδο*, πειραματικός χειρισμός όπου το κάθε υποκείμενο βιώνει μόνο ένα επίπεδο της ανεξάρτητης μεταβλητής και κατόπιν συγκρίνονται οι μέσοι όροι της εξαρτημένης μεταβλητής στις δύο (ή περισσότερες) πειραματικές ομάδες.

χρονική άθροιση αδύναμων προκλητικών ερεθισμάτων *Temporal summation (respondent behavior)*. Φαινόμενο της προκαλούμενης συμπεριφοράς στο οποίο η παρατεταμένη παρουσία ή η επανειλημμένη παρουσία ενός προκλητικού ερεθίσματος, το οποίο βρίσκεται από μόνο του κάτω από το κατώφλι έντασης, μπορεί να προκαλέσει μια αντίδραση.

χρονικά εκτεταμένη δράση [*temporally-extended operant*]. Η λειτουργική ένωση μιας σειράς δράσεων οι οποίες κάποτε εκδηλώνονταν με τη μορφή μιας *συντελεστικής αλυσίδας*, με την εκδήλωση ολόκληρης της σειράς να προξενείται πλέον από *ένα διακριτικό ερέθισμα* E^p χωρίς να λειτουργούν διακριτικά οι συνέπειες της κάθε επιμέρους δράσης.

χρονολογική σχέση μεταξύ E^{sp} και E^{an} [*ICS-UCS relation*]. Γενικός όρος για διάφορα είδη χρονολογικής τάξης αναφορικά με την παρουσία και την απουσία *εξαρτημένα προκλητικών* και *ανεξάρτητα προκλητικών ερεθισμάτων*. Θεωρείται βασικός καθοριστικός παράγοντας στη δημιουργία, τη διατήρηση και την αναστολή της δημιουργίας *εξαρτημένων αντανακλαστικών*.

Ψυχή [*soul ή psyche*]. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, ονομασία για το σύνολο των τάσεων του ατόμου να αντιλαμβάνεται, να σκέφτεται, να αισθάνεται και να ενεργεί με τρόπους που το χαρακτηρίζουν. Η συμπεριφορά αποδίδεται συχνά στην ψυχή όταν είναι δύσκολο να εξηγηθεί σε σχέση με τα φυσικά γεγονότα (π.χ. η συμπεριφορά ενός ατόμου που βοηθά ή βλάπτει τους άλλους, ενώ δεν φαίνεται να υπάρχει κάποιο προφανές κέρδος για το ίδιο). Μια επιστημονική ερμηνεία τέτοιων συμπεριφορών θα εστιαζόταν στο *ιστορικό ενίσχυσης* παρόμοιων συμπεριφορών κατά το παρελθόν και στη *θεμελίωση της εξαρτημένα ενισχυτικής δύναμης* της θέσης της ευτυχίας ή της δυστυχίας των άλλων ανθρώπων.

Ψυχοκατακλισημική θεραπεία [*implosion therapy*]. βλ. *θεραπεία παρατεταμένης έκθεσης*.

Ψυχολογία ερεθίσματος-αντίδρασης [*stimulus-response psychology*]. Άποψη ότι η κάθε μονάδα συμπεριφοράς (συμπεριλαμβανομένων των δράσεων) προκαλείται μηχανιστικά από ένα αμέσως προηγούμενο ερέθισμα. Πρόκειται για στοιχείο του μεθοδολογικού συμπεριφορισμού του J. B. Watson και των προσεγγίσεων πολλών άλλων Αμερικανών ψυχολόγων (όπως οι E. L. Thorndike, E. R. Guthrie και C. L. Hull) κατά το πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα, το οποίο συχνά και λανθασμένα αποδίδεται στον B. F. Skinner και στο σύγχρονο *θεμελιώδη συμπεριφορισμό* (βλ. και *νόμος του αποτελέσματος*).

Ψυχοπαθολογία [*psychopathology*]. Από την άποψη του συμπεριφορισμού, ονομασία για το σύνολο των τάσεων του ατόμου να αντιλαμβάνεται, να σκέφτεται, να αισθάνεται και να ενεργεί με τρόπους που περιορίζουν αντί να αυξάνουν την επαφή του με σημαντικά στοιχεία του κοινωνικού και γενικότερα του φυσικού κόσμου (π.χ. τα γεγονότα που συμβαίνουν σε στενές διαπροσωπικές σχέσεις, στην απόκτηση γνώσης, στις δημιουργικές δραστηριότητες, στην αποδοχή νέων εμπειριών κ.λπ.). Στη συμπεριφοριστική προσέγγιση, η ψυχοπαθολογία δεν θεωρείται αιτία της ύπαρξης αυτών των προβληματικών συμπεριφορών και της απουσίας ωφέλιμων συμπεριφορών. Ούτε γίνεται αντιληπτή ως απόκλιση από το κανονικό (ανωμαλία). Αντίθετα, θεωρείται το αναμενόμενο αποτέλεσμα της μακροπρόθεσμης αλληλεπίδρασης του ατόμου με τις συνθήκες της ζωής του, αποτελούμενη από διεργασίες συμπεριφοράς που υπό άλλες συνθήκες μπορεί να είναι προσαρμοστικές.